

Галіна Багданава

**Дом іхняе
мары**

Апавяданні, аповесці

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1994

ББК 84 (4Бел)6
Б14
УДК 882.6-3

882060000—092
Б ----- 3—94
М 302 (03)-94
ISBN 5-340-01430-4

© Г. В. Багданава, 1994
© Афармленне. П. С. Багданаў.

© OCR: Камунікат.org, 2012 год
© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012 год
© PDF: Камунікат.org, 2012 год
© ePUB: Камунікат.org, 2012 год

АПАВЯДАННІ

ГАЛАСЫ

АУТОБУС У «ЗАСЛАЎЕ»

Выбачайце, я не пра старажытны, пазначаны бялуткаю свечачкай Спаса-Праабражэнскае царквы гарадок пад Мінскам. Тое Заслаўе і той храм ад самага свайго заснавання паважна слухаюць, рэхам множаць калісьці бурліваю, цяпер заміж рэзервацый ПМК ледзь улоўную, але ўсё яшчэ гаючую плынь мяккае тутэйшае гаворкі. У тое Заслаўе са сталіцы лепш ехаць на электрычцы, да станцыі «Беларусь». А панадныя дзяўчаты, што гэтым летнім вечарам выбраліся за горад, млеюць ад спёкі не на пероне, а на прывакзальным аўтобусным прыпынку. Чакаюць 227-мы. Да Мінскага мора і да рэстарана «Заслаўе». Таго самага, які часцей называюць на нашай звыклай трасянцы не «Заслаўем», а «Заслаўлем» і дзе да апошняга часу пад калькавання з тэлевізара і радыё песні круціўся ў паўзмроку люстраны шар — наганяў ценяў і штучнага снегу. Рэстарану да гістарычнага Заслаўя як Мінскаму мору да мора. Зрэшты, пра існаванне старажытнага горада і музея беларускіх народных промыслаў і рамёстваў з дзяўчат ведае, бадай, толькі адна, тая, што ў ліловым сарафаніку. Люся Каравай. Каравай, каравай, каго хочаш выбірай... Так спявалі ў барысаўскім дзіцячым садку, дзе выхоўвалася Люся. Зрэшты, ва ўсіх садках Беларусі ды, пэўна, і Савецкага Саюза так спявалі... Люся, захінаючы белай хусцінкай апаленыя пякучыя плечы, спрабавала патрапіць вастраносьмі «мыльніцамі» ў зламаны на броўцы цень ад слупа з бляшаным флюгерам-раскладам. Другі пантофлік змяшчаўся ў цёмным пасачку, толькі калі стаць бокам. Але ж гарачыня ад гэтага не меншала. Сонца і пот ужо да болю раз'ядалі спечаную за дзень на возеры скуру. А Толік, між іншым, на пляж так і не з'явіўся. Хутка два гады, як яны на заслаўскім Купаллі аблітыя з пажарнай машыны вадою танчылі ля вогнішча сваю першую полечку... А ён абсалютна не змяніўся... Толік, Толік, мілы мой саколік, дзе ты лятаеш ці Люсю чакаеш?..

Вярнулася з возера ў інтэрнат, ледзь пераступіла парог, прыскочыла Фаіна. Дзелавая, нічога не скажаш. Як кажуць у Фаініным райкаме камсамола, «азадачыла на ўсе сто». «Твае, Каравай, філфакаўкі са «Спадарожніка» разбегліся. Начальніца званіла. Галоўныя завадатары — Пятрэнка і Смаль. Зараз жа едзь і разбірайся! Бо калі заўтра дазнаюцца на версе...» Тут Фаіна так настаўляла свае кпівыя свярдзёлкі-вочы і моршчыла лоб, што здавалася, «верх» гэта не менш

як сам няўмольны пан Пярун, які ўжо вострыць маланку і пад час першай жа навалніцы немінуча пакарае іх пад агароджаю падшэфнага лагера. Але Фаіна наўрад ці ведала, хто такі Пярун. «Наверсе» — для яе, беднай, усяго толькі трэці паверх, дзе знаходзіцца адпаведны аддзел райкама партыі. Счуўшы ўяўную небяспеку, Фаіна чамусьці раптоўна забывалася, што праз якія год-два сама мусіць падняцца ў той кабінет гаспадыняй. Яна ж і Люсю ўжо цяпер прасіла-маліла перавесціся на завочнае, папрацаваць разам з ёю ў школьным аддзеле. Маўляў, не сёння-заўтра я пайду на павышэнне, а ты зоймеш маю пасаду. Мінская прапіска, месца ў інтэрнаце, павага, штолета «Спадарожнік» (вядома, не той, у які зараз ехала Люся разбірацца, а турыстычны — замежныя круізы, горныя лыжы, байдаркі)... Пасля дожджыку ў чацвер... Дайце, дайце ў чацвер дожджычку! Сёння якраз чацвер. А дожджык не йдзе. І стрэлкі на прывакзальным доме ледзь паўзуць. Даўгая толькі адарвалася ад меншай. Каб ізноў сустрэцца, ёй давядзецца праچارціць цэлае кола. Спатканне прызначана на шасцёрцы. А яна як усё адно да некаханай заляцакі збіраецца. Ну, вядома, яна ж такая высокая, станістая, а ён тоўсты, недарослы... А той шосты, малы, недарослы. Ой, не аддай мяне, маці... Люся, каб не сумаваць, пераўтварала ўсё ў песні і вобразы. Яна ўжо каторы раз падымала свае мяккія акварэльныя вочы да маўклівых кратачак раскладу. І няма дзе падзецца, зноў сустракалася паглядам са сваімі незнаёмымі спадарожніцамі...

Чырвоная з бантам, чорная, зялёная, залатая... Кідкае карнавальнае шэсце... З першага позірку відаць — дзяўчаты за выданнем, панагоднаму векавухі. Адчуваецца, колькі ў слове паважнасці? А тут праз слова нервовыя выбухі-смяшчкі. Адна, тая, у каторай збоку ля пояса пунсовы бант, увогуле ўскочыла ў першы ж аўтобус і пачала прасіць падвезці. А потым высунулася з дзвярэй і гучна абвясціла:

— Не! У «Заслаўль» толькі на 227-м.

— Во намазюкалася! Ажно сонцы на шчоках гараць,— зласлівы, наўздагон кінуты нозірк абвешанай скруткамі білетаў кантралёршы, як ласо, кінуўся пад дзявочыя ногі, што павольна сыходзілі з прыступак. Абцасы падхіснуліся. Спатыкнулася, бедная...

Сабраліся ў рэстаран, а паводзяць сябе, як піянеркі. Каторы раз абцягваюць адна за адною сукенкі, прыгладжваюць шчодра абпырсканыя лакам аднолькавыя прыгоскі-ўкладкі, нацята-няемка ўсміхаюцца. На буйных, відаць, звыклых да ўсялякае працы руках самы модны, пяровы манікюр. А ў позірках ні вальяжнасці, ні кплівасці — адна распачная, адчайная весялосць.

«Заслаўе»... «Заслаўе»... Лепш усё ж яго не браць у двукоссе, і сустрэцца з ім, не падводзячы вачэй і не накладваючы грыму. Якая ўжо ёсць. Хай сабе нават у заношанай куртцы і джынсах. На давер калі-небудзь адгукнуцца даверам. Толькі не мітусіцеся... Прыслушайцеся. Хрум-хрум. Войкае пад нагамі сцягае першым прымаразкам лісце. А паветра чыстае, празрыстае, ажно звiніць. На вежу па стромкай лесвіцы лепш падымацца рука ў руцэ. Пралёт, яшчэ пралёт. Нарэшце вокны з коннікамі, блакітная плынь святла, і вось яно, чаканае адкрыццё... Вохрысты гарлачык з васількамі. Кастрычнік і васількі. А можа, яны, задыханыя, толькі дзеля гэтага і падымаліся наверх? Каб убачыць кастрычніцкія васількі. Тады Толік пазнаёміў Люсю з сапраўдным ганчаром. Нетаропкі, разважны. І рукі моцныя, чуйныя. Кажуць, ва ўсіх сапраўдных майстроў павінны быць чуйныя рукі і чыстыя вочы... Толік не ганчар. Але ў яго таксама вельмі чуйныя рукі...

Люся паволі выходзіць са слуповага ценю, кіруецца да другога канца прынынку. Там жэстыкуююць, моўчкі варушаць вуснамі двое пажылых людзей і іхняя дачка. Люся не ведае мовы глуханямых, але разумее. Горача... Хочаш напітку? Зараз адкаркуем. Падобна, гаварыць не можа толькі дзяўчына, але бацькі добра засвоілі яе мову. Чаму, калі людзі не могуць выказаць думку словамі, іх вочы робяцца такімі выразнымі, добразычлівымі? Кожны правільна зразуметы жэст стаецца ўсмяшкай. Зрэшты, у жыцці заўжды галоўнае пагляд, ледзь улоўны знак вуснаў. І самае шчымлівае вырашаецца без слоў. А падлетак, пэўна, брат глуханямой, гэтага яшчэ не спазнаў. Ён, выдае на тое, саромеецца бяслоўнае гаворкі, робіць выгляд, што не з сям'ёю, сам па сабе. У рэшце рэшт засоўвае рукі ў кішэні вельветавых штаноў і роўна па броўцы ступае насустрач Люсі...

Яны адначасна ўздываюць вочы і бачаць, як юны муж прыціскае, песціць, цалуе цяжарную жонку...

У аўтобусе, які хоць са спазненнем, але ж прыйдзе, цяжарнай, порстка падхапіўшыся, дасць месца ўсё тая ж вяёлая, у пунсовай сукенцы. Яна балюча шоргнула Люсю па спаленым плячы і перабралася бліжэй да сваіх сябровак, каб працягнуць, пэўна, распачатую яшчэ на прыпынку гаворку:

— Крыж на сабе, дурніца, паставіла. Падумаеш, трыццаць два. Сёння цягнула яе, цягнула. Кажу, можаш нават маю сукенку апрануць. Не. Бач ты, гонар ёй замінае. А ўночы плача ў падушку. Я ёй: «Нічога, атрымаеш кватэру. Жэніцца хто. Ці так пры табе жыць будзе». Уздыхае: «З інтэрната мне адзін шлях — у дом састарэлых...»

Люся не даслухала, пайшла наперад, бліжэй да акна. Трэба было падумаць, як размаўляць з начальніцай. Але ўсё роўна, як ні разлічвай, пралічышыся. Аўтобус спыняўся. Людзі выходзілі і заходзілі. І, як заўжды, ніхто не турбаваўся, ці туды яго вязуць. Усе давяралі шафёру, як уласнаму лёсу. Збоч ён, сыдзі з маршруту, у душнай каатэчы ўсе падумалі б: пэўна, так і трэба. Аб'езд. Але аўтобус любіў парадак, ён ужо з дзесяць гадоў трымаўся дакладнага раскладу. І прышудраная пылам шаша — сама клалася пад ягоныя колы.

Люся з вясёльмі «векавухамі» выйшла апошняю. Чырвоная, чорная, зялёная, залатая, узбуджана гамонячы, рушылі направа, дзе ля шэра-шклянога «Заслаўя» стаялі машыны самых розных марак і колераў. Кожная магла падабраць сабе пасажырку ў фарбу. Люся ж, скунуўшы гумовыя «мыльніцы», збочыла ўлева, да лесу. Ёй, зморанай спекай, хацелася хоць на хвіліну разняволіцца, ні пра што не думаць. Лес, за дзень сасмяглы і запылены, на поўныя грудзі ўдыхаў першую вечаровую прахалоду. Штучнае возера, самавіта названае морам, прычэсвала свае блакіцістыя, зеленаватыя, сонцам пацалаваныя валасы. Ад вады і ад дарогі хаваліся за двухметровай каменнай агароджай даўгія, нават знешне няўтульныя, падобныя да баракаў драўляныя будынкі. Гэта і быў піянерлагер з касмічным іменем «Спадарожнік».

Ля брамкі дзяжурылі піянеры. Яны і сказалі Люсі, дзе працуюць Пятрэнка і Смаль. На зашклёнай верандзе — усмешлівая газета «Сонейка», а побач — між ганкам і альтанкай — коўдры, прасціны і нават пару матрацаў з вільготнымі плямінамі-кляксамі. Драўляная прыбіральня нават для самых малых (Люся ўжо аднойчы была тут з праверкай) — праз дарогу, вунь за тым пагоркам, пад разбітым ліхтаром... Не тое што ўночы, удзень дзеці баяцца, а то і проста не паспяваюць да яе дабегчы...

У канцы цэнтральнай асфальтаванай алеі з партрэтамі піянераў-герояў, якім ледзь не штодня хто-небудзь абавязкова падмаўваў вусы ці бараду, Люся нагнала адзін з малодшых атрадаў. Важатая крочыла далека наперадзе, апошніх ніхто не падсцёбваў, і яны выцягнуліся ў крывы ланцужок. З чырвоным сцяжком. Але без гальштукаў — не дараслі. Дзяўчаты (пашанцавала важатым — толькі адна з косамі, не трэба штورانя заплятаць), — палерадзе. Хлопцы (так зручней падстаўляць падножкі) — ззаду. Аднаму, самаму апошняму, увогуле не хапіла пары. Ці не, выдае на тое, што папросту ніхто не схацеў з ім ісці. Тоўсценькі, няўключны, у адулярах, ён, соўгаючы незашпіленымі сандалямі, ледзь паспяваў. Як жа ён, небарака, на маршах-аглядах і конкурсах? Мусіць, пакідаюць у

атрадзе, каб не псаваў агульнай карціны. Крочыць разам весела, весела, весела... І як легка вось так, строем, па парах і за ручкі весці ў адзіным кірунку атрад, дружыну, лагер, школу, краіну... І пералічваць, пералічваць стрыжаныя галовы. Але, пэўна, каб дзеці цішком за спіною важатай замест ну хоць бы вунь таго, кучаравага, у майцы з Мікі Маусам паставілі іншага ў гэткай самай кідкай апратцы, яна б і вокам не павяла. Цікава, хто яна, тая, што глядзіць толькі наперад і ні кроку назад? Люся прыспешыла хаду. Каго шукала, таго дагнала. Машка Пятрэнка. У варонцы і з яе, Люсіным, піянерскім гальштукам. Летась яна сама ў ім ездзіла выхоўваць дзяцей пад Адэсу. Пазычыла Машцы па старой дружбе. А яна... Чуеце, як бязладна?

Не пілі мы і не елі,
Зараз пойдзем пад'ядзім.
Адчыняйце шырэй дзверы,
А то кухара з'ядзім...

Кухар, вядома, адкупіца. Пасля падпаленай тварожнай запяканкі, медузападобнай манкі, халоднай гарбаты з булкай-маслам піянерам ананасаў не захочацца, не тое што чалавечыны. «Смачна есці!» — усміхаецца са сцяны Віні-Пух. Маша вырашыла не вячэраць. Пайшла з Люсяю ў альтанку. І, вядома, адразу ў слёзы... Люся моўчкі сцягнула з плеч сваю белую хусцінку, каб было чым выціраць вочы. Белая хусцінка, пунсовы гальштук... Ветразі надзей і безнадзейнасці. Трэба счакаць. Няхай сабе выплачацца. У яе ж вочы на мокрым месцы. Хто-хто, а Люся ведае. Летась жыла з Машаю ў адным інтэрнатаўскім пакоі. Хочаш не хочаш, памятала нават інтымнае. Напрыклад, тое, што Маша страшэнна саромелася свайго кірпатага носіка. І трэба ж было нейкаму вясковаму дзядзьку на першай бульбе пажартаваць: «Прыгожанькая ты, толькі носік падкачаў!» Зрэшты, у Люсі быў такі самы, і яна ім ганарылася. А Маша штовечар брала люстэрка і адцягвала яго ўперад. Аднойчы нават зашчапіла на ноч прышчэпку. Дзякуй богу, пад вясну ў Машы з'явіўся фізік з сёмага паверха, Леанід. Ён, здаецца, палюбіў Машчын кірпаты носік, і не толькі яго. Люся ведала яшчэ — у Машкі раз на месяц страшэнна баліць унізе живот. Аднойчы нават «хуткую» выклікалі. Доктар параіў адно: «Замуж, даражэнькая, выходзьце. І дзетак радзіце...» Выбачайце, а хто ж чужых тады будзе выхоўваць? У піянерлагеры каму працаваць? Таісе?

Таісу Смаль, з якою Машу, як кажа Фаіна, «паставілі на атрад», Люся памятала толькі знешне: высокая, нязграбная, крыху нават сутулая.

— Таіска малайчына... Паплакала, пакрычала і з'ехала... А я цяпер з імі хоць у пельку,— Маша нарэшце, хоць хліпаючы, але загаварыла, дакладней, засіпела і зашаптала. Пэўна, спрабавала перакрыгчаць атрад.

— У нас у атрадзе, разумееш, сын начальніцы. Дзяніс... Неблагі хлапчук, але такі капрызлівы... Ну, як дзеўка... Ледзь што не так — да мамачкі скардзіцца бяжыць. А тут адзін хлопчык. Ён, пэўна, хворы, Макравус. Стась Макравус. Мала што дасюль пад сябе робіць, дык яшчэ і ўночы крыгчыць, на дзяцей кідаецца. Начальніца дазналася — у істэрыку. Мы з Таіскаю чаго толькі не рабілі. Нават крапівою гэтага Макравуса лупцавалі. А ён упадзе на зямлю, нагамі стрыжэ і ні з месца. Бацьку выкалікалі. Прыехаў пануры такі, разгублены. Кажа: «Што я з ім буду рабіць? Увесь дзень на працы». Жонка яго са Стасем кінула. Начальніца выслаухала, нічога не сказала, толькі вусны падцяла. «Ідзіце...» А ўвечары прыбегла, скура гарыць, не ведае, да чаго прычапіцца.

«Пыл! — крыгчыць,— Бруд! Пасцелі мокрыя! Каб заўтра я вас тут не бачыла!» Ну, Таіска ціхенька сабралася і з'ехала...

Машчыны звычайна наіўна-легкадумныя дымчатыя вочы зноў жаласна заплюскалі і наліліся слязьмі...

— Толькі ты, Люська, не думай, што я які ўломак. Дзяўчаткі мяне нават любяць. З першага дня не да Таіскі, да мяне горнуцца. Яблыкі, цукеркіносяць. Кажуць: «Вы такая прыгожая... Вам нельга важатай быць. Вы павінны, як кветачка на лугавінцы, красаваць. Гэта няхай Таіса працуе важаціхай»... А яна ўзяла і з'ехала...

Люся падумала, што яна б, пэўна, як і Машка, таксама не з'ехала. Хоць па-пластунску, але да канца змены дапаўзла б. А Толік сказаў бы: «Сталіністка!»

— Ды ты пагавары з важатымі, выхавацелькамі, — даводзіла Машка,— Начальніцу ўсе ненавідзяць. Мужыкі — муз і фіз увогуле з ёю не размаўляюць. Кажуць, у яе пяро ў адным месцы. А яна затое на нас, маладых, усё спаганяе. З выгляду — інтэлігентка, што вы, што вы... А як загне мацюка, вушы вянуць. Навучылася ў сваім рамонтна-будаўнічым упраўленні. І дома ніхто не прыжучыць. Вядома, маці-адзіночка. Што хачу — варачу. І сыноч будзе ў мамачку. Мікола, брат мой, аднойчы прыехаў, на мора схадзілі. Дык ён бог ведае што мамачцы наплёў. Брыдка ўспамінаць. Дажылася, мяне, «векавуху», прастытуткаю ахрысцілі. Такая спёка, мора побач, а мы, уяві сабе, дзяцей ні разу купацца не вадзілі. Сядзяць у цяньку і насамі чмыхаюць...

Маша хацела яшчэ нешта дадаць, але яе атрадаўцы ўжо пачалі выходзіць са сталовай, і яна, імгненна адрэагаваўшы на нечы вокліч, страпанулася, падскочыла, і ў яе мяккіх вачах раптоўна шоргнулі металёвыя іскрынкі.

— Макравус! Адыдзі ад яго! Каму я сказала! Чуеце ці не?! Вось я на вас Людміле Аляксандраўне з райкама наскарджуся! Ды не чапайце вы яго! Стой, Макравус! — Тут яе голас затрымцеў і канчаткова сарваўся.

Люся пайшла да галоўнага корпусу. Ларыса Пятроўна, сухапарая, выразна падфарбаваная, з выгляду за трыццаць, ужо чакала Люсю. Нехта, можа, і ўласны сын, папярэдзіў яе пра цётчку з райкама. Ларыса Пятроўна лісіва-мітусліва выцягнула з-за расстаўленых шарэнгамі аранжавых і сініх кегляў крэсла і, падставіўшы яго бліжэй да стала, прапанавала Люсі сесці. Дзякуй... А сама, нервова паціраючы рукі, адышла да акна. Люсі чамусьці адразу кінулася ў вочы прысохлая да вострага беллага абцаса лясная фіялка... Але за сталом ёй, пэўна, усё ж было зацішней. Села, незадаволена павяла плячыма. Дажыліся, яна, пажылая жанчына, павінна спавядацца нейкаму бяляваму дзяўчаці з хвосцікам. Але ж на нарадзе ў райкаме менавіта гэтае дзяўчо сядзела побач з Фаінай у прэзідыуме, сам таварыш Базылюк пра нешта ў яе пытаўся...

Нарэшце Ларыса Пятроўна загаварыла. Таропка, нават похапкам, адводзячы свае зыбікі травяністыя вочы некуды ўбок:

— Разумеете, майму сыну заўсёды вельмі падабалася ў піянерскім лагеры. А цяпер раптам кажа — нецікава... Разумеете? Не-ці-ка-ва...

Дарма яна хвалявалася. Люся ўсё разумела. Яна нават хацела сказаць: «Ваш сын вырас. І яму цяпер патрэбен бацька, мужчына...» Ларыса Пятроўна — маці. Павінна бараніць, песціць. А яна як нацятая струна. Крычыць. Нават б'е дзяцей у яго на вачах. У хлапечай псіхіцы ўсё змяшалася, зблыталася... Ягоная мама начальніца... І яе ненавідзіць увесь атрад, а то і лагер... І самае жахлівае, Ларыса Пятроўна быццам не адчувае ці робіць выгляд, што не адчувае гэтага. Яе хвалюе зусім іншае...

— Яны ж, важатся называюцца, на ціхай гадзіне купацца бегаюць. Хлопчаў зграямі водзяць. Пасля адбою ў кусты. І першы атрад, на іх гледзячы, туды ж. А я, між іншым, ужо тры гады з мужчынам не была. Да дваццаці пяці ў інтэрнаце, цяпер вось сын... Ой, ды што я вам гэта кажу... Вы ж усё роўна не разумеете...

Люся разумела адно: ні яна, ні Фаіна, ні нават таварыш Базылюк нічога тут не вырашаць. Усё застанецца, як было. І характарыстыкі ў рэшце рэшт Ларыса Пятроўна і Таісе, якая збегла, і Машы, што яшчэ

змагаецца, напиша, і педпрактыку ўсім залічыць. А налета, калі трэба будзе прызначыць начальніка лагера, усе мужчыны папрасяцца сем'ямі на поўдзень, і райкам зноў уратуе ўсё тая ж Ларыса Пятроўна. Так што час развітвацца і ехаць дамоў.

Пры самай агароджы качаўся па траве і роў хлапчук у акуларах. Над ім са звязкам крапівы стаяла Маша. Малы панічна баяўся і ў той жа час, здавалася, прагнуў удараў — адзінага, што прымаў за сваё кароткае жыццё з пяшчотных жаночых рук. Люся не вытрымала, падскочыла, апяклася, але вырвала, шпурлянула ўбок калючы венік. Потым нахінулася, хацела падняць, можа, і пашкадаваць малога... Толькі той раптоўна крутнуўся, ускочыў і кінуўся на пагорак да прыбіральні. За ім услед з гіканнем і свістам сарваліся з лавчак і арэляў хлапчукі. Першы бег той, што з Мікі Маўсам.

Маша, раздражнёная, злосная, ухапіла з зямлі крапіўны венік. Яна заружавелася. А яе кірпаты носік увогуле спунсавеў.

— Люся, ідзі, прашу! Ты мне ўсё сапсавала! Мы з-за цябе на лінейку спознімся...

Дуэль дзявочых позіркаў. І зноў у Машы прарэзаўся тонкі востры галасок:

— Макравус! Вярніся! Горш будзе!

А па галоўнай алеі ўжо крочыў на лінейку старэйшы аград. Прычоскі-«ваўчыцы», нафарбаваныя вусны і вочы, какетліва сцягнутыя жалезнымі заціскачамі піянерскія галыштукі. Нейкі хлапчук толькі выцягнуў свой з задняе кішэні джынсаў. Галасы ўжо не дзяціныя, ломкія, з хрыпатоцю, амаль мужчынскія. А ў дзявочых юруе какецтва.

Раз-два, тры-чатыры,

Мы ўсе хочам жыць у міры.

Будзем мы дружыць, дружыць,

Нашай дружбай даражыць...

— З кім гэта ты так назагаралася, крошка? — кінуў наўздагон Люсі ці не той, што павязваў галыштук.

У Мінск Люся ехала на ліловай, як яе сарафанік, машыне. Каб не заплакаць, паглядала ў акно... Там мільгалі, захутаныя трапяткою лістотай, колкаю хвойй і ружова-ліловымі вечаровымі блікамі, дрэвы... Дзень цяпер доўгі. Хутка будзе Купалле, свята сонца і вады, чысціні і каханья... Толік, пэўна, ведае, куды сёлета едзе «Талака». Люся ўжо адпрасавала, падрыхтавала да свята новую, з далікатным блакітным узорам (усю зіму вышывала!) блузку. У памяці страпанулася і аранжавымі ценямі разышлося па хвойніку купальскае вогнішча...

А мы грушу пасадзілі,

А мы грушу пасадзілі,

А я маладзенька, топ-топ-топ...

А я маладзенька, топ-топ-топ...

Іхнія сілуэты множацца, множацца... А ў вачах мігцяць зырккія жарынкi. Нешта паганскае, палкае, сонечнае разліваецца, струменіць і пульсуе ў паветры... А ў Толіка такая модная, пяшчотная рука. У яе, Люсіным, жыцці, здаецца, не было большае насалоды, чым той першы, яшчэ не ў польцы, у карагодзе, ягоны дотык, поціск... Потым яны цалаваліся, трызнілі каханнем... А яна інстынктыўна шукала ягонаі рукі... Праз нейкі час злавiла сябе на тым, што спіць, сціснуўшы свае рукі адна ў адной. Дасюль не пазбылася гэтае звычкі. Не. Яна не ўтрымаецца. Зараз заплача.

— Вы прасілі на Альшэўскага? — шафёр, сівы і пануры, паварочваецца да Люсі.

Так, ёй на Альшэўскага. Толькі не ў жаночы, у мужчынскі інтэрнат. Вахцёрка доўга ўглядаецца ў пашпарт. Нарэшце спускаецца Толік. Не тое заспаны, не тое запрацаваны, адным словам, абыякавы. У расхрыстанай на грудзях блакітнай тэнісцы і пацёртых джынсах. Рукі не падае. Яна ў фарбе... Летуценніца-хваля кацілася, кацілася і бах!— разбілася аб сiні пануры ўцёс. Адны пырскі. Пырскі шампанскага. Танга. Люся танцавала яго з нейкім грузінам-прапаршчыкам у ДOME афіцэраў. Тады яна яшчэ не ведала Толіка. Ну што за народ мужчыны! Варта адвесці позірк, падумаць пра іншага, як цябе ўжо гукаюць.

— Як чуешся, малая? — і знаёмыя вусны адшукалі шчаку.

Люся ніяк не прывыкне да нехлямяжага Толікавага выгляду. З месяц назад пачаў гадаваць бараду, і цяпер — копія ссыльны нарадаволец. А Толік зноў утупіўся ў падлогу. І ягоныя вочы сталіся цямнейшымі, чым наяве. Так заўсёды, калі чалавек адасабляецца ад цябе. Як гэта пакутна, з першай хвіліны пераўтварацца ў прыслуханае да жаданай душы вуха... Ці ў час? Як яму з ёй? Ці з ёй? Не, Люся не крыўдуе. Ведае: Толік запрацаваўся. У Толіка тэрміновы заказ. Афармляе «чытанку» для дзяцей. І там, на версе, у ягоным пакоі чакаюць кранальнаветлівыя буслы, срэбнакрылыя матылі, смешныя жабяняты...

Жаба тлустая ляцела, жамяру злавіць хацела.

Жартаўніца-жамяра ўцякала са двара.

Жораў жабу жых! У жменю і паставіў на калені.

Плача жаба ў куце, пуста ў жабы ў жываце...

Сокалаў-Воюш...

Толік, пэўна, уяўляе, што гэтую кніжку будуць разглядаць, чытаць ліхім, завейным вечарам пры дамавітым сямейным агмені. Тата,

мама, я — дружная сям'я... Люся на практыцы ў школе прапанавала правесці такі ранішнік з чатырохкласнікамі. Класная замахала рукамі: «Што вы, што вы! Не траўміруйце дзяцей. У мяне трыццаць працэнтаў з няпоўных сям'яў!»

Пакуль Толік выцірае рукі, перакладае з адзінага ў пакоі стала на шафу алоўкі, фарбы, гатовыя аркушы, Люся, як гаспадыня, ідзе на кухню ставіць гарбату.

— У вас так чыста, проста не верыцца, што мужчынскі інтэрнат.

— Прыбіральшчыцы добрыя. Шчыруюць. А зрэшты, хто тут асабліва што варыць. У асноўным па сталожках-гастрытніцах. У мяне да гарбаты сёння сухары ёсць. Будзеш?

— Буду...

Цок-цок, цок-цок. Вершнікі на конях...

Зноўку Сокалаў-Воюш. Цяпер з Толікавага магнітафона. Яны сядваюць на розных ложках пры адчыненым акне, п'юць гарбату, хрумсцяць сухарыкамі і маўчаць... Над ложкам Толікавага суседа Уладзіка, таксама мастака — жывапісных краявіды — ружовая рانیца, ліловы надвячорак. Ніжэй, на зялёным дыванку — саламяны капялюш з вузенькай сінёнькай стужачкай і запіска: «Паехаў да чортавай матары! Прабач, што не прыбраў».

— Куды гэта? — усміхаецца Люся.

— У Сібір. Зарабляць на фарбы.

— Лепш бы па Беларусі паездзіў...

— Лепш бы...

І зноў яны моўчкі хрумкаюць сухарыкі. Кожны думае пра сваё. Але ў рэшце рэшт пра адно і тое ж. Яны сустракаюцца амаль два гады. Люся можа пэўна сказаць — год і трыста пяцьдзсят дзевяць дзён. Яна ведае, калі сёлета зноў разам паехаць на Купале... І пайсці з паходняю шукаць папараць-кветку... Узяцца за рукі, закінуць галовы... І туды, туды, дзе між цёмных хмараў-вершалін крынічнае зорнае неба... Хвоі зашэпчуць: «Шчасце, шчасце...» Але тое, пазалеташняе, зноў захлынаецца самотай. Яно не паўторыцца. Будзе падробка, штамп, пазалеташні шэры снег. Прайшла восень, не стаяў снег...

І распісацца яны пакуль што ніяк не могуць. Толіка адразу выселяць з інтэрната, і ён страціць мінскую прапіску, любімую працу ў мастацкай школе-інтэрнаце і надзею паступіць у Акадэмічныя майстэрні. А значыць, месца для творчасці. Не, Люся не ханжа. Яна разумее: мужчына без жанчыны не можа. Ды толькі ён яе шкадуе: кажа, калі будзем муж і жонка, тады... А можа...

— Прабач, я сёння на возера так і не выбраўся,— Толік, не падымаючы вачэй, зноў узяўся церці рукі анучай,— Заспаў... Ноч натуршчыцу фатаграфавай. Маляваць няма дзе. Дык вось з фота-здымкаў, калі атрымаецца, замалюю. Я ж табе казаў... У мяне задума...

Вядома, ён ёй казаў. Купалле. Сучасныя дзяўчаты паміж вогнішчам і вадою... Але лепш памаўчаць. Толік не любіць гаварыць пра тое, што яшчэ не зроблена. Прымхлівы, як і яна. Як паратунак — асцярожлівы стук у дзверы. Гэта хударлявая, нейкая адасоблена-строгая жанчына ў сукенцы колеру хакі. Люсі яна чамусьці адразу нагадала і начальніцу лагера, і Фаіну...

— Знаёмся, Люся, гэта Ірына, наша новая інтэрнатаўская выхавацелька,— Толік непрыемна, паблажліва ўсміхаецца.

Выхавацелька ў дзіцячым садку, у піянерлагеры, у інтэрнаце. Аказваецца, усё жыццё чалавек крочыць за выхавацелькай... Раз-два, тры-чатыры...

Ірына таропка зачыняе дзверы на засаўку і падсядае да Толіка:

— Я у вас покурю, можна?

Толік згодна ківае, падсоўвае попельніцу, дае запалкі, але распаліць не дапамагае. Ірына не крыўдуе. Цішком аглядае Люсю. Дзяўчо! Роўна ў адзінаццаць, хоча не хоча, пойдзе. А яна, Ірына, можа тут прасядзець хоць да раніцы, ды яшчэ за бутэлькай. Калі ў вахцёркі засталася... А Люсі сорамна за Толіка і шкода Ірыну. Яна не вытрымлівае:

— Бярыце. Гарбата, сухарыкі вось...

— Это вы мне? — Ірына падымае на Люсю колкія, застылыя вочы.

І цяпер Люсі робіцца няёмка і за свой занадта кароткі сарафанік, і за аголеныя, ружовыя ад сонца плечы... А Толік баіцца аднаго: зараз Ірына закурць і спытаецца, як пракурор: «Калі ж ты ў рэшце рэшт напішаш мне аб'яву пра пасяджэнне таварыства барацьбы за цвярозасць, мастак? Ты ў нас працуеш, ці як?»

Але гэтым разам прамінула. Зайшла вахцёрка. Люся пазнала яе па белай хусцінцы пад бараду. Толік адразу ўсё зразумеў. Моўчкі дастаў з шафы талерачку з халоднымі бульбінамі, паклаў туды ж акрайчык хлеба і сала ў прамасленай паперы. А жанчына завінавацілася:

— Вы не глядзіце... Гэта мы з Ірынаю трошкі толькі... Гора ў нас. Брат тут да аднаго прыехаў у госці. Распранулі і 35 рублёў выцягнулі.

— П'яны? — з веданнем справы пытаецца Толік.

— Пэўна ж...

Ірына, яна, мусіць, зайшла па тое самае, але пры Люсі не рашылася, зыходзіць услед за вахцёркай, і пакідае гаркавы прысмак нуды і адзіноты.

— Ведаеш, тут хлопцы ў інтэрнаце новую забаўку знайшлі. У кааператыву знаёмстваў пішуць. Учора сусед анкеты прэтэндэнтак прыносіў. «Я блондинка с выразительными глазами». Ці яшчэ: «Привлекательна и мила». Па 18 гадоў... Дурніцы...

Толік не ведае, што больш казаць. І, як Люся, паварочваецца да расчыненага акна. Яны па-рознаму адчуваюць надыход ночы. Толік найперш заўважае, як павольна наплывае ў пакой мяккае, ліловае святло і прадметы даверліва і пяшчотна аддаюць яму свае цені. Люся слухае, як гучнеюць, рэхам множацца рэдкія вечаровыя крокі і словы... З вуліцы патыхае цяплом і п'янікім салодкім пахам ліловых начных фіялак-метыёлаў. Недзе грае радыёла... Метыёлы, метыёлы. У такія мяккія вечары з самае глыбіні душы лёгкім воблачкам падымасца, расцякаецца па ўсім целе, туманіць вочы, збіраецца, ажно пячэ ў далонях, кончыках пальцаў, у вуснах пяшчота... Быў час. Люся не ведала, што з ёю рабіць. Толькі вымаўляла сама сабе імя ўяўнага героя і плакала... Каб не Толік... Так-так... Уся насалода таго першага іх Купалля — у тым дотыку, поціску, якім яна ў рэшце рэшт разняволілася, перадала яму ўсю сваю пяшчоту... Ды не, не ўсю... І зараз дастаткова ўзяць ягоную руку...

Рэзкі глухі ўдар, падалося, у дзверы, і Люся, як спружына, ускочыла з ложка. Толік спыніў:

— Пачакай. Не высоўвайся. Гэта гегемон вяртаецца...

— Як табе не сорамна?!

— Ды ён так сам сябе называе...

Падначалены строгаму Люсінаму пагляду, Толік пачухаў маладую сваю бараду і на другі ці трэці ўдар вызірнуў у калідор. Як ён і думаў: сусед спрабаваў адчыніць свае дзверы гамавою, але, п'яны, трапляў у кут. Нарэшце ён патрапіў, але не да сябе — да іх... Ледзь утрымаўся на нагах і, павёўшы асалавельмі вачыма, як усё роўна першы раз бачыць, прамармытаў:

— Мастакі... Клас... Карціны... Клас... Я шчас, шчас... Толькі гляну... Клас...

Пах перагару і курыва, уздых, цяжкія крокі... Выйшаў...

— Ды ты так не глядзі на яго, Люся. Нармальны мужык. Сумленна на заводзе працуе. Грошы добрыя зарабляе. Кажа, дзень і ноч бы араў, абы хутчэй сваю кватэру займець... Але ж ты ведаеш, і на заводзе чарга... А інтэрнаты нашыя гэта ж начлежкі для бяздомных... Хіба можна ў ягоным узросце жыць па двое-трое ў пакой?

Люся моўчкі кінула. А Толік у рэшце рэшт перасеў да яе. Абняў, нахінуўся да вуснаў...

— Асцярожна, балюча... Я ж спяклася сёння, цябе чакаючы...

— Ну не крыўдуй... Я ж кажу, працаваў...

Як Толік умее мякка, пяшчотна, паушэптам, шэптам прасіць прабачэння. Гэта яму, яму Люсіна пяшчота... І метыёлы так саладка хмяляць вечаровае сутонне. Вачэй не разгледзець, але пальцы не схлусяць... Каб зараз намацаць ягоную руку... Ён здымае з яе хвосціка заколку, і валасы ападаюць на плечы...

Люся праглынула звыклы горкі Толікаў уздых і падхапілася, запаліла святло. Усё ў пакоі зрабілася рэзкім, непрыгожым. Чатырохкутні стол. Вастрарогія ложка. І аконная рама, аб якую, забіраючы заколку, балюча стукнулася локцем... Зноў між імі завісае маркотнае маўчанне...

А ў калідоры выцягвае з ракавіны і па адной трэ пад кранам шкарпэткі акуратна прычасаны, яшчэ малады чалавек з залысінай. Толік забірае Люсін пашпарт, і яны выходзяць на залітраную цёплую вуліцу...

Побач з Толікавым інтэрнатам яшчэ адна пяціпавярхоўка. Таксама мужчынская. А на ўзгорку, адна пад адну некалькі дзевяціпавярховак. Тыя — жаночыя. Нездзе там, магчыма, жывуць і тыя маладыя жанчыны-«векавухі», што ехалі сёння з Люсяй у «Заслаўе». Люся адчувала, нешта незваротна растае, знікае ў душы...

— Нічога, Толік. Я перавядуся на завочнае. Буду працаваць у райкаме. І пасялюся праз дарогу, вунь у тым інтэрнатаўскім гмаху. І вечарамі, калі мае суседкі паедуць у рэстаран здымаць кадроў, ты будзеш прыходзіць да мяне ў гасці. А да сарака я атрымаю ўласную кватэру. І першым запрашу цябе...

— Тут, Люся, не толькі ў кватэры справа...— Толіку страшэнна захацелася курыць.

— А ў адных нашых знаёмых дачку ўзялі замуж ажно ў 38 гадоў. У рэстаране пазнаёмлііся. І бацькі казалі, каб выселле было як мае быць і белая сукенка... Раз у яе такі лёс... Адзінае, угаварылі, без фаты. У капялюшыку будзе...

Падышоў аўтобус. Люся ўрэшце (на развітанне ж!) узяла і сціснула Толікаву руку. Ён адказаў. Але гэта быў не той, не купальскі дотык... Пяшчота затрымцела і звяла...

— Я заўтра, мусіць, паеду працаваць у піянерскі лагер. Мае філ-факаўкі разбегліся. Трэба амбразуру закрываць... Дзеці без нагляду...

Дык вось пра што яна думала ўвесь сённяшні вечар! Толік быў абражаны...

— Ты што?! А Купалле?

— Буду са сваімі дзецьмі ладзіць. А вы з хлопцамі можаце пад'ехаць. Там Мінскае мора побач. І адны дзяўчаты ў важатых... Замяняйма піянерскі касцёр на купальскае вогнішча!

Аўтобус ад'ехаў. Яны засталіся на прыпынку.

— Гэта ты зараз прыдумала?

— Вось зірнула ў твае абыякавыя вочы і прыдумала...

— Арыгінальна. А як жа заявы ў беларускія класы? Я ж цябе прасіў мае дамы абысці. У мяне ж кніжка гарыць...

— А ты не думаеш, што можа стацца, тваю кніжку не будзе каму чытаць? Тут не толькі ў мове, тут у душы справа... Чуеш? У дзіцячай душы, што маршыруе па піянерскім лагеры... Каб успрыняць слова, фарбу, трэба мець не толькі розум, але і душу...

Люся нервова перасмыкнулася. Спечаныя плечы пачыналі праймаць дрыжкі. Будуць лупіцца. А ў інтэрнаце, бадай, нікога знаёмых. Давядзецца ісці па кефір і масла да іншаземцаў. А тыя будуць падміргваць і шматзначна выстаўляць свае пярловыя зубы...

Нарэшце зноў пад'ехаў аўтобус.

— Якая ў цябе халодная рука...

Нічога сабе дзяўчыне на развітанне, праўда? Але Люся прывыкла.

— Затое сэрца гарачае...

Ёй патрэбен быў дотык Толікавай рукі, каб разняволіцца, каб ажыло заслаўскае Купалле... А згадалася зусім іншае, прыкрае і крыўднае...

Бацька прывёз ёй з Мінска новыя чырвоненькія лямцавыя чабоцікі. А аднакласніцы ў першы ж дзень пасадзілі яе ў брудную лужыну. «Таўстуха! Таўстуха!» Самае жахлівае, ім было вельмі смешна і весела. Дома мама лашчыла, сучышала, плакала разам з ёю. А бацька толькі сціснуў руку: «Не плач! Я куплю табе новыя! Яшчэ лепшыя!» Тады яна, мусіць, упершыню і адчула, што значыць сям'я... «Макравус! Вярніся! Горш будзе!» А ён бяжыць, задыхаецца, але бяжыць. Да драўлянае прыбіральні, туды, дзе назначана «М». Ён ведае, туды не зойдзе важатая, яна жанчына. Але ж хлопцы... Што там з ім зробіць хлопцы...

За аўтобусным акном астатні раз мільганулі асветленыя вокны, вочы інтэрнатаў. Мужчынскіх і жаночых. Пасля адзінаццаці там не застаецца гасцей-наведнікаў. Гэтай пяшчотнай летняй ноччу не толькі дзеці, але і дарослыя мужчыны і жанчыны, як у піянерлагеры, кладуцца спаць паасобку.

А на далоні, Люся толькі цяпер заўважыла, застаўся зеленавата-малінавы след Толікавых пальцаў... Фарбы з рук ён так і не адмыў...

БРОЎКА

Люблю. Страшэнна люблю маршы. Гэта ракавая, пагібельная страць. Так народ любіў свайго тырана... Але, нічога не магу з сабою зрабіць, толькі прыпячэ сонейка і высахнуць, выпарацца лужыны, я апранаю найлепшую сваю сукенку і спяшаюся на плошчу Перамогі. Там ззяе залатою зорнаю кропляю, трымае неба акуратна навостраны мармуровы аловак. Помнік тым, што загінулі ў вайну. Там засяроджана шэпчуць, лічаць сабе пад нос, каб не збіцца з кроку, юныя ахоўнікі Вечнага агню. Хлопцы — вартавыя. Дзяўчаткі — падвартоўкі (на нашай мясцовай трасянцы — падчаскі)... Цікава, хто ім ваксуе, даводзіць да бляску чобаты? Крокам марш! Раз-два. Раз-два. Перамена варты. І сыплюць шчодра вяселья дружкі на мрамур над самы святарны агонь дробязь... Дзынь... Маладая адшкадавала, паклала побач самыя лепшыя пунсовыя ружы. Нахінулася і войкнула. Агонь прагна лізануў яе белапеністы вэлюм. Жаніх надзьмуўся. Як можна было кінуць тут не чый-небудзь, ягоны букет!.. Смяшлівыя дружкі не зважаюць, цягнуць усіх фатаграфаванца. Недарма, недарма ад самага ранку дзяжурыў тут, раз-праз выпіраючы потную лысіну, мітуслівы і навязлівы фатограф. Яшчэ ў адным сямейным альбоме застынуць пярэстыя госці, нахмылены жаніх і нявеста з падпаленым вэлюмам у руках. Што цяпер рабіць? Зашыць ці не чапаць? Ды бог з ім, з вэлюмам. Абы не падрала гэтае полымія надвое вашу вясельную фотакартку.

Раз-два. Раз-два... Зноў змена варты. А я стаю ля таксоўкі з надзіманымі лебедзямі і чакаю. Не. Не маладых. Я чакаю духавога аркестра.

У мяне за спінаю шчыльным колам — вышынныя маналіты. Яны, як і ўвесь наш велічна-пампезны праспект, спланаваныя і збудаваныя за эпохаю культу масы і адной-адзінае Асобы, таксама чакаюць аркестра. Ён — іхні голас. Бадзёры і ясны. Ён — іхняя душа. Бачыце, там, на сценах, махнулі крыламі і раўнютка, бы ў гербарыі, застылі ляпныя галубкі? Знак міру. Кажуць, гэтыя дамы будавалі палонныя немцы. Яны ведалі і любілі да халоднасці выштукаванае эпігонскае рымскае мастацтва — жмых, сцюдзёны злепак з трапяткое, амаль жывое грэчаскае плоці. Мы кепска ведалі Старажытную Грэцыю з яе загадкава ўсмяшлівымі архаічнымі карамі, моцнабіцэпснымі атлантамі, Фідыем і Міронам, але да самазабыцця любілі сляпучыя белыя калоны, портыкі і гіганцкія вазы над парталамі. Ідзеш і баішся, каб не звалілася табе на галаву. Нават уваход у дзіцячы парк нагадвае пра трыумф імперыі. У нас не хапала мармуру, і мы ляпілі, адлівалі аздобу

з чаго-небудзь шэрага, трывалага, таго, што можна пры нагодзе патынкаваць пад колер халоднага снегу. І цяпер да 1 Мая мы спяшаемся выказаць сваю любоў да чысціні і парадку. Фарбуем, тынкуем усё. Нават броўкі, якія падзяляюць вуліцу на дзве няроўныя часткі — большая — для машын, меншая — для людзей.

Таксоўка з лебедзямі ад'ехала. На яе месцы другая — з двума скрыжаванымі коламі-пярсцёнкамі і пластмасавым гальшом. Побач са мною людзі. Чакаюць аўтобуса. Дарма. Праспект пусцее. Зараз... Зараз. Замест надакучлівага манатоннага шоргату стаптаных бабруйскіх шынаў і бязладна-пранізлівых усхліпаў гудкоў накоціцца, разальецца, ударыць адна-адзіная мелодыя. Урачыстая і бадзёрая. Марш. Радуйся, святкуй перамогу труба, бі барабан! Заміраюць укрыжаваныя турботамі сэрцы. Яны прагнуць рытму і ладу. І мільгаюць у руках даўганогай барабаншчыцы палачкі, быццам працаўніца-жамыра б'е, б'е, латошыць крыльцамі... Маршыруюць беля чабоцікі... Сонца не ўтрымалася, скочыла на зямлю. І заблішчэлі трубы, заззялі талеркі. Золатам па пунсовым, золатам па сінім засвяціла аздоба касцюмаў...

Вось і вы ўжо сабе не належыце, вас цягне, цягне сысці з бялюткае броўкі і прайсціся разам з музыкай. Хоць квартал, хоць паўквартала. Хоць да Палаца прафсаюзаў, хоць да цырка... Калі ты ідзеш у нагу з гуртам, то здаецца, расцеш, шырышся і ў рэшце рэшт дасягаеш памераў партрэта на якім-небудзь хмарачосе... Музыка падхапіла вас і вядзе, вядзе за сабою, і няма часу ні думаць, ні разважаць. Ногі самахоццю адбіваюць у свядомасці: «шчаслівы», «шчаслівы»... І вы ўжо з замілаваннем, ледзь не скрозь слёзы глядзіце на аркестрантаў... І вунь той трубач нагадвае вам гарніста, а суровы дзядзька з важкім барабанам барабаншчыка ў шортах з далёкага піянерскага дзяцінства. А што, калі яны так і крочаць з трубою і барабанам ад самых сваіх школьных гадоў? І выраслі яны не самі па сабе, а разам з інструментамі. Цяпер разам з інструментамі пачнуць старыцца... А мы глядзім на іх і маладзеем, маладзеем... І я міжволі шукаю, хачу незаўважна паправіць свой піянерскі гальштук. Большы канец, той, што ззаду — камуністы, спераду — даўжэйшы — камсамольцы, самы кароткі — піянеры.

Трам-тара-рам. Трам-тара-рам... Б'юць барабаны, горны цвыркочуць...

Сіняя спаднічка, белая блузка з бліскучымі залатымі гузікамі. На поясе спражка з піянерскім вогнішчам... «Взвейтесь кострамі, синие ночи, мы пионеры — дети рабочих...» Я хвалюся, ды не, я баюся, што ад нашых спеваў, ад якога-небудзь неасцярожнага руху саслізне

з маёй галавы акуратна замацаваная шпількамі пілотка... А можа, нават адзін з белых бантаў... Мы заходзім у залу Дома афіцэраў. У праходах мае аднакласнікі. Яны ўзнямаюць угору пунсовыя гваздзікі і махаюць, махаюць імі... А мы тым часам узыходзім на сцэну. Я камячу запісанае на паперцы ў кратачкі чатырохградкоўе і думаю, як бы гэта незаўважна абцягнуць спаднічку... Гэта рэпетыцыя. Наперадзе, а калі дакладна, то праз два тыдні шторанішніх рэпетыцый — урачысты вечар. І мы на трыбуне. І мікрафоны уключаны. І я вымаўляю свае чатыры радкі. І голас звінць, зрываецца, быццам вітаеш Усесаюзны з'езд ці самога Леаніда Ільіча... А што гэта было на самай справе? Пэўна, нейкая раённая ці гарадская канферэнцыя... Пасля яе быў канцэрт, і ў бязмежнай прасторы па той бок засланы я блізка-блізка, вочы ў вочы бачыла сапраўдную, густа напудраную балерыну і высакагрудую оперную спявачку са штучнымі, а можа, і натуральнымі смарагдамі на аксамітнай сукенцы... «Спасибо партии родной за...» Адна з нас уоё ж забылася словы... і збегла са сцэны. Давялося скончыць за яе.

Не, я ніколі не забывалася словаў. І маршыравала добра. Пачуццё рытму ў мяне з маленства. Недарма, калі хадзіла ў харэаграфічную студыю Палаца піянераў, мяне ставілі ў першую пару. І на паланез, і на менуэт, і на польку. Потым музычная школа. Бетховен, Чайкоўскі, Шапэн... Хто-хто, а я ведала, дзе фортэ, дзе піяна... Шкода, што тады школьнікам не давяралі ахоўваць Вечны агонь... Я маршыравала прыгожа. І пальчыкі выцягвала, і локаць згінала... Раз-два... Раз-два... Мяне ставілі ў першую шарэнгу. І тады, калі ў чацвёртым класе мы рыхтаваліся да майскага свята Піянеры, таксама. Ваенкір, у нашай рускай школе яго, вядома, і за вочы і ў вочы называлі ваенруком, заклаўшы сваю зарослую рудою поўсцю руку за скуруны пояса і шырока расставіўшы наваксаваныя чобаты, камандаваў у рупар: «Шагам арш!» І мы крочылі. Патыліца ў патыліцу. Белья каснічкі, непататныя чупрыны, чарнявыя кудзеркі... Раз-два, раз-два... Хто-небудзь абавязкова збіваўся, і ваенкір крычаў так, што перасядала ў вушах: «Овцы бестолковые!» Мы вярталіся і зноў... «Шагам арш!» Раз-два, раз-два... Пад спякотным сонцам, па мяккім асфальце, між двума баскетбольнымі шчытамі... Насустрэч рабому, воспаватаму твару і шэрым алейным вачам... О... Я добра памятаю гэтыя вочы. І нават імя ваенкіра не забылася. Леанід Барысавіч. Нават на ўрокі нямецкай мовы, якую ён выкладаў акрамя пачатковай ваеннай падрыхтоўкі, Леанід Барысавіч прыходзіў у ваеннай форме і чобатах... Гэткі няўмольны прывід мінулай і... раз так рыхтуемса, значыць, і будучай вайны... У дзесятым класе ён паставіў мне,

выдатніцы, тройку па ваенцы. Ці то за чвэрць, ці то за год. Не паспела ў час разабраць аўтамат Калашнікава. Паставіў тройку і ў той жа дзень сам выклікаў мяне за абабіттыя жалезам дзверы свайго кабінета. Як толькі ён пайшоў да стала, я, сцяўшыся, намацала за спінаю ключ, які, дзякуй богу, застаўся тырчэць у зачыненых дзвярах. І так, учапіўшыся ў яго мёртваю хваткаю, і прастояла, пакуль ваенкір павольна, педантычна выпраўляў тройку на пяцёрку... Нарэшце ён схаваў у стол сцізорык, гумку, асадак... Ваенкір, вы ж вампір... Ён падняў вочы. Павалока. Юрлівая муць...

А тройка па ваенцы ў мяне была заслужанаю. Я кепска страляла, марудна разбірала аўтамат. І ніяк не магла ўцяміць, навошта падрабязна вывучаць усю хімічную зброю. Даўно існуе і ядзерная, і тэрмаядзерная, і вадародная... Загарніся ў прасціну і паўзі ў бок могілак... І на фізкультуры мне варта было б паставіць тройку. Я бегала горш за ўсіх. І калі тады на маршыроўцы ў чацвёртым класе ваенкір нарэшце абвясціў доўгачаканае: «Дадому бягом аррш!», я не кінулася разам з усімі, хацела саступіць, падняцца на броўку, хацела ісці не па асфальце, а па траве. Не паспела. Заднія штурханулі, піхнулі. Я ўпала, з усяе моцы лягнулася носам аб броўку. Не было каму спужацца, спыніцца... Мае аднакласнікі з гікам і свістам навывперадкі ляцелі да школы... Хтосьці нават не аббег. На блузцы, на спіне, застаўся след нагі... Пячэ калена, пячэ далонь. І лоб... І ў роце салёна ад крыві... Яна капае, цурчыць з носа.

Нехта вярнуўся. Завёў мяне ў медпункт. Там засланая халоднаю празрыстаю цыратай кушэтка. Пах лекаў. Зубныя крэслы. Колькі разоў мне свідравалі на іх зубы. І я цярпела. Я цярплівая. Як Гуля Каралёва. «Чацвёртая вышыня»..! У Гулі Каралёвай было чатыры вышыні. У мяне гэта першая. Медсястра дастала са шкляннае шафкі марлечку і перакіс вадароду. Сказала, лепш не ляжаць, а сядзець. І галаву не закідваць. Я верыла медсястры. Яна ж рыхтавала нас да спаборніцтваў санпастоў. Вучыла рабіць павязкі і надзяваць процівагаз. Раз-два. Раз-два... Мы ж занялі першае месца на раёне...

Прыйшоў ваенкір. Ён таксама памацаў мой нос і ўпэўнена сказаў: «Каб быў пералом, яна не магла б дыхаць. А так, кроў сышла, і дышае». Медсястра пацвердзіла: «Няма, няма ў цябе ніякага пералому. На рэнтген можаш не ісці». Намазалі ёдам, забінтавалі калені і рукі... Нехта з сябровак паднёс мне партфель. Маміну прапанову зараз жа ісці да хірурга я апярэдзіла. Ніякага рэнтгену. Ваенрук сказаў: да вясялля загоіцца... Толькі блузку давядзецца купіць новую і галыштук памыць. Увесь у крыві...

Я і зараз памятаю, як мяне прымалі ў піянеры. Калі я, акрыленая, прыбегла са школы, мамы яшчэ не было. Давялося пачакаць у суседзяў. Вучылася перад лютэркам завязваць гальштук падушачкай. А мама падарыла мне пунсовыя півоні. І сфатаграфавала на памяць. У белых калготках, у белым фартуху, з белымі бантамі. Шкода, што на чорна-белым здымку півоні і гальштук сталіся шэрымі... Потым мама купіла мне піянерскую форму. У спякотныя майскія дні ў ёй было не так гарача, як у ваўнянай сукенцы. Ды і неяк весялей...

Пабіла я нос, а праз два дні на выдатна здала экзамен у музычнай школе. І вярталася дамоў вельмі вясёлая і шчаслівая. Гойдала, круціла ў руках музычную папку і лоўка ступала не па дарожцы, па пункціры броўкі. Я плыла, ляцела між пешаходамі і машынамі. Нос мой ссінеў, а дзе-нідзе і пазелянеў. І над белымі гольфамі прысохлі да каленак беля бінты... Але ж была вясна. І з душы не сыходзіла толькі што сыграная п'еса Бетховена... Мой прынц, ваша светласць. Вы вось-вось выйдзеце мне насустрач... І сто гадоў трэба мне быў той доктар. Але мама ўжо чакала мяне ў паліклініцы. У сутарэнні таго будынка, дзе ў вайну падарвалі гаўляйтэра Кубэ і якому было наканавана праз колькі гадоў самому ўзяцець у паветра, каб расчысіць пляц перад яшчэ адным непадстунным адміністрацыйным будынкам. Але тады ён яшчэ стаяў. Годненькі, шэранькі. Дужанькі, як грыбок. І крыштальныя пупырчатый званочкі-бра асвятлялі ягонья скляпеністыя сутарэнні. І з паўзмроку велічна паўставалі гладка прычасаныя, адпрасаваныя героі жывапісных палотнаў, закупленых не пазней як на пачатку пяцідзсятых. Мне часам здаецца, што будынак паляцеў у паветра, знік разам з тымі карцінамі...

На доктаравым стале — яркая, сляпучая лямпачка. Ля яе стаілася, застыла цёмнавокая мармуровая вавёрка з шышкай. Ну, баліць нос. Ну і няхай. Пройдзе. Ваенкір сказаў, што да вяселля загоіцца. Вы каму верыце, ваенкіру ці прафесару? Бачыце, вось тут на рэнтгене... Пералом. І ён, практычна, ужо зросся. Няроўна, з гарбінкай... Дыхаць не замянае? Тады, пэўна, ламаць не будзем. Абыдземся без аперацыі...

З тае пары ў мяне нос з гарбінкай, алергія, нават ідэосінкрэзія да ваеннай формы і шалёная боязь натоўпу. Памятаеце «Браняносец «Пацёмкін»»? Там ёсць некалькі кадраў... Лесвіца. Усе бягуць, штурхаюць, топчуць адзін аднаго. І выбітая з рук маці каляска з немаўлём едзе, едзе, імчыць паперадзе ўсіх. Па лесвіцы. Уніз. І ўжо не ўтрымаць, не ўратаваць дзіця. Так пачыналася рэвалюцыя. Я фізічна адчуваю, што немінуча будзе далей. Боль. Кроў. Смерць.

Не памятаю, ці збудаваў тады ўжо насупраць паліклінікі, насупраць дома Кубэ кінатэатр «Піянер». І басейн з рознакаляровымі

шклянными самацветамі і бліскучымі рыбкамі, якім замест корму ўсе чамусьці ўпарта сыпалі манеты. Ды не, пэўна, ужо былі і «Піонер», і басейн... І мама, каб суцешыць, супакоіць мяне, завяла туды на нейкія мультфільмы. І цяпер, калі падыходжу да «піянераўскага» басейна, у вушах навязліва-бадзёры марш... І блізка-блізка, ля самых засланых слязьмі вачэй, шэрая, цэментная, да 1 Мая пабеленая, а да Дня піянерыі, змытая дажджом броўка... Броўка і салёны прысмак крыві...

ТРОЙКА ЗА СОНЦА

Вось і прайшла ноч. Без месяца, без зор, вочы выкалі — такая шмарная ноч. Ноч, за якую яму ў мастацкай вучэльні, як і калісьці ў школе за сонца, паставілі тройку. І цяпер, пэўна ж, не хопіць балаў. І ён не паступіць. Шэрань... На ўсходзе замест доўгачаканых гуллівых сонечных промняў расцякалася маркотная шэрань...

Звечара далека за поўнач па горадзе не сціхалі то прарэзлівыя, то задушлівыя, глухія п'яныя воклічы. Цяпер на золку затаіўся нават вецер. Ціха. І тут, над возерам, чуваць, як вуркоча электрастанцыя. Там, ля абмялелае рэчкі Росі, дае святло ўсім Ракавічам і навакольным вёскам Ванеў бацька. У такт нябачнаму рухавіку дрыжаць, гудуць правады і скрозь мутныя вокны мамай хлебпякарні раз-пораз міргаюць спрацаваныя за ноч лампачкі. У гэтую ноч Ваневы бацька і мама не дзяжураць. Яны спяць. Вось ужо гадоў восем пасля разводу — кожны ў сваёй хаце. Вокны ў вокны на адбудаванай пасля вайны і ўлетку гразкай вуліцы Камсамольскай. Вокны ў вокны... Шыбы як прадонне... Ваня, прыехаўшы на выхадныя з Мінска, не застаўся начаваць ні ў аднаго, ні ў другога. Перабачыўся і ўпэўніўся, куды вочы глядзяць. Вочы ягонныя, не па гадах самотныя шэрыя вочы цяпер глядзяць у нікуды...

Золкая шарая гадзіна выстудзіла цела, а можа, і душу... Калі ад яе шчэ што засталася. Над возерам у Тумановым чароце выпрастала вошчанья, шоўкам высланыя сонечныя далонькі лотаць... Стаілася каня... Піць-піць-піць! Бяздонная, чужынская адзінота ў родным горадзе. І ўсё таму, што ў магазін на горцы ўчора па абедзе завезлі віно. І мама з айчымам, і бацька пастелі, кожны сабе купіў па скрыні. Бацька, пэўна, усё не вып'е, пакіне на гадавіну дэдавай смерці. Гэта ў іхнім, Рымашэўскіх, родзе святое. Збяруцца бацькавы браты, сёстры, пляменнікі. З Львова, Харкава, Масквы і нават Цюмені... І ён, Ваня, абавязкова прыедзе. Бацька, як заўжды, калі збіраецца ўся

радняя, правядзе ў сад святло. І надвячоркам яны пасядуць за сталом пад дэдавай ігрушай і пачнуць успамінаць. Вайну, якая скалечыла іх меншаму браціку Міхаську, Ваневаму бацьку, рукі... Увішнюю, рухавую, і ў святы, і ў будзень спеўную бабу Дуню... І, вядома ж, самога дзеда Івана... Ягоная душа пасяя смерці, пэўна, пасялілася ў гэтай грушы. Салодкай, сонечна-бурштынавай бэры... Той год, як ён памёр, яна ці не ўпершыню за ўвесь час не квітнела. Дзед пабачыў і сказаў: «Ну вось, дзеткі, гэта Дуня мая мне знак дае... Паміраць час...» А сёлета, Ваня прыкмеціў, дрэва абсыпана грушамі... Зялёненькімі, драбнюткамі. Але прыйдзе пара, і нальюцца яны сонечным сокам. І вачэй будзе не адарваць ад дэдавага дрэва. Чуеце, як яно шапоча дзедавым голасам? «Ніхто мяне так не шкадуе, як ты, Ванечка... Любенькі, гаротненькі ты наш...» Ваня звык: калі скрынка з віном пусцее і вочы дарослых наліваюцца чырванню, дзед адчыняе лаз і падсаджвае яго, малога, на гарышча. Там у пыльным паўзмроку ён, нічога як след не цямячы, гадзінамі плакаў, уздрыгваў ад звону разбітага посуду... «Ванечка, сыноч, пералічы, колькі ў нас засталася вялікіх талерак... Так. Правільна. А цяпер маленькія...» Гэта мама, яна ніколі не бачыла свайго бацькі. Яна нарадзілася, калі ён ужо пайшоў на вайну. Баба Прося, маміна маці, кажа, вельмі ж культурны быў чалавек. Зваў яе «паважаная Ефрасіння Мікалаеўна». А каб стукнуць калі, дык барані божа... Пасля вайны, хоць і малая на руках была, замуж больш не пайшла. «Добрыя, унучак, загінулі... А благіх і вайна не ўзяла». Ванеў бацька быў першы ў маміным жыцці мужчына. Быў за бацьку, за брата, за мужа... І нарадзіўся ў іх першынец, Ваня. Любімы сын... Ён сядзеў на гарышчы і больш за ўсё баяўся, што дарослыя пазабываюць адно аднаго і не будзе каму адчыніць важкі, яму, малому, аднаму ніяк не адолець люк... І ён сканае тут без святла і паветра...

Шкода маму. Яна, мусіць, вось-вось прачнецца. Яна заўжды з самага свайго ў шэсць гадзін нараджэння прачынаецца на досвітку. Прачнецца, успомніць, што ён прыехаў і не схацеў начаваць дома, і заплача. Горка-горка... Хоць сэрца вьмі, як горка. Зрэшты, хай думае, што ён, як раней, начаваў у Валеркі. Руды чуб, доўгі нос, тэлевежу перарос... «У каго чорны вусок — таму рыбкі кусок, у каго руда барада, таму рыбкі шкада...» «Барада» паехаў у Мінск. Размінуліся...

Паўз горку, паўз абмытыя з неба густою шэранню суровыя руіны касцёла... Паўз яшчэ дзесяць гадоў назад цэлы касцёл — да царквы. Яна пакуль яшчэ жывая. Беленькая, акуратненькая, як баба Прося ў новай хусцінцы, якую ён прывёз ёй пад вясну з горада... «Я ўжо тры

разы, унучак, схадзіла ў тваёй хустачцы ў царкву». Схадзіла... Горкай пяшчотай сцінаецца, знібе сэрца, калі, бы наяве, зноў і зноў бачыш, як баба абапіраецца на кавеньку, выходзіць са сваіх прыветнымі пунсовымі вярцінямі абсаджаных веснічак. Аўтобус спыняецца, шафёр чакае, добрыя людзі дапамагаюць узлезці на прыступкі, потым сысці... Барані вас усіх бог... Каб не гэты аўтобус, што даязджае да самае царквы, чым жыла б, чым трымалася б яе душа ў зусім лядашчым целе? Гадоў дванаццаць назад баба Прося пачала вучыць яго, Ваню, чытаць вершы і псалмы...

Мой родны кут, як ты мне мілы,

Забыць цябе не маю сілы...

«Госпадзе! У гневе Сваім не асудзі мяне і ў ярасці Сваёй не карай мяне! Злітуйся нада мною, Госпадзе, бо я нядужы; вылечы мяне, Госпадзе, бо нутро мае ўстрывожана і душа мая вельмі спалохана...»

Калі іх прымалі ў піянеры, быў пяшчотны, зялёны красавік. І позні Вялікдзень. Чаму ў касцёле Вельканоц, а ў царкве Вялікдзень? Ксёндз нежанаты — яму Вельканоц. А поп жанаты — яму Вялікдзень... Чаму поп чакае ночы? І пры чым тут пападдзя? Грэх... Цяпер Ваня ўжо ведае, што такое грэх... Усё дзякуючы сваёй трыццацігадовай разведзенай суседцы — піянерважатай Каці. Няўжо яна дасюль ходзіць у школу з піянерскім гальштукам? «Ванечка, які ж ты ласкавенькі... Павер мне, цябе ніхто-ніхто ніколі ў жыцці не будзе кахаць так, як я...» І бутэлька самагонкі, і аранжык на століку пры шырокай, двухспальнай, а то і трохспальнай канале пад зялёным таршэрам. Яна старэйшая, яна можа хоць на імгненне замяніць яму маці... Але чаму Каця ніколі ні разочку не заплакала? Так, як мама... Яна толькі ўздыхае. Учора да Каці, пэўна, на месяц адпачынку вярнуўся муж... Баба Прося, баба Прося, што цяпер рабіць?.. Ён, Ваня, грэшнік. Не пажадай чужое жонкі... А калі яна сама цябе пажадала?.. Дык вось у тым далёкім красавіку Каця завязала яму піянерскі гальштук, а баба Прося ўзяла на ўсяночную...

Святочным рэхам множыліся галасы званоў. Трымцелі, зліваліся ў адзіным зорным карагодзе мігталівья, кожным паасобку запалення свечкі, ядналіся ў мілагучным хоры словы малітвы. Услед за святаром, які паважна махаў соладка-дымным кадзілам, вернікі рушылі вакол храма... Баба Прося несла нейкі святочны знак, пэўна, харугву. І ён, Ванечка, як дарослы, туліў да самых грудзей свечачку і, баючыся збіцца, шаптаў сваю малітву:

«Божа, міленькі, зрабі так, каб мама з бацькам не маглі піць... Каб ніколі-ніколі не біліся... І каб мама не плакала...»

Бог далека, Бог на небе. А тут, на зямлі,— д'яблы. Яны сцішыліся на дрэвах вакол царквы. А заўтра ў школе яны, перакінуўшыся ў аднакласнікаў, будуць шчыпацца, пароць самапіскамі, біць лінейкамі... «Божанька, Божа, дай Ваньку трэнем па рожы!» Тады, да крыві скусаўшы вусны, ён збег са школы. Збег далёка-далёка. У непразны старажытны парк. Туды, дзе са стогадовымі дубамі, пад колкім кустоўем схаваліся руіны палаца. Там, Кажуць, фашысты пакінулі дасюль не размініраваны склад зброі. Ну і няхай сабе. Бацька падзарваўся на нямецкай гранаце, і ён, Ваня, падзарвецца. Толькі б адразу да смерці, да смерці. Ён кінуўся на халодную, вільготную, яшчэ толькі ледзь утравелую зямлю і заплакаў. Ён плакаў і маліўся...

«Божа мой, Божа мой! Чаму ты пакінуў мяне — далека ад помачы мне, ад словаў стагнання майго...»

Прайшоў абед, прайшла вячэра... І ніхто, ні бацька, ні маці яго не шукалі. Тады ў магазін таксама завезлі віно ці гарэлку... І яны пілі, і мутнелі іхнія шэра-блакітныя, аднаму яму падораныя ў спадчыну вочы. Нагарнулася ноч, ён злякнуўся, пабег... Пабег, як апараны, спатыкаючыся, падаючы, на хаду выпціраючы аб запэцканыя крэйдая і зямлёю штаны збітыя да крыві далоні... Ён бег ад ваўкоў, русалак і вурдалакаў... Хутчэй, хутчэй... Паўз бацькаву электрастанцыю, паўз маміну пякарню, куды вочы глядзяць. Да Валеркі. Ён старэйшы. Ён будзе доктарам. У яго бацькі настаўнікі. Маці — хімічка, бацька — фізік. У іх ёсць электрычны самавар і бруснічнае, з грушамі сочыва. У іх чыста, акуратна, як у аптэцы. І казкі на кружэлках... «Вухці-тухці, вухці-тухці, я лясная прачка... Чышчу-мью, чышчу-мью птушкам і сабачкам...» Ада Пятроўна і Мітрафан Іванавіч, вы, як ваш Валера, былі людзьмі з іншага свету. Як добра, што вы былі...

А цяпер ён, Ваня, заходзіць толькі да Валеркі, калі той прыезджае на канікулы ці выхадныя. Ада Пятроўна ўсё крыўдуе. І Мітрафан Іванавіч разам з ёю. Вось вам і педагогі... Не трэба было яго, Ваню, запрашаць на той педсавет. Думалі, актывіст, член камітэта камсамола, падтрымае сваіх настаўнікаў. Хто мог уявіць, што ён стане на бок Лёніка Крука і Лены Жукавень, якіх разбіралі не за што-небудзь... За амаральныя паводзіны! Гэта цяпер так называецца. «У раздзявалцы цалуюцца! Вы толькі падумайце, расчыніла дзверы, а яны абдымаюцца і цалуюцца! І на мяне нуль увагі! Як толькі не сорамна! А яшчэ піянеры...» Піянер — значыць першы. Бедная Ада Пятроўна! «Гэта вам, Ада Пятроўна, павінна быць сорамна, а не ім! Сорамна цікаваць за сваімі вучнямі, падглядваць, а потым яшчэ ўсім пра тое расказваць...» Усе знямелі ад гэтых рашпучых Ваневых слоў. А

ён, асмязелы гулівым Каціным паглядом, толькі ўсміхнуўся. Піянерскі пакой залівала красавіцкае сонца. І піянерважатая Каця пад плакатам «Эканоміка павінна быць эканомнай!» завабна падкручвала пальцам свае беленькія кудзеркі. І па яе шчоках мяккай чырванню разлівалася прынесенае з-за расчыненага акна міласнымі сонечнымі промнямі веснавое цяпло. Яму тады да болю захацелася намаляваць Кацін партрэт. Гэта было ўсяго адзін раз, калі яму захацелася намаляваць чалавека, жанчыну ў сонечным святле. Ён доўга пісаў, перапісваў. А потым адным махам замазаў і парэзаў палатно... Цяпер ён ведае, чаго там не хапала для раўнавагі — там не хапала пунсовага, як самая смачная Каціна памада, піянерважатаўскага гальштука.

«Чаму вы, малады чалавек, ніколі не малюеце сонца? Усё ноч ды ноч... Гэта сумна. Вельмі сумна...» Не, шаноўныя выкладчыкі, прафесары, ці як вас там, гэта не сумна, гэта самотна... Бачыце, у пасведчанні за восьмы клас сярод пяцёрак скурчылася адзіная тройка. Тройка па маляванню. Тройка, пастаўленая яшчэ ў чацвёртым класе за сонца... Яе цвёрда і няўмольна паставіла... Забыўся, як і зваць. Мянюшка ў яе яшчэ была «Каланча»... З ненатуральнымі, бы прыклеенымі саламянымі валасамі. Яна ставіла адзнакі раз і назаўсёды. «Пяць», з чацвёртага да сёмага класа «пяць». А «тры» дык «тры»... Яму, Ваню Рымашэўскаму, «тры»... «Дзеці! Вы толькі паглядзіце, што Рымашэўскі намаляваў! Каракаціца нейкая, а не сонца...» Ваня душыўся слязьмі. А яна, мерна пастукваючы абцасамі, насіла ягоны альбом між радоў і рагатала. Так-так... Яна не ўмела смяцца. Яна рагатала. Ён будзе маляваць дзень і ноч. Уночы алоўкам, удзень — фарбамі. Каб давесці, давесці ёй, што ён, Ваня, малюе лепш за ўсіх! Дзякуй вам, Мікалай Рыгоравіч! Вы, як і Каланча, скончылі мастацкую вучэльню, але прынялі яго, троечніка, у сваю студыю. Можна, таму што сябравалі з бацькам? «Усё правільна... І яйкі круглыя. Але ж гэта не яйкі. А ты намалюй іх квадратнымі. Але так, каб адразу было відаць, што гэта яйкі». Яйкі, кветкі, галовы і залітыя бляскам самотнага месяца начныя краявіды... Вербы цалуюцца са сваімі адбіткамі ў возеры, і струменіць на смарагдавы поплаў начны нябёсны блакіт...

Як з'яднаць на адным палатне мяккую палкасць вогнішча і малочную поўню? Цёплае і халоднае... А што, калі дадаць нябеснаму воку зямной вохрыстай цеплыні?..

А мама не хоча, каб ён ехаў у Мінск. Кажна, што ён ніколі не меў мастацкага таленту. І каб не гэтая тройка па маляванні, ніколі б

алоўка ў рукі не ўзяў. І баба Прося не хоча. Кажа, чужыя там усе, чужыя... Можа, й так...

На час экзаменаў яго падсялілі да Аліка і Сёмкі. Валасы да плячэй, каляровыя стужачкі на лбе. І вочы — бязмысныя, глухія... Няма вачэй. «Ну што, наперад, малы! Сённа твая чарга...» Да закрыцця вінагарэзкі дзесяць хвілін. Правераным шляхам, мінаючы інтэрнатаўскую вахту, праз акно з другога паверха. На дах над ганкам, адтуль на зямлю. Ах ты, чорт, зачапіўся, сарваўся. Ілбом аб прыступку... Кроў на вочы. Рукавом яе, рукавом... «Гэй, ты, малы, ты там жывы? Ну дык гані! А то не паспееш!» Паспеў. Гарэлка, віно, нейкая кілька ў тамаце... Кайф... Алік штоноч прыводзіў дзяўчат... Нават імёнаў не пытаўся. А Сёмка ставіў сярод пакоя місу і круціў яе, як ваўчок, круціў... Бедны. І міса не заглушала стогнаў і здушаных крыкаў. «Дасталі, ох і дасталі ж вы мяне!» Нічога, Сёмка, пацярпі... Скончыць Алік калоць табе біцылін, Прылукская дасць і табе дазвол піць і спаць... Гэта ў яго, Вані, цяпер на ўсё жыццё на лбе шрам. Як у героя грамадзянскай вайны. Грамадзянскай вайны, грамадзянскай папойкі...

Сёмка з Алікам паехалі на практыку. А перад ад'ездам за каваю ў «Батлейцы» далі яму, Ваню, апошні ўрок: «Ды што табе з гэтае вучэльні... Не будзь дурнем. Не губляй дарма часу. Умееш пэндзаль трымаць, ну і шуруй на Поўнач. Грошай заробіш. І ад арміі збяжыш...»

«Мы паедзем, паімчымся на аленях гэтым ранкам!» — ну і абрыдла ж гэтая перакладзеная Сёмкам для іхняга з Алікам рок-гурту «Тэлевізар» песня... Дзень і ноч, то пад гітару, то на магнітафоне... Поўнач, Поўдзень, Захад, Усход. На ракавічскім усходзе беспрасветна шэры ранак.

Ад аўтастанцыі толькі што ад'ехаў першы, яшчэ паўпусты мінскі аўтобус. І ля газетнага кіёска, годна сашчাপіўшы на грудзях рукі, засталася стаяць Каця... Пунсовая сукенка, шэры мужаў пінжак на плячах. Шкадобны прывід яго першае ночы...

— Вось мужа правяла... Цяпер зноў адна... — яна мякка ўсміхнулася і паказала свае роўныя, бы падмаляваныя крэйдаю зубы, — Заходзь, Ванечка...

Золкая, як ранак, золкая размова... Каця, Каця... Толькі немы верад на душы. Ваня глянуў на яе і адразу заўважыў новыя зморшчынкі... На лбе, у куточках вачэй... Як жа яна састарэла за гэтую ноч...

ЗАЧЫНІЦЕ ДЗВЕРЫ!

«Чайка» ляцела ад мора. «Чайка» ляцела на ўсход. Яна везла радавога Максіма Камарова ў пяцідзённы адпачынак. Дамоў. Туды, дзе адны клікалі яго Максам, другія Камаром. Як пальцам у неба... Дзе ж гэта вы, пацаны, бачылі камара з гэткім кірпатым-канапатым носам? Ні табе ўджаліць як след, ні крыві напіцца... Руды-руды, канапаты, не хадзіў бы ты да Наты... Трэба яму цяпер тая Ната! Ната — вусны — спелыя вішні. Камар, ты, выходзіць, тут лішні... Цяпер ён не руды, пшанічны. Пастрыглі пад нуль, ён і пасвятлеў. Можна, у тым гарадку Н., пад якім сярод латышскіх балотаў стаіць іхняя часць, сонца якое іншае?.. Бабка-нябожчыца казалася: усё ад сонца і вады. Дождж прайшоў. Вада скончылася, і пачалося сонца. А яго, як на здзек, выправілі з часці ў поўнай зімовай экіпіроўцы — шынель, шапка-вушанка. Толькі пальчаткі забыўся. Пакуль, чакаючы цягніка, бадзяўся па Рызе, патруль некалькі разоў спыняў.

Нарэшце пад Шаўляем Максіму Камарову пашанцавала перасесці ў цянёк. На сонечным баку засталіся салдаты, якія над наглядам строгага лейтэнанта пры кабуры ехалі ў камандзіроўку кудысьці пад Кіеў. Яны, бедныя, хоць і ў летняй форме, ехалі ў камандзіроўку. А ён хай сабе і з важкім шынялём, але ж дамоў! За вакном міргае ўтравельмі лугавінкамі, прыпякае яснавокая вясна. Хочаш глядзі, хочаш драмі, хочаш ідзі пакуры. Утульна і бяспечна. Як даўно ўжо не было. Хіба толькі, калі давалі панюхаць у цэлафанавым пакеце ДВП... Кайф... Дамоў. Дахаты. «Да-ха-ты, да-ха-ты, да-ха-ты»... Чыкалі колы. Максім Камароў вёз два армейскія сувеніры — дзве кнігі. Усё ж гэты «дух» з Масквы — класны пацан. Гэта ж дадумацца толькі — флягі-паўлітроўкі ў выглядзе сапраўдных кніг. «Ідыёт» Дастаеўскага і «Вайна і мір» Толстога, т. 1... Прынесці б іх той русіцы, што, і года не адпрацаваўшы, збегла з нейкім афіцэрам у сталіцу. «Ребята, кто из вас читал «Войну и мир» Толстого?» — «Толькі том першы, шаноўная Ніна Браніславаўна. Другі забраў камбат...» Той самы, што, каб выставіцца перад начальствам, наладзіў безалкагольны вечар. Для афіцэраў і іхніх жонак. З гарбатаю і тортам «Птушынае малако». Яны з ансамблем падняліся на сцэну, пачалі іграць. «Поспели вишни в саду у дяди Вани...» І толькі тут разгледзелі. На ўсіх сталах стаялі самавары і чайнікі. Не юмбрычкікі, а вялізныя чайнікі. Пытанне рубам: калі ёсць самавары, навошта яшчэ чайнікі? Потым дайшло: у самаварах гарбата, а ў чайніках — гарэлка. Адлілі цішком, зафарбавалі пепсі-колай. Камбат заўважыў. Падышоў, расчырванеўся, а потым махнуў

рукою: «Я сам такі быў, дарую!» Мусіць, цяпер дзе-небудзь паціху сваю «Вайну і мір», том 2 абнаўляе...

А што ўжо бацьку дома радасці будзе — не перадаць. Узяў пад паху «Ідыёт» і шыбуй у лясок... Самая чытаючая краіна ў свеце. А мы яе дзеці. Бацьку — «Ідыёт», маме — бурштынавыя пацёркі. Празрыстыя, як дзедаў мёд. А для Наты? Няхай цяпер Рычард бразготкі купляе!

Калі Рычард з'явіўся ў іхнім гарадку, ён, Максім, вучыўся на шафёра. А Ната канчала дзесяты клас. Натка-Натка — дыскафанатка... «Вас сердечна приглашает дискотека районного Дома культуры»... Дом культуры... Прыйдзеце бескультурнымі, вас акультураць». Выйдзеце гэтакімі ж культурнымі, як дыск-жакей, выпускнік сталічнага інстытута культуры Рычард... Майкл Джэксан... Пластычная аперацыя, і ты прыгожы, як Бог...

Колькі яны Рычарду тады «мармурак» ад палякаў пераносілі! Тады толькі ўваходзілі ў моду. Рычард за іх спачатку грашыма плаціў, потым «калёсамі». З дзеўкамі за «калёсы» што хочаш рабі. Шалеюць... А хлопцы шырацца пачалі, на іголку селі... Так еўрапейцы спойвалі індзейцаў... У Рычарда была ўтульная апаратная з чырвоным кітайскім ліхтаром і мядзведжаю шкурай. Эх, Натка-Натка, шакаладка. Разгарнулі цябе, а есці не сталі. А ён, Макс, на фарцовыя грошшы купіў матацыкл... «Яву». І «Вот новый поворот... И мотор гудёт...» Танцуй, танцуй, Натка, млей ад Рычардавай «мармуркі»... А мы без шлема, на адным коле. Машыну, як каня, стрыножым. Рысь, галоп... Эх!!! «Максім, міленькі, табе баліць? Хутчэй, хутчэй, ну хто-небудзь, доктара!!!» Варта было тады рукі-ногі ламаць. Толькі дзеля таго, каб яна ў бальніцу прыйшла, яблыкаў-пепінак прынесла... Ды калі зняць з гэтага Рычарда здабытую ім, Максам, «мармурку» ды белыя штаны з заклёпкамі,— не мужык, баба... І да фені яму здранцвелья, да анямення закаханыя ў яго дзяўчаты. І ты, Натка, яму таксама да фені... Калі хочаш ведаць, ён у яго, Макса, закахаўся... І прыставаў у тым самым пакоі, пад чырвоным кітайскім ліхтаром... Цяпер, дзякаваць Богу, з'ехаў у Ленінград... «В Ленинграде-городе, у пяти углов...» Гэта яны таксама ігралі. На вяселі ў афіцэрскае дачкі. Балесныя госці ім, бедным салдацікам, наставілі поўныя ўзмацняльныя калонкі гарэлкі. Ён, Максім, землякоў пачаставаў. Добрае, дружнае ў іх зямляцтва. Бульбашы... Адразу яго падтрымалі, ніколі ў крыўду не даюць. А бедны туркмен трапіўся адзін ці не на ўсю Латвію. Мала што мерзне дзень і ноч, дык яшчэ падлогу за ўсіх мые. «Адзін, как ест адзін»... Дванаццаць разоў па лбе чарпаком, і ты ўжо не дух, чарпак... Можна пачынаць лынды біць. Толькі што на

канцэрце зноў папрасяць яго, Максіма, пантаміму паказаць. Як з малпы атрымаўся чалавек... Грузіны танцуюць: кінжал у зубы і «асса!», літоўцы спяваюць, нават туркмен і той нешта па-свойму заводзіць. А ў іх, беларусаў, адзін Алёша Козел са школы верш памятае:

Цвёрда трымаўся юнак на дапросе,
Тоячы словы і думкі свае...

Без аўтара, без назвы. І ён, Максім, малпаю па сцэне скача... Грузіны здзекуюцца: «Што ж вы за народ такі, між сабою па-свойму пагаварыць не можаце». Па-свойму... А навошта ў Латвіі па-свойму? У Латвіі па-латышску хочацца... Ехаў з Рыгі на аўтобусе, хацеў даць бабулі месца, а яна круціць галавою, не, маўляў, буду стаяць, і яшчэ нешта па-свойму... «Куды едзеш, сыноч?» — пераклаў яму нехта. А ён, акрамя «балт-крэўс», «беларус», нічога сказаць не можа. Бабулька так і прастаяла ўсю дарогу за ягонай спінаю. Гордая такая, непадступная. Унукаў на чамаданы пасадзіла, а сама іхні і ягоны сон сцерагла... Адзінае, чым здолеў ёй дапамагчы — рэчы вынес, на каляску склаў. Яна падзякавала па-свойму і жвавенька, па-маладому, навывперадкі з унукамі пакаціла каляску ўздоўж набярэжнай. Чайкі, капітаны. І модная, упартая латышская жанчына... Як цяпер перад вачыма яе зморшчаны загарэлы твар і аранжавая хустачка ў кратачкі... На Беларусі кабеты любяць кветачкі. А ў Латвіі кратачкі... Гэта кабеты. А дзяўчаты цяпер з захаду да ўсходу — у штоніках і куртках пастэльных, так і хочацца вымавіць «пасцельных» таноў... Мяккі ружовы і мяккі блакітны... І як здагадаешся, скуль вы, мілыя сяброўкі насупраць... Твараў не відаць, словаў не чуваць. Цалуюцца, ці што? Ну хоць адзін-адзіны пагляд! Перад вамі ж высокі, гошы мужчына, перад вамі ж воін, чорт пабяры, Макс Камароў. Столькі часу без жанчын, ды яшчэ на падпітку... І якой гары падсунуў яму за рубель той зашморганы з падваротні?... Ногі ватныя, галава свінцом наліваецца... Та-ак... Толькі яму, Максу, і глядзець, як вы мілуецеся... Ды не падмайце на камені раскрыты парасон... Усё роўна ўсё з вамі ясна... Каб і не бачыў, па ўружавелых тварах, задыханаму шэпту адчуў бы: мілуюцца. Грубая, мужланістая, валасы вожыкам таўстуха, засунула руку пад швэдар сваёй спадарожніцы і лашчыць, лашчыць бедную... Сапраўды бедная. Драбнютка, скурчылася, як затраўленае мышанё... Вочкі бегаюць, і ніякай табе апоры... Як ні лашчы, як ні мілуй, не мужчына вы, пані, не мужчына... І самаю смачнаю талінскаю шакаладкай не заесці гаркава-кіслага прысмаку скалечанае, скрыўленае прыроды... Латышкі вы ці літоўкі, па шэпту не разбярэш... А пагляд што ў адной, што ў другой — бы з-пад павалокі... Адасоблены, беспрытульны... Нехарошы пагляд... Як у Наткі, калі раз

у Рычарда наглыталася «калёсаў»... Потым усю ноч яе ванітавала. Матацыкла ледзь адмыў... А ў жыцці лесбіянке не такія прывабныя, як на відзіках у Рычарда. Там яны стройненькія, грацьежныя, частавалі адна адну пірожнымі ў выглядзе... Ну ясна чаго... А тут...

Тут лепш у вакно... Туды, дзе на шкляным экране ледзь крануты салатавым павуціннем бярэзнік бяжыць наўперадкі з падзеленым стромкімі водценямі хвойнікам... І зноў бярэзнік, і зноў да самага далягляду ажыўленая, мякка расквечаная вясною роўнядзь... Плаўная, як гаворка, што чуецца з вагоннага радыё. У нейкі момант, пэўна, з прасоння, Максіму нават падалося, што ён разумее, пра што апавядаюць нябачныя, далёкія дыктары...

Балт-крэўс, балт-крэўс... Чарно-быль, Чернобыль...

— Бацян паляцеў...

Хто гэта? Ажно страпянулася, дрыготка зайшлося ў грудзях сэрца... І слёзы. Не ад сонца. Ад радасці. Вось, аказваецца, што значыць дамоў. Гэта значыць «бацян паляцеў». У іх таксама гэтак кажуць...

— А вунь млын ветраны...

— Бачу, бачу... А за ім — царква...

На месцы чужых, прапахлых дэзадарантам, экзатычна-пастэльных кветак сядзелі дзве пажылыя кабеты. Адна, тая, што ля вакна, у квяцістай хустцы, другая — у чорнай... Жалоба. І па кветках, і па хусцінцы, і па тым, што ў кожнай пры нагах стаяла па дзве перавязаныя, каб лягчэй было несці на плячах, сумкі, і, вядома ж, вядома, — па гаворцы Максім адчуў - гэта свае, родныя, беларускі. Міжволі, бы наталяючы смагу, прыслухаўся. Едуць з Елгавы, з манастыра. Манастыр... Далёкі, таемны свет... Нешта чужое і незразумелае... Як алах, якому маліўся, ледзь не штогадзіну засцілаючы дзе прыйдзеца хусцінку, надзяваючы шапачку, азербайджанец з вучэбкі... Мусульманін... Казаў, нядаўна ў іх новую мячэць збудавалі. На грошы вернікаў.

А ў іхнім гарадку насупраць адзінай царквы, ну проста насупраць брамы — піўбар шкляны паставілі...

— І якія галасы...

— Ты заўважыла, тая, што дыскантом вядзе, ніколі на крык не збіваецца...

Максім Камароў здагадаўся: гэта, пэўна, пра царкоўны хор... Раз яны з хлопцамі, добра пад воблу выпіўшы, зайшлі ў царкву... Рукі, рукі з кішэняў выныце, нехрысці... А вось і не... Яго бабка хрысціла. У яго нават хросная ёсць, цётка Дуся. Ён тады, як працверазеў... Заслухаўся хорам, суладным, мілагучным. І паднялося, усплыло нешта

з душы. Слёзы нагарнуліся. Бабка-нябожчыца вельмі хацела, каб ён верыў і ў царкву хадзіў. А ён, сорам успомніць, смяяўся. Ды не, страшней, знушчаўся з яе... Што ж твой божачка шасцёх тваіх сыночкаў на вайне загубіў, адну маю мамачку пакінуў і той, пакутніцы, бацьку — горкага п'яніцу, у мужы даў?! Сорамна, да болю сорамна за тья жорсткія словы. І няма ў каго перапрасіць... Алілуйяааа...

Ад нетаропкае гаворкі новых Максімавых спадарожніц, як ад царкоўных спеваў, зыходзілі раўнавага і спакой... Адна, развязаўшы чорную хустку, пад якою была крыху святлейшая — шэрая — папіла з бутэлькі вады і, акуратна абцёршы горлачка насавачкай, перадала яе суседцы. Бліснуў на заскарузлай, да часу зморшчанай руцэ заручальны пярсцёнак.

— На, папі...

— Не...

— Што ты так сурова адказваеш?

— Не ведаю... Я неяк не заўважаю. За сабою ж ніколі не заўважаеш...

Якія тужлівыя ў той, другой, вочы. І замест левай рукі пусты, падаткнуты ў кішэню рукаў вязанае «вясёлкаю» кофты...

І раптам, зусім не ў тон, нервова, прарэзліва загаварылі кабеты заду. Па голасе не разбярэш, маладыя ці старыя...

— Ня знаю, мяняць мне Мінск на Рыгу ілі нет...

— Конечно, мяняйце...

— Баюся. Зашла, бутга ў сарай. Паталкі — чатыры метра. І сцены тоўстыя... Ціха, як у грабу...

— Да это не беда... Можно перегородить, сделать два этажа. Я сама архитектор. Могу вам нарисовать.

— Эта я ўсё радзі дочкі... Улюбiлася ў рыжанiна. У таго двоя дзяцей. І ў яе дзiцёнак... А ездзот адно да аднаго, як школьнiкi... У лес нядаўна выбралiся. Падснежнiкi сабiралi... Мая гаварыт: «Мама, я такое толька ў кiно вiдзела...» Муж яе бiў, чуць не да сценкi, бедную, раўнаваў. Я ёй: «Падумай. У яго ж двое дзяцей!» А яна: «Я яго ўсё раўно ня брошу!» Што дзелаць?..

— Да радоваться надо, раз любовь...

— А вам самой, прасцiце, сколько?

— Да уже тридцать пять...

— Ешчо, ешчо, глупая. Как маей дочке. Толька і начынаеш панiмаць жызнь... Замужам?

— Развелась. Сын у меня.

— Перажываеце?

— Раньше переживала...

— Ва ўсіх січас так... Крутом адны разводы...

Тая, якой трыццаць пяць, устала выйсці ў тамбур. Па дарозе спынілася, сказала нешта па-літоўску мужчыну, які сядзеў побач з Максімам...

— Вы што, і па-літоўску можаце? — яе суседка, падобна, была ўражана.

— Да я уже много лет живу. Научилась...

Элегантная, уся ў цёмным. Прычоска а ля Мірэй Мацье... Архітэктар. А яе суседка «круглавідая», дробненька завітая, у безгустоўна стракатай сукенцы. Нечым падобная на цётку Дусю. І ў той таксама дачка нядаўна развялася...

— Нада дзверы адкрыць, а то душна...

«Круглавідая» рашуча, напята расчыніла дзверы і сама скрывілася ад задушнага цыгарэтна-туалетнага паху... Дзверы пагойдаліся і ляпнулі, зачыніліся. «Круглавідая» ўпарта расчыніла іх зноў. І тут нечакана адна з вясковых кабет, тая, што сядзела бліжэй да праходу і час ад часу піла ваду, паднялася, годна і нетаропка накінула на плечы паліто і папрасіла:

— Зачыніце дзверы. Холодна. Скразняк...

— І што нам усім з-за адной мучыцца?!— ледзь не віскнула «круглавідая» і, звяртаючыся да элегантней архітэктаркі, якая, накурывшыся, вярталася на сваё месца, не сцішваючы голасу, дадала:

— Вот праціўная старуха!

Па іранічна сцятых вуснах Максімавага суседа-літоўца прабегла высакамерная, грэблівая ўсмішка. Ён, вядома, усё зразумеў. Маладая абражае старую. Славяне. Балт-крэўс... Максім адчуў, што ў яго загараюцца шчокі і вушы. Што ж мы за народ такі, нават між сабою па-свойму пагаварыць не можам! Расхінулі душу перад усім светам. Напята. Скразняк, скразняк...

— Як вам не сорамна! Калі вам горача, выйдзіце... Але абражаць старога чалавека...— зазвінеў аднекуль ззаду тонкі дзявочы галасок.

— Умніца нашлася!

Зноў «круглавідая». Максім так і не паспеў умяшацца. Кабета ў чорнай хустцы, знобка хутаючыся ў паліто, перасела. А побач з яе бязрукаю сяброўкай, прытрымліваючы нагою хісткія ад хады дзверы, прыладзілася чытаць нейкую тоўстую кнігу «круглавідая»...

— Нам бы з сяброўкаю чаю папіць...

— Мы і з вамі вып'ем...

Жанчына ў квяцістай хустачцы разгублена пазірала на купленую ў дарогу, мусіць, адну на дзвюх, булку. Адною рукою не так легка будзе дастаць яе з чужой, падвешанай над галавою сумкі...

Адасоблена строгі, іранічны Максімаў сусед-літовец сабраўся выходзіць. Вільня. Вечаровы дымна-ліловы дождж. А яму, Максіму, прыкра і сорамна. Як усё адно ён сам абразіў гэтых пажылых кабет. Ходзячы па рыжскім вакзале, ён звярнуў увагу на тое, як тамтэйшыя людзі едуць у правінцыю. Да бацькоў, родных, сяброў... Бывае, і без сумкі, але абавязкова з кветкамі. Акуратна, галоўкамі ўніз загорнутымі гваздзікамі, нарцысамі, цюльпанамі... Хоць жа і ў правінцыі кветак гэтых, можа, яшчэ і лепшых, поўна... А вось дзве беларускі не могуць паразумецца. Дачка абражае маці. Як ён, родны ўнук, у свой час абражаў родную бабулю... Што ж твой божанька...

— Божа мой, ну й народу... Не рассяжывайцеся асобенна. Шчас ідзем курыць...

Новыя, вільнюскія пасажыры. Па вымаўленні, па трасянцы — не рускія, не літоўцы, яшчэ адны «до Мінску». Валасы па плечы, «мармуркі». Адно слова, піжоны. Асабліва вунь той, акулярнік. Дапамагае сваёй дзяўчыне зняць паліто. Ну і фарбы на ёй! Кіло, не меней...

— Я балгарскія не куру... Толька амерыканскія, літоўскія і беларускія... Но паскольку па восем рэ кажны дзень слішчам... То... Ой, Анжэла, дай-ка мне значок... Эта лашадка ў нас з літоўцамі на двух... Пра эта і ў нашым саміздаце есць... «Пагоня» называецца...

«Мармурка» настроіў і павольна схаваў у сумку японскі магнітафон... «Чорны чалавек!.. Я белы — стаў чорным!..» На ўвесь цягнік нема зайшоўся надрыўны голас... Накураны акулярнік узасос цалаваўся са сваёй дзяўчынай... Ён цалаваўся, а Максіма нудзіла. Ажно скура пайшла курынымі пупышкамі... І якую атруту падсунулі яму ў той рыжскай падваротні?..

А магнітафон усё раве і раве... «Чорны чалавек... Чорны чалавек... Чорны чалавек...» Заела яго, ці што?

— Хоць бы крыху цішэй зрабілі...

— Здзелайце ціша!— перавяла ў загад ціхую просьбу сваёй майклівай суседкі «круглавідая»...

— Ды эта ж ня мы! Эта начальнік пезда. Паяздное радзіо называецца... Так што гаварыце начальніку пезда... Я ж не дурак з сабою магнітафон вазіць.

Анжэла хіхікнула. Жанчыны ў адзін голас завінаваціліся:

— Ой... Ну тады прабачце...

— Ізвініце...

Максім не вытрымаў, ускочыў, як ашпараны, і, хістаючыся, наблізіўся да вясёлай кампаніі. Павольна, абяруч падняў сумку з магнітафонам і з усяе моцы бразнуў яе на падлогу. Брыдкі голас сціх. А ён, ледзь пераступаючы, прайшоў наперад і гучна зачыніў дзверы. Адлюдкі! Ніхто нават не паварухнуўся... Ці гэта яму толькі падалося. Сп'яну... Як скрозь сон... Да-ха-ты, да-ха-ты...

— Бедныя салдацікі... Сколькі іх нізашто ў Афганістане палягло. Сколькі на ўсю жыццё калекамі асталася...— уздыхала «круглавідая» і у рэшце рэшт не вытрымала, запыталася ў сваёй суседкі: А ў вас пачэму рукі нет?

— Ды палец была параніла. Пачаў пухнуць. Пайшла ў ракаўскую бальніцу, кажуць: гангрэна... А я і не ведала, што такая за гангрэна. У Валожыне некалькі дзён праляжала. Да локця дайшло... У Мінску ўвогуле жажнуліся. Кажуць, каб жа хоць крыху раней... Так вось і засталася я без рукі. Мама была жывая, дык дапамагала. Нават карову трымалі. Хату разам з сёстрамі новую паставілі. Ды я сама ўсё адною рукою навучылася рабіць. Нават сукенку скроіць і сшыць магу. Вышываю, вяжу... Адзін пруток у руцэ, другі куды-небудзь мацую і вяжу... Сестрам, пляменнікам... Вось гэтую кофту «вясёлкаю» сама сабе звязала. Цяпер яшчэ адну пачала, карычневую... Мама сёлета памерла. Адна я засталася. Замуж не ішла. Сваталіся. Ды толькі, мусіць, не лес. Той п'е, той мацюкаецца. А я такога не магу...

— Страшна ж адной...

— Страшна... Бывае, прыйду, на ложка лягу... І пагаварыць няма з кім. Як карову трымала, дык з ёю душу адводзіла. Пагаворыш, бы з мамай. А потым сэрца здаваць стала. Пакуль я ў бальніцы ляжала, сястра з мужам без мяне прадалі. Цяпер малако штодня носяць. А што мне малако. Я цяпер з сабакам гавару. Агонь у грубцы распялю. Сяду і гавару, гавару, плачу і зноў гавару... А ён так паглядае, бы ўсё-ўсё разумее... І ў самага на вачах слёзы.

— А куды ёта вы ездзілі?

— У манастыр. У Елгаву... Мы праваслаўныя...

— Астацца, можа, хацелі?

— Ды не... Цяжка там усё выконваць... Мы толькі на службу... Бацюшка там надта добры. Боль здымае... У мяне сэрца вельмі балела. Вось мы і выбраліся з суседкаю...

Максім расплюшчыў вочы. Жанчына ў хустачцы зноў сцішылася і, аблэгшы на складзеную жменькай адзіную руку, адварнулася да акна. Там самотнымі зорчкамі міргалі прыдарожныя ліхтары. Колы мерна тахкалі: «Да-ха-ты, да-ха-ты». Але на душы ўжо не было чаканага спакою... «Мармурка»-акулярнік, ідучы ў прыбіральню ці тамбур,

гучна расчыніў дзверы і проста на парозе прыгарнуў, бессаромна пацалаваў сваю Анжэлу... Яна прыпала да яго ўсім целам. Скрэзьяк, скрэзьяк... Туркмен бессэнсоўна драіць падлогу ў казарме сярод латышскіх балотаў. І мусульманін-азербайджанец ніяк не можа знайсці месца пасяліць хустачку і памаліцца алаху... Няверныя, вакол няверныя... І лесбіянка сплятаюцца ў нейкай пазасвядомай позе і вуркочуць-вуркочуць нешта на незразумелай мове... Натка, Натка зноў на каленях у Рычарда... Максім адчуў, што яго зноў, як спружыну, скручвае нервова дрыготка...

— Зачыніце дзверы! Чуеце вы, зараз жа зачыніце дзверы!..

Ягоны здушаны голас больш не мог дабраць словаў... Ні беларускіх, ні рускіх, ні латышскіх...

Да-ха-ты, да-ха-ты, да-ха-ты...

ПІНЧА

«Потым, усё потым. Посуд, смецце, сцірка...» Святлана Міхайлаўна ўсунула на ногі тапачкі, зайшла ў свой пакой. Пераапрунулася, накінула на плечы даўно не модны сьняў, Алёшкаў, пінжак, села за стол. Звыклым рухам запаліла старую, яшчэ маміну, лямпу пад зялёным абажурам, дастала з пакета стосачак спісаных аркушаў. На хвіліну зняўшы акуллары, безуважна зірнула ў акно. Новы шматкватэрны дом насупраць ажываў рознакаляровымі агенчыкамі. Столькі лёсаў. І кожны, як смоўж, спяшаецца схвацца ў сваю кватэру, у свой пакой. Хто за какетлівыя фіранкі, хто за цяжкія шторы. А яна ўзяла сабе за мэту, што б там ні было, паадкрываць гэтыя ракавінкі! Святлана Міхайлаўна прыкрыла стамлёныя вочы рукамі. «Але ж і для журналістаў нарэшце, здаецца, вынайшла тэму споведзі. «Наш сучаснік». Калі нават завочнікі ўсе здалі, значыць, спадабалася. І замежныя студэнты ўчора здзівілі. Асабліва Луіс. Хто ведаў, што гэты высокі смуглявы, чорнабароды панамец з вяёлым, здавалася, крыху легкадумным паглядам цёмных вачэй здольны напісаць такое. Трэба дамовіцца, змясціць яго допіс у студэнцкай газеце.

Як гэта там? «Пластмасавыя людзі». Дакладна схоплена. «Яны ніколі не ходзяць пешкі. Ездзяць у шыкоўных аўтамабілях. Іх не краюць слёзы галодных, абяздоленых дзяцей. Ім ніхто не дарагі. Яны не ўмеюць аддаваць. Толькі бяруць і бессэнсоўна трацяць. Яны не ведаюць, што такое каханне. Ім нічога не каштуюць развітанні. З іх твараў рэдка сыходзіць ясная белазубая мэйд ін Халівуд усмешка «Чы-

ыз!..» І нават пахне ад іх не чалавечым потам, а дарагімі духамі. Ды толькі мы ведаем — пластмаса плавіцца на сонцы. І час панавання людзей-лялек хутка скончыцца».

Кажуць, Луіс любіць паўтараць яе, Святланіны, сказаныя на лекцыі па Астроўскаму, словы пра «Снягурку»: «Ведаеце, чаму Сонца цяпер менш грэе? Каханьня на зямлі меншае...»

Сёння з раніцы па дарозе на факультэт Святлана Міхайлаўна сустрэла Луіса. Ён збягаў з яе практычных, прыгарнуўшы да сябе высокую, кідкую маладую асобу ў пухнатай афганскай дублёнцы. Святлана Міхайлаўна як зараз бачыла яе трохі капрызлівы мілы тварык з пікантнай радзімкай над верхняй губкай. Луіс прывітаўся і, ашчаслівіўшы сваю выкладчыцу белазубай усмешкай, злёгка падміргнуў: маўляў, што ж зробіш — жанчына просіць.

Святлана Міхайлаўна патушыла лямпу і падышла да піяніна. «Не. Я яшчэ не старая. Падцягнутая, энергічная... Каб не сівізна, што выбіваецца нават з-пад фарбы... Адзінае... Можна, і праўду кажа Сяргей. Не ў сваім часе я нарадзілася. Безнадзейна засталася ў XIX стагоддзі. Як тургенеўскія паненкі, люблю музыцываць, апранаюся ў рамантычным стылі, не павышаю голасу. Кахаю... Гогаль лічыў сваё стагоддзе стагоддзем зфектаў. Не. Галоўнае, гэта было стагоддзе асоб, суладдзя і гармоніі... Ці гэта літаратура стварыла такую ілюзію? А сёння... Усё нават самае простае, напачатку зразумелае нечакана расколаецца, драбніцца, робіцца неспазнавальным. Час, у якім мне выпала жыць, чужы і няўтульны. Адзінае, што яднае з гэтым светам, адраджае ў душы раўнавагу,— музыка, Але ж і яна з мінулых стагоддзяў, вяртанне да былога...»

Святлана Міхайлаўна кранула блакітныя ў паўзмроку клавішы. Месячная саната. Бетховен... Яна хвалявала незвычайна. І была адна мясцінка, дзе мелодыя далікатна, але імкліва падымалася ўверх, уверх, а потым раптоўна і безнадзейна зрывалася... Яе не мог ужо ўратаваць ніякі аптымістычны акорд.

На вочы міжволі нагарнуліся слёзы. Нешта яшчэ да канца не ўсвядомленае разварушыла душу. Бы свежае, запякло, заныла даўняе, незагойнае. Яна бязвольна прыпала лбом да супыненых на клавішах пальцаў і нема зайшлася плачам.

— Мамка,— Святлана Міхайлаўна не пачула. На парозе, прыхінуўшыся да касяка, стаяў узрушаны Дзімка.

— Ты што, ужо з трэніроўкі?

— Не было трэніроўкі,— Дзіма, убачыўшы, што мама закрывае піяніна і іграць больш не збіраецца, натапырыўся, павярнуўся, каб ісці ў свой пакой.— Табе дзядзя Сярожа званіў.

— Я ж прасіла зваць яго проста Сярожа.

— Ну, Сярожа.

— І што ты сказаў?

— Каб пасля дзевяці пазваніў.

— Добра. Ты што пaeў?

Дзімка, моўчкі кіўнуў.

— Урокі зрабіў,— дадаў шептам і ўздыхнуў.

Святлана Міхайлаўна паднялася, на імгненне прытуліла сына, чмокнула ў шорсткую макаўку і, забраўшы з калідора ў свой пакой тэлефон, зноў наблізілася да стала. Як толькі апусціла руку, шырокі мужчынскі раменьчык звыкла коўзнуўся з вузкага запяся. Яна насунула яго на месца, намацала кнопку ўключальніка. Ад лямпы скочыла святло, і Алёшкаў гадзіннік азваўся імклівым рубінавым праменьчыкам. Дзіцячы час канчаўся. Дзіма яшчэ хвіліну прыстояў ля дзвярэй. Нешта мармытнуў і цішком пайшоў да сябе.

Святлана Міхайлаўна ўзялася за работу. Наверсе ляжала сачыненне Ірыны Мароз. Другую адукацыю чалавек атрымліваў. Скончыла прамграфіку, трапіла на завод, пачала ў шматтыражцы друкавацца. Цяпер вось на журналістыцы вучыцца.

Як студэнтка яна не магла не падабацца. Але як асоба... Прынамсі, Святлану Міхайлаўну мала цікавіла. У школе і сама яна была прыкладнай вучанцай, «шасцёркай» з белымі каснічкамі. Але апошнім часам яе прыцягвалі натуры неардынарныя. Тыя, у каго трэба было заваёўваць аўтарытэт, хто не прымаў Пушкіна, не разумеў Тургенева, абвяргаў Талстога. Гэта іхнія колішнія куміры «Бітлз» выгукнулі на ўвесь свет: «Каціся, Бетховен!» Цяпер яны слухаюць хард-рок. Перш за ўсё дзеля гэтых «непадатных» прыдумала Святлана Міхайлаўна сачыненні. І цяпер карцела пачаць чытаць з галёркі. Але па старой звычцы яна ўсё любіла рабіць па парадку. Мароз дык Мароз. Акуратным дзявочым почыркам выведзена «Наш сучаснік». А ўсярэдзіне «Пінча».

«Гадоў сем назад яго імя не сыходзіла са старонак газет. Наш Пінча быў названы героем. Вы, мусіць, таксама з павагай і захапленнем прачыталі пра маладога салдата, які ледзь пастеў аднесці на бяспечную адлегласць ад дзіцячага дома неразарваны з часоў вайны снарад. Можна, і ў прыклад каму ставілі. А я ні тады, ні цяпер не магу гэтага рабіць. Загінуў не проста высакародны чалавек, жыццялюб і аптыміст. Загінуў талент, можна, нават геній, які так і не спраўдзіўся, Яго няма. А мы, бяздарныя, шэрыя, жывём. Гэта гняце, точыць нясцерпным болем. Ведаю: ва ўсе часы на свеце панавалі

пасрэднасці. Крок за далягляд рабілі адзінкі. І ім цяжэй за ўсіх давалася жыццё.

Алёша Голуб прыйшоў да нас у класе шостым. Я якраз хварэла, але нехта паспяшаўся пахваліцца, што з'явіўся смешны і вясёлы «новенькі». Я яго, вядома, пазнала з першага погляду. Вельмі ж хораша ён усміхаўся. На ўвесь свой круглявы твар. З ім было проста і надзейна.

Пінча. Хто даў яму гэтую нягеглую мянушку? Так ніхто цяпер і не ўспомніў. У першыя ж дні яго за нейкія кепікі выставілі за дзверы. А праз хвіліну Пінча, як тут і было, з'явіўся ў акне (урок праходзіў на першым паверсе) і ва ўвесь голас заспяваў: «Хорошо живет на свете Винни-Пух...» Але Віні-Пухам яго ніколі не дражнілі. Хоць малы Алёша папраўдзе быў на яго падобны. А вось Пінчам застаўся на ўсё жыццё. Ён нават павіншаваў мяне з 8 Сакавіка. Выпадкова. Мы з дзяўчатамі тады ледзь не да званка мерзлі на ганку, куды нас выставілі нашы рыцары. Ці не апошні прыбег Пінча. Расхрыстаны. Шапка набок. Расчырванеўся. І так весела, гарэзна ўсміхаецца! А пад пахаю — агромністы газетны скрутак. Мы яшчэ гадалі: у чыю парту ён яго пакладзе? Пінча ж прыйшоў у наш клас ужо пасля 23 лютага, калі дзяўчаты вызначылі, хто каго сёлета будзе віншаваць.

Той, каму паводле жэрабя я рыхтавала падарунак да Дня Савецкай Арміі, чамусьці не схацеў мяне віншаваць, праігнараваў. І я, глытаючы слёзы, моўчкі паклала партфель у пустую парту. На перапынку выплакалася ў туалете, заходжу ў клас — мой партфель на праходзе. А ў парце — Пінчаў скрутак. На шафе ў маім пакоі дасюль ляжыць вялізная зялёная пластмасавая рыбіна з добрымі круглымі бела-чорнымі вачыма. Мне адразу нашаптала, што яе Пінчу прывёз бацька, які жыве недзе на поўначы. Мусіць, тады ўпершыню я ўсвядоміла гэтую трагічную недарэчнасць: Пінча жыве толькі з маці. Ва ўсіх жа нас былі бацькі, у большасці — браты і сёстры... Праз колькі часу ў Пінчы на руцэ з'явіўся адмысловы гадзіннік з рубінавым бляскам. Ён цэлымі ўрокамі не зводзіў з яго вачэй. І гэта быў бацькаў падарунак.

Пінча, наш таленавіты Пінча, быў страшэнна не ўпэўненым у сабе чалавекам. Напіша сачыненне за якіх хвілін дваццаць. Адразу ў чыставік, ды яшчэ часам вершамі. Але саромеецца, маўляў, у крытыцы ж не так. І разам з суседам па гаёрцы перадаюць мне праверыць. А Пінча ж самы пісьменны быў у класе! Можна, што чытаў шмат. Мы ўсе толькі дзівіліся з яго. За перапынак, а то і проста на ўроку прачытае хоць і самы складаны параграф, потым выклікаюць, ён слова ў слова паўтарае. А якія дасціпныя шаржы на нас і асабліва

на настаўнікаў маляваў! Прычым ляўшой. Гэта яго гонар быў. Папросіць хто на маляванні дапамагчы — адно крыло самалёта малюе леваю, а другое — праваю рукою. Пінча быццам гуляў сваімі талентамі. Да таго ж меў зайздросны характар. Самую сур'ёзную спрэчку, калі яна пагражала канфліктам, мог звесці да жарту, розыгрышу.

А бліяэйшыя яго сябры сцвярджаюць, што Пінча быў лірыкам. Яны бачылі яго акварэлі. Кажуць, ён па памяці імгненна перадаваў на паперы самыя розныя станы прыроды, нейкі патаемны яе настрой. Не ведаю, ці збярогся хоць адзін яго малюнак... Ідучы ў армію, казаў, што ўсё павыкідае, каб не нагадвала дзяцінства... Ён мог. Ён быў такі...

Яшчэ Пінча выдатна спяваў і іграў на гітары. Пра гэта ўжо ведалі ўсе і вельмі ганарыліся. У адным нашым класе быў сапраўдны ВІА. Вакальна-інструментальны ансамбль. Пінча вывучыў збольшага англійскую мову (у школе вучылі нямецкую) і пачаў перакладаць папулярныя тады шлягеры. Ды і сам пісаў музыку і словы. У Пінчы была выдатная калекцыя запісаў «Бітлз». А па начах ён друкаваў фотакарткі сваіх куміраў, перазнятыя з замежных часопісаў і пласцінак. Абураная класная аднойчы выцягнула з яго дзённіка і проста на ўроку разарвала ў шматкі кранальнае фота Джона Ленана і яго вернай Йокі Оны... Пройдзе час, і песню «Сунічныя паляны...», перапісаную з сотага запісу за вялікія грошы на Пінчаў магнітафон, назавуць самай папулярнай у ХХ стагоддзі. А рок-групу «Бітлз» — класічнай групай. Са старонак самых чытальных газет мы ведаем, што кумір 60-70-х Джон Ленан рос сіратой. Бацька кінуў сям'ю, маці загінула ў аўтакатастрофе. І той злэшчасны фотаздымак, што прывёў у шаленства класную, будзе надрукаваны побач...

Пінча загінуў праз некалькі месяцаў пасля Ленана. Мне цяпер здаецца, што яго чулая душа раней за нас адгукнулася, угледзела за простымі словамі сусветных шлягераў невыказную тугу па знівеліраваных у наш час шчырасці, дабрыні і вернасці... Няхай сабе ў нязвыклым, часам надрыўным рытме...

Да гадоў шаснаццаці Пінча вельмі выцягнуўся і схуднеў. Пачаў кuryць. І зліўся з натоўпам. Панюшаныя джынсы, даўгія, па той модзе, валасы. Сшыткі — у палатнянай торбачцы з выявай нейкага ансамбля. Ён гэтую торбачку так і не памяняў на «дыпламат», якім пад канец вучобы любілі пафарсіць аднакласнікі.

Пінча жыў ад мяне цераз вуліцу. Акурат насупраць, вокны ў вокны. Але аднойчы на пачатку дзесятага класа я заўважыла, што ён выходзіць не са свайго, а з суседняга пад'езда. Аказваецца,

перабраўся да бабкі. Ягоная мама выйшла другі раз замуж, нарадзілася малое. І Пінча сьшоў з дому. Добра, бабка ў тым самым доме жыла.

А пад вясну Пінча закахаўся ў нашу смяшлівую пяшчотную Таю. Дзяўчыну мяккую, гаспадарлівую, але, натуральна, легкадумную. Пінча ценом хадзіў за ёю. Тая быццам і не цуралася яго. Цалавалася з Пінчам у пад'ездах. А на школьных вечарах танцавала пад яго музыку і песні з іншымі. Але што паробіш, са сцэны не сыдзеш. Цяпер нежывая музыка дыскатэк пазбавіла кавалераў такіх пакут. Пасля школы Пінча год працаваў на заводзе, потым пайшоў у армію. Тая на провадах плакала. А праз колькі месяцаў перастала адказваць на пісьмы. Не дачакалася, выйшла замуж. Хлопцы не ведалі, як сустрэць Пінчу гэткай весткай. Збіраліся ісці на вакзал усім класам. Ды не давялося. Прышла пахаронка...

Я пра ўсё даведалася ў будатрадзе, з газеты. Алёшаў бацька на паханне спазніўся. Прыяцеў толькі назаўтра. Вельмі, кажуць, на Пінчу падобны. Дакладней, Пінча быў надобны на яго. Хлопцы вадзілі бацьку на могілкі...»

— Мамка,— Дзімка ў піжамцы прысуседзіўся на крэсла да стала. І, падцягнуўшы калені, засяроджана ўглядаўся маме ў твар.

— Мамка, чуеш? А можна мне насіць тваё прозвішча?

— А чым Красінскі лепш за Чыгэвіча? — сухім, не сваім голасам запытала Святлана.

— Мяне Чычам у школе дражняць...

— А-а...

Святлана Міхайлаўна паспрабавала зноў засяродзіцца. «Над Пінчам быццам панаваў рок. Яму было суджана на самым пачатку жыцця перажыць здраду самых блізкіх людзей — жанчын. Ведаю, за гэта не судзяць. Але ён, мусіць, і другое замужжа сваёй маці ўспрыняў як здраду. Так хлопцы казалі. Пры жывым бацьку рос бязбацькавічам. Тады, у школе, нам, дзецям з нармальных поўных сем'яў, Пінчава жыццё здавалася нейкім нереальным жахлівым дзікунствам. Мы вельмі шкадавалі яго. Разведзеныя дзядзькі ўяўляліся нам самымі няшчаснымі на свеце. А цяпер з кожным годам такіх сітуацый большае. Расце колькасць трэціх лішніх — дзяцей, і ў мяне невядома як складзецца».

— Мама, а хто мой тата? Ты абяцала расказаць, калі вырасту. Я ўжо вырас. Які ён быў? Я зусім яго не памятаю. Ён любіў мяне, мамка?— Дзімка падняўся і паспрабаваў прытуліцца да яе пляча.

Святлана Міхайлаўна маўчала, спрабуючы сабрацца з думкамі. Як растлумачыць Дзімку, што пасля Таго не здолела спаць з чалавекам, з-

за якога пайшоў з дому Алёша?.. Памяць захлынулася пакутным успамінам...

...Поўдзень, а ў пакоі зусім няма святла. Душна. Чорным шалем з люстра ў прыхожай сцёртыя ўсе выявы. І крывава-пунсовы букет гладыёдусаў у слоіку на падлозе. Прыглушаны шэпт праразае дзіцячы плач — у суседнім пакоі крычыць, надрываецца Дзімка. А яна не зварухнецца. Толькі бязвольна сочыць, як марудна, здаецца, цэлую вечнасць сыходзяцца стрэлкі на Алёшкавым гадзінніку, які з раніцы не выпускае з рук. Яна спрабуе і не можа сысці з месца...

Цішыню разарваў тэлефонны званок. Дзімка адразу натапырыўся, скамянеў, закрыўся, як смоўж, у сваю ракавінку.

— Алё. Я вас слухаю.

—Светачка, дык я прыйду.

—Не ведаю...

— Ты, можа, ужо не хочаш? Дык так і скажы.

—Не ведаю.

— Ці што здарылася?

Дзімка чуў. Ён падняўся з крэсла і, не па-дзіцячы ўцягнуўшы стрыжаную галоўку ў плечы, патупаў босымі ножкамі з пакоя.

— Чаго ты маўчыш? Ты што — плачаш? — не сціхала трубка.

— Не ведаю. Я нічога не ведаю.

Святлана Міхайлаўна зірнула ў акно. У вечаровым тумане патаналі апошнія агні суседняга дома.

Недзе там сядзіць за кніжкамі вечная выдатніца, да бяздушнасці бескампрамісны пракурор — Ірына Мароз... Дзяўчына, якая памятае яе Алёшку... Яна, маці, нават не ведала, што ў школе яго звалі Пінчам... І што «бітламі» захапляўся, і што англійскую мову сам вывучаў, і што маляваў, не ведала...

Спачатку, калі яны з Голубам разбегліся, яна не адьходзіла ад Алёшкі, лашчыла, цалавала... Але потым нехта напужаў, папярэдзіў: глядзі, не разбэсці. Хлопец жа. Ды і кожнае сынава слова, кожны ягоны позірк няўмольна, балюча нагадвалі ёй былога мужа, перад якім яна, хочаш не хочаш, была вінаватая... І міжволі, каб не вярэдзіць свежае шчэ раны, яна ўсё радзей і радзей заходзіла ў Лёшкаў пакой... Чытала, пісала кандыдацкую... Потым у яе жыцці з'явіўся Чыгэвіч. Вясёлы барада ч з жывымі дзіцячымі вачыма. Дзеля яе ён гатовы быў кінуць жонку і дваіх дзяцей... Хлопчыка і дзяўчынку... Калі нарадзіўся Дзімка, яны колькі часу пражылі разам... Але так і не распісаіся... Пасля таго яна забараніла яму заходзіць. Уявіла, што будзе, як Голуб, абіваць парог. Голуб не горды. З поўначы па два разы на год лётаў. А Чыгэвіч горды. Ён пры пасадзе. У адным

горадзе жывучы, вачэй не кажа. Толькі дасылае па пошце штотомесяц дваццаць пяць рублёў... Што ж, у яго двое дзяцей — дзяўчынка і хлопчык. І перад жонкаю грэх... Яны з Дзімкам — ягоны грэх. У яе таксама ёсць грэх... Голуб і Алёшка... Вецер у кішэнях, мроі ў галаве — Голуб. І... геніяльны Алёшка. Не яна сама, чужыя людзі пішуць, што ён быў геніяльны...

А можа, і праўда? Ён жа народжаны па каханню... Па вялікаму каханню, якое разбілася аб... Побыт, нястачу, неспрактыкаванасць? Якое гэта цяпер мае значэнне... Разбілася, і ўсё. Згарэла...

...Імклівае польмя сярод лесу. Палаткі, гітара... Акуджава, якога яны з Голубам спявалі на «біо»... Рамантыка першых студэнцкіх гадоў... Печаная бульба, сала на ражончыку... Гітара, палатка. Спорны цёплы дождж, які збудзіў іх на золаку... Агонь патух. Захлынуўся вадою, сышоў дымам... Каханне так і не дало жыцця дамавітаму агменю любові...

Яна шукала, яна дасюль шукае хоць вугельчыка, хоць трэсачкі з таго ляснога вогнішча... Ды не... Яна проста верыць, дасюль, як малая, верыць усім, хто прызнаецца ёй у каханні... Шкадуе. Не адмаўляе. А потым ізноў у адчаі вяртаецца да кніг, да музыкі... Не агонь, ізноў не агонь... Вогкія, да задухі вогкія дровы... І Дзімка, якому яна нічога, нічога ні цяпер, ні потым не зможа растлумачыць... І пра лясное вогнішча не раскажа... Во гэта было не з ягоным бацькам, не з Чычэвічам...

Гэта было з Голубам. І ніколі, ніколі не паўторыцца...

Зноў зазвінеў тэлефон. Але Святлана Міхайлаўна, бы не чуючы яго, паднялася і асцярожна пастукала да Дзімкі.

— Ты яшчэ не спіш, сыноч?

— Не. А што?

— Давай летам возьмем палатку і паедзем куды-небудзь да рэчкі... Раскладзем вогнішча. І я пачастую цябе пячонікамі і салам на ражончыку... І яшчэ раскажу табе...

— Пра майго бацьку?

— Можа, і пра яго... Ты ж сапраўды ў мяне ўжо зусім вялікі... Зусім вялікі...

Так і не адчыніўшы дзвярэй, яна моўчкі вярнулася ў свой пакой.

ЦЫМ КАЛОІД «МАДЛЕН» Фантастычная праўда

Ён ужо тры дні цешыўся сваім вынаходніцтвам. Ён, Юрый Цымкала, сканструяваў сістэму, пра якую марыў, здаецца, яшчэ

тады, калі нікому ў галаву не прыходзіла дарыць яму цыгарэты «Мальбара» і замежныя электрабрытвы. Яму, усёй раднёй прызнанаму вундэркінду, прыносілі выключна матэматычныя гааваломкі і пластмасавыя, металічныя канструктары. А цяпер, можа стацца, гэты апарат назавуць у яго гонар. Напрыклад, цымкалоід...

Вось ён, прыгажун, злучаны чорным нервам з тэлефонам, побач, на часопісным століку. Пад чырвоным чэшскім таршэрам. Ён, няхай сабе і цымкалоід, п'е энергію са звычайнае разеткі, таёмна свеціцца зялёным экранам, весела падміргвае бліскучымі, колеру слановай косці клавішамі... Націсні каторую, пакруці тэлефонны дыск, і на экране з'явіцца той, каго жадаеш. Хочаш — буйны план, хочаш — сярэдні ці агульны. Ты можаш нічога не казаць, пакласці трубку, а пачуеш, пра што гавораць, нават што думаюць людзі. Папраўдзе, Юра сам не чакаў такога выніку. Ён канструяваў простае відэа, якое меркаваў разам з магнітафонам падключыць да тэлефона. Каб ведаць, хто звоніць ці званіў і што хацеў сказаць. Каб не траціць часу на лішнія размовы. За мяжою для гэтага даўно існуе персанальны камп'ютэр. Але прывяза і яго Юра гатовенькі з той жа Амерыкі, ці вынайшаў бы цяпер цымкалоід? Цымкалоід, пра які пакуль што ніхто не ведае...

Каб праверыць усё, давесці да ладу, Юра ўзяў сярод зімы адпачынак і песціў сваё трэніраванае басейнам і горнымі лыжамі цела на мяккіх пухнатых у карычнева-белыя шашачкі шкурах (іх ён прывёз яшчэ ў студэнцтве з бамаўскага будатрада). За акном цісне, ажно трашчыць мароз, заходзіцца плачам завея. А на руцэ іграе, меладычна пасвіствае амерыканскі гімн электронны гадзіннік. Ежа ў халадзільніку, вада ў кране. Яму, вынаходніку Юрыю Цымкалу, і сёння можна не вылазіць са сваіх варонях джынсаў і расшпіленай на моцнай, яшчэ з шалёнага ялінскага лета смуглай шыі, каўбойкі. Лепш прытуліцца шчакою да мяккае, натуральным шоўкам вышыванае турэцкае падушкі і даць сваёй бялявай, акуратна пастрыжанай галоўцы спачыць. Яна заслужыла.

Выразна правільны англасаксонскага тыпу Юраў твар імгненна расслабіўся і знерухомеў. У прымружаных карых вачах патанулі спакой і насалода. Цяпер нарэшце можна было падвесці сякія-такія вынікі... Такім чынам, матэматычны без усялякіх адхіленняў склад розуму, спадчынныя, у час заўважання і развіцця здольнасці плюс прыветная белазубая ўсмешка,— і ён у свае трыццаць абараніў кандыдацкую, і цяпер, працуючы ў Акадэміі навук і выкладаючы за паўстаўкі ў політэхнічным, вынайшаў цымкалоід. І яго не страшыць будучыня. Як і маці, ён, Юра, умее хаваць свае сапраўдныя адносіны

да людзей за кампліментарамі і вясельмі жартамі. Як і бацька, вось-вось стане доктарам, а то і прафесарам. Маці, каб не здагадаліся пра яе ўзрост, перэфарбавалася ў бландзінку і штورانьня накладае на сябе пуд касметыкі. А бацька сам па сабе да сарака быў юнцом, да шасцідзесяці, не менш, застанеца маладжавым, спартыўным мужчынам. І ён, Юра, ад яго не адстае. Усё ж добра, што ў іх сям'і пануе культ дакладнага разліку і раскладу. Значыць, не памыліліся яго бацькі-продкі, калі ў адным з пракуранных маскоўскіх кафэ пачатку 60-х праігнаравалі гагарынскае «і ў космасе патрэбна галінка бэзу...». Лірыкаў як лірыкаў, а фізікаў цяпер паважаюць. Баяцца і паважаюць. Яны мелі магчымасць і пад час кніжнага буму стаўляць за шкло самыя рэдкія зборы твораў. Але ніколі не прымушалі свайго з маленства схільнага да ангіны сына-вундэркінда чытаць Талстога, Дастаеўскага ці Купалу. Затое іх Юра з сямі гадоў выдатна гуляў у шахматы і амаль як бацька гаварыў па-англійску. Цяпер прачытаў у арыгінале ледзь не ўсю Агату Крысці. З восені ўзяўся за японскую мову. Праўда, часова давялося яе адкласці. Студэнты запатрабавалі выкладаць па-беларуску. Але цяпер і тут усё будзе ў норме. Пайшоў у тэатр — знайшоў Кацярыну. Будучая настаўніца. Кніжкі прыносіла. «Чорны замак Альшанскі», «Дзікае паляванне караля Стаха»... Ну і само сабою, моўная практыка... Напісаў па-беларуску курс лекцый. Цяпер зноў можна вяртацца да навуковых часопісаў, фантастыкі і дэтэктываў. Яшчэ ў школе, перапісваючы са шпаргалак сачыненні, ён зразумеў: у сучаснай, не кажучы пра класічную, літаратуры не знойдзеш таго, што ёсць у жыцці. Скончыўшы фізіка-матэматычную школу з залатым медалём, а ўніверсітэт з адзнакай, заўсёды давяраў толькі лічбам і дакладнаму разліку. Нават з бацькамі летась размяняўся, каб не парушаць свой сутачны расклад (у шэсць — бег, у сем — сняданак, у восем — на працу, у бібліятэку, затым вячэрняя, па жаданні начная праграма). Цымкалоід, гэты цудоўны вынік утрапёнае, карпатлівае працы, яшчэ больш сэканоміць час. Але назваць яго трэба як-небудзь прыгожа... Напрыклад. «Мадлен». Юра ажно заўсміхаўся сам сабе ад такое дарэчнае згадкі. Сапраўды, справа пайшла на лад, калі летась у Ялце ён пазнаёміўся з Мадлен. Гэта гучыць: цымкалоід «Мадлен». Чароўная, палкая, нястрымная Мадлен. Ад яе няўрымслівай вынаходлівасці нават яго, вопытнага мужчыну, кідала ў сорам.

Юра падняўся на локці, націснуў на клавіш цымкалоіда і набраў тэлефон. На экране адразу з'явілася аголенае круглае плячо, знаёмы блакітны пеньюар. Мадлен, як і ён, песцілася, толькі не на канапе — у разасланым ложку. Залачоны, старога фасону тэлефон стаяў побач,

толькі руку працягні, на крэсле. Ён надрываўся, званіў. А Мадлен быццам не чула. Раўняла пілачкай пазногці і нешта мармытала сабе над нос. Толькі зразумеўшы, што тэлефон не сціхне, здалася... Яе рука павольна адкінула за спіну чорныя валасы і, па локаць вылузцуючыся з празрыстага рукава, пацягнулася да трубкаі...

— Алё-ё...— прамовіла Мадлен вальяжна.

— Мадлен? Салют! Гэта я. Чым займаешся?

— На кухне убіраю,— яна пазяхнула. У тэлефоне гэта было падобна на ўздых.

— Стамілася, мая бедная кошачка? Можна, пад'ехаць дапамагчы?

Мадлен, вядома, не адчула іроніі.

— Нет-нет, сегодняя не надо. Сегодняя я буду спаць. Завтра, котик, позвони.— Мадлен павярнула да дзвярэй, і Юру падалося, што гэта яму адрасаваны яе звыкла юрлівы, насмешлівы пагляд.

— Добра. Тады да заўтра?

Юра націснуў на тэлефонны рычаг, але клавiш цымкалоіда не адпускаў. І таму, як і Мадлен, пачуў раптоўны выбух джазу. Мадлен кінула трубку, сцэпанулася. У кватэры яшчэ нехта быў. І гэты нехта ўключыў магнітафон. Нарэшце дзверы адчыніліся. Вусаты, з каламутнымі п'янымі вачыма бамбіза... у плаўках. Мадлен стала на калені і расхінула пеньюар...

— Коцік,— зашапацела яна. — Ходзь, ходзь да свае мусыці...

Відэо не перадавала рэзкага салодкага паху парфумы, паху поту і плоці. Але менавіта гэты пах літаральна захлынуў і пачаў душыць Юру. Юра Яшчэ з першых замежных паездкаў не любіў глядзець парнафільмы. Да таго ж Мадлен паўтаралася. І з ім, з гэтым бамбізам паўтаралася...

Разам з экранам патухла і яшчэ колькі хвілін назад вабная і жаданая, а цяпер далёкая і халодная, як зорка з чужога сусвету, Мадлен... Усё ж маці мае рацыю, ён, Юра, дасюль так і не навучыўся разбірацца ў жанчынах. А яшчэ пацвельваў з хлопцаў: як не брыдка мець на двух адну каханку... У душы перасела жорсткая спусцеласць.

Несупынны, даволі гучны тэлефонны гудок не адразу дайшоў да ягонай ашаломеннай свядомасці. Толькі цяпер Юра заўважыў, што дасюль трымае ў руках трубку і, яшчэ раз крануўшы клавiш, набраў першае, што прыйшло ў галаву. І трапіў да аднакурснікаў Лазерскіх. Падышла, ды не, падскочыла Анюта...

— Алё,— весела гукнулі і вывелі нарэшце яго з утраплення знаёмыя пекныя вусны.

Юра ледзь стрымаўся, але не адказаў. Калі ж Анюта, паціснуўшы плячыма, паклала трубку, літаральна прыпаў да экрана. Анюта,

круглявая, ружовашчокая, была ў сваім любімым бельм, у дробны сіні гарошак халаціку. Цяпер яна яго носіць у хаце, а яшчэ гадоў дзесяць назад, калі ездзілі ў Гурзуф збіраць вінаград і табаку, бегала ў ім на «спадарожнікаўскі» пляж. Тады Мішэль са сваёю гітарай і песнямі, якім, ці бачыш, не хапала дзявочага голасу, адбіў Анюту ў Юры.

Анюта нахілілася да лютэрка, перавязала хвосцік, здэмухнула з ілба цяпер зусім беленькую, мусіць, падфарбаваную грыўку і, смешна скасіўшы вочкі, пацалавала свой адбітак. У пакоі заплакаў малы. І яна, на хаду расшпіліўшы халат, прымасцілася на крэсле яго карміць. Юра ніколі не бачыў, як жанчына корміць немаўля. Толькі ў кіно. Хоць і цяпер хіба гэта не кіно? Кіно з чужога жыцця... Юра нервова пачухаў падбароддзе. Зноў пачыналася алергія. Ці то ад новае электрабрытвы, ці то ад адэкалону, які падарыла Мадлен, Юра выйшаў у калідор, закурыві.

Калі вярнуўся, Анюта соўгала па падлозе калыску і спявала. Хораша, пяшчотна. Сам Юра не ведаў ніводнае калыханкі. І гэтую чуў упершыню:

— Ходзіць бай па сцяне,
У чырвоным каптане...
Баю, бай...

Рэзкі тэлефонны званок паласнуў па экране ліловымі маланкавымі паскамі. І па-за Юравай воляй усплылі цемнач, завея, асветлены на час размовы таксафон ля паштамта. Юра нервова затушыў у жалезнай грузінскай попелніцы цыгарэту...

Зноў Каця. Трэці дзень звоніць. То з дому, то вось так з вуліцы. Няўжо не зразумела, што раз ён, Юра, паабяцаў і не пазваніў, значыць, усё. Навошта гэтыя дзяціныя гульні. Лепш бы футра сабе новае купіла. А то і з экранна відаць, што штучнае карычневае з беаю, не, ужо з шэраю на капюшоне і манжэтах аздобаю футра выцрслася, і гузікі ледзь трымаюцца... Юра рэзка аблізнуў ссохлыя ад курыва вусны. Шкада, што цымкалоід не мае зваротнай сувязі. Выслухала б Каця ягоную водпаведзь і знікла з даягляду. Можна, вядома, было б усё выказаць пры сустрэчы. Але ў яго сёння зусім няма настрою сустракацца з ёю. Яму хочацца расслабіцца і адпачыць. Выпіць, адзін не вып'еш. Мадлен змадленілася... А Каця, гэтае наіўнае дзяўчо з шырока расплюшчанымі журлівымі блакітнымі вачыма і смешным кірпатым носікам, нават каб хацела, яе не заменіць. Кацярыну цягне да сур'ёзных размоў. І песціцца, лашчыцца, як сляпое кацяня... Увогуле, ён, Юра, пасля таго як Анюта здрадзіла яму з Мішэлем, перастаў верыць жанчынам. А Каці ён нічога не вінен. Нічога не абяцаў. Ну схадзілі ў Купалаўскі тэатр, у госці пару разоў прыехала. І

яму, і ёй было з кім пагаварыць па-беларуску. А яна, дзівачка, усё ўсур'ёз. Вершаў цэлы сшытак прынесла.

Провад з нерваў звіваю ізноў,
Каб хоць раз да душы дазваніцца.
Свечкай кволай згараю... Замова...
Апёк. Навучы яго сэрца біцца...

Як апошні лісток ад дрэва,
Ад вас адрываюсь з адчаем,
Па табе я ўся зжаўцела,
Так вясна бясконца імчалась...

Так вясна бясконца імчалась,
Прайшло лета, не стаяў снег.
Хмара кропляй дажджу абцяжарылась,
Як вы мной, мілы мой чалавек...

Колькі разоў ён, Юра, паўтараў Каці, што вершы на яго абсалютна не дзейнічаюць. Цяпер хочаш не хочаш сядзі, глядзі бясплатнае кіно.

Каця, не дачакаўшыся адказу, выняла з аўтамата, схавала двушкі, пайшла ўздоўж паштамта. У руцэ — напакаваная дарожная сумка. Мусіць, зноў напярэкла дранікаў, склала ў каструлю і, каб не застылі, загарнула газетамі і ручніком. Зараз, як і ўчора, пакружляе вакол паштамта і вернецца да таго самага таксафона — ён ці не адзіны ў горадзе цёплы, ды яшчэ і светлы. Але не. Зірнуўшы на гадзіннік, як схамянулася,— падземны пераход, метро... Каля Палаца мастацтва перасела на трамвай.

Нарэшце Юра зразумеў: Каця едзе ў політэхнічны, дзе па панядзелках (і памятае ж!) ён вёў факультатыў. У вячэрнікаў толькі пачаліся заняткі, і вокны свяціліся ліловым блакітам. Каця пацягнула на сябе важкія празрыстыя дзверы і, упусціўшы з вуліцы імгненна пераўтворанья ў пару холад і снег, пайшла доўгім, асветленым з высокай столі ўсяго дзвюма мутна-жоўтымі лямпачкамі, калідоры. Ледзь разбіраючы прыступкі, лясвіцаю мінула купку курылышчыкаў. У актавай зале, мяркуючы па музыцы, рэпэціраваў танцавальны ансамбль. Вось і ручка іхняй аўдыторыі, замкнёна. Зноў лясвіца, калідор, цяжкія дзверы. Захінаючыся ад завеі, Каця пешкі рушыла да метро, перасела на аўтобус. Юра з прыкрасцю ўздыхнуў. Зараз будзе тут.

Вось выходзіць на ягоным прыпынку, падымае вочы да вокнаў. Трэба патушыць святло, зацягнуць шторы, затаіцца. А Каця ўжо ля магазіна, пад ліловым ліхтаром, у незашклёнай тэлефоннай будцы.

У іхнім раёне яшчэ не прыладзілі таксафонаў. Здымае рукавічку, кладзе двушку, сцягвае капюшон, прыкладае настылую чорную трубку да вуха. Паставіла сумку, набрала нумар. Зноў наструнілася, слухае...

З першага ж званка Юра ўхапіў трубку, з насцярогаю дачуўся, як аўтамат праглынуў двушку, але як і збіраўся, не вымавіўшы ні слова, націснуў на рычаг. Каця зноў доўга шукала ў кішэні двушку, набірала неслухмянымі з марозу пальцамі нумар.

— Алё, алё, гэта я...— прагаварыла яна ахрыплым голасам насустрач маўчанню.

Юра адчуў: да горла падступаюць словы, але, зноў нічога не вымавіўшы, паклаў трубку. Каця, збянтэжаная, страпянулася. Доўга прыглядалася да вокнаў. Потым рашуча зарыпела па свежым снежным цаліку да пад'езда. Зноў прыцемак, жаўтлявыя рэдкія лямпачкі. Замест таго каб сесці ў ліфт, падымаецца пешкі. На лесвічнай пляцоўцы нейкая пара, у параўнанні з ім, Юрам, зусім яшчэ падшыванцы, высвятляюць адносіны. Ён: «Я ж цябе папярэдзваў, ты ў мяне не першая...» Яна: «А якая я ў цябе, трынаццатая?» — нацягнута ўсміхаецца.

Каця ўсё чуе, разы са тры звоніць, чакае, уздыхае і тупае ўніз. Выйшла з пад'езда і... паслізнулася, упала. Недарэчна дзынкнула, ляпнула накрывука каструлі. У сумцы і праўда, мусіць, драпікі...

Юра балюча сціснуў рукі. Ён быў ужо гатовы кінуцца на вуліцу, нават падняўся з канапы... Не здагадаўся, што дастаткова запаліць святло і Каця зразумела б, што ён дома, перазваніла. І тады не давялося б нават выходзіць на мароз. Толькі падымі трубку і адкажы. Але гэтае простае рашэнне не прыйшло ў разумную Юраву галаву.

Каця, няўкладна абапершыся рукою на сумку, паднялася, астатні раз зірнула ўверх да цёмных вокнаў і, кульгаючы, пайшла да аўтобуснага прыпынку. Але паехала не дамоў, на канечную. Юра зразумеў, яна сёння не адступіцца. Проста вырашыла пагрэцца. Аўтобус абязлюдзеў, і пакуль шафёр хадзіў адзначацца, у салон набегла холаду. Кацін капюшон заінеў. А яна смыкала чырвоным, ды не, нават ужо ліновым носікам, кусала бледныя, патрэсканыя да крыві вусны і плакала. Яна супакоілася толькі, калі, слізгануўшы позіракам па ягоных вокнах, зноў зайшла ў тэлефонаўтамат. Ліхтар патушылі, і лічбы было ледзь разабраць. Яна званіла не двушкаю, дзесятачкай. Зноў, зацяўшы дыханне, слухала, слухала доўгія гудкі.

Але Юра не ўзяў трубку. Ён толькі выйшаў на кухню і закурыў. Нязнаны жаль падступіўся да горла. Каб жа Каця была не Каця, каб шукала не яго, а каго іншага, выйшаў бы, супакоіў, правёў. А так...

Калісьці ж трэба канчаць. Няхай думае, што ён, Юра, жорсткі, злосны чалавек. Можа, ёй будзе лягчэй забыцца. Ён, Юра, не створаны для такіх, як Каця.

А з відэа пачалі прасочвацца думкі. Ці гэта Каця гаварыла ўслых? Плакала і шаптала:

— Юрась, Юрась... Што ты з сабою робіш... Я разумею, з табою ўсе вельмі жорстка абыходзіліся. Ты расказваў. Бацькі білі. Жанчыны здраджвалі. Цяпер, каб самасцвердзіцца, табе трэба хоць каму адпомсціць. Але завошта ахвяраю ты выбраў мяне? Я ж табе хацела толькі добра. Ты ж сам казаў, што я табе падабаюся. Казаў, каб раней сустрэў, узяў бы за жонку. І я думала, здолею табе дапамагчы... Табе цяпер трэба каго-небудзь пашкадаваць. Абавязкова. У сваёй паняверцы ты счарсцвеў душою. Табе апрыкла не я, а ўсё жывое натуральнае жыццё. Ты зацыклены на лічбах і здольны адукацца толькі на штучнае, кідкае і фальшывае... Але ж яно фальшывае...

Нарэшце Каця мінула самую страшную ў іхнім раёне заснежаную пустку ля новабудоўлі. Спыніла таксі. Таксіст, які, мусіць, бачыў, як хадзіла яна туды-сюды, уздыхнуў:

— Зусім вы сябе не шкадуеце...

А Каця, бы не чуўшы, стаілася ў куточку на заднім сядзенні і засяроджана дыхала, сагравала рукі...

Юра націснуў па клавiш, і экран патух. Але цяпер ён ужо не мог заставацца сам-насам з сабою... І зноў набраў тэлефон Лазерскіх. Анята песціла яго шчаслівага суперніка Мішэля. Той, паклаўшы сваю кучаравую светлую галоўку ёй на калені, выцягнуўся на канапе...

Ходзіць бай па сцяне,

У чырвоныш каптане...

Баю, бай...

Баю, бай...

Юра як праваліўся, заснуў... І не пачуў яшчэ аднаго званка. Ён ніколі не сніў каляровых сноў. А тут... Смарагдавая хвалістая трава, і па ёй шапатлівыя, шматколёрныя жывыя кветкі. З пялёстка на пялёстак перакочваюцца расінкі. Пахне медуніцаю і суніцамі. Ён, Юра, шукае пунсовыя ягады. А побач нехта, як першым крокам, радуецца кожнай ягонаю знаходцы, шчаслівы ягоным шчасцем. Жывая рука пяшчотна праводзіць яму па твары, шыі, плячы...

Юра прахапіўся... Зазвінела шкло. У экране свяцілася дзірка. На падлогу ссыпаліся акрываўленыя шкельцы. Спалатнелы, ён агледзеў сваю далонь і выпадкова націснуў на клавiш магнітафона. Той зашаптаў: «Не бойся... Мяне больш няма... Не бойся, мяне больш няма...»

Юру падалося, нейкі ценкі жудлівы прывід сноўдаецца ў барвовым прыщэмку пакоя. Ён падхапіўся, адсунуў шторы і заплюшчыўся. Да мігатлівага карункавага шкла прыпаў і рассыпаўся шматколернымі самацветамі-бліскаўкамі ружовы марозны ранак. Скрозь каляччы дзяментавы ўзор больш нічога не было відаць.

ТОРТ «П'ЯНАЯ ВІШНЯ»

Пакуль нацяганья з мамінага варэння ягады набіраліся каньяку, Ліда выспалася, нават сон сасніла — як заўжды над вясну важкі, непрыемны («Куды ноч, туды сон!»), пакарміла і выправіла ў школу дачку. Паснедала (яешня, гарбата з лімонам, не даедзеная Вікаю булка), падвяла вочы і вусны. Пудра, духі і ў тралейбус. Гузік вырвалі — бог з ім. Толькі паспела пераапрунуцца — у радзільную залу.

Дома вішні набіраліся к'аньяку, а яна тым часам прыняла трое родаў (два хлопчыкі і дзяўчынка, адной давялося ставіць шчыпцы, чатыры швы пад наркозам). Папіла гарбаты, прайшлася па палатах, дапамагла жанчыне сцадзіцца.

— Ой, вы ж, доктар, уся малаком маім запырскаліся! і на твары... Выбачайце, калі ласка, выбачайце!

— Ды нічога, не хвалюйцеся вы так. Гэта, кажуць, выдатны касметычны сродак. Праз тры гадзіны другую самі сцадзіце. Так, як я вам гэтую. Пакуль фантамам не перастане біць.

Яшчэ пяць родаў. Двойня, хлопцы, хлопец і дзве дзеўкі...

— Каралькова, Ліда, цябё ў прыёмны пакой!

Зіма, а такія ружы! Ніколі б не падумала, што ў гэтай смяшлівай кірпаносай парадзіхі (Лена, здаецца) такі прыгожы самавіты муж. У дублёнцы, пыжкавай шапцы...

— Дзякуй вам, дзякуй! Не-не, больш нічога не трэба. Цукеркі я дзяўчатам, акушэркам аддам.

Станіслаў Юзэфавіч прыйшоў раней, адпусціў.

— Ідзі ўжо, рыхтуйся, імянінніца.

— У мяне сёння будзе «П'яная 'вішня».

— О... Хоць кавалачак заўтра прынясі, добра? Пакаштаваць.

— Калі Валін муж пакіне. Дарэчы, каб не забылася. Тая з 114-й так і не корміць свайго. Юрыста патрабуе. Будзе адмаўляцца. А такі хлопчык... тры пяцьсот...

— Н-ну, смаркачка!

І развітацца не паспела, Станіслаў Юзэфавіч, зашпільваючы халат, ужо выйшаў з кабінета. Па калідоры — рэхам ягонья рашучыя крокі. А ёй трэба хутчэй дахаты.

Нарэшце ружы ў крышталнай вазе, бісквіты ў духоўцы. Цяпер крем з міксера — на холад. І можна заняцца вішнямі. Палушчыла, падсмажыла арэшкаў. Асцярожна, па адной выняла вішні з каньяку. Як сокам наноў налісія! У кожную вішаньку — па арэшку...

Віка прыйшла з цюлытанамі. Пэўна, зноў у мамы грошы брала. Ладна.

— Дзякуй. Садзіся есці.

Выйшла на хвіліну ў ванну — падрэзаць, паставіць кветкі ў вадку — вярнулася, у духоўцы шчыліна.

— Віка! Ты адчыняла?

— Не-а. А што?

Божа мой, зноў хлусіць! І галоўнае, хлусіць і вокам не міргне, як татачка! Уся, уся ў татачку! Як стрымацца, як не сказаць ёй гэтага?! Змоўчаць, змоўчаць, змоўчаць...

Тады таксама быў яе дзень нараджэння. Госці сабраліся, а яго няма і няма. У гадзін адзінаццаць з'явіўся. З двума паламанымі гваздзікамі. «У нас нарада была». А сам ледзь на нагах трымаецца. Перагарам тхне, ванітаваць хочацца. І ў вачах холадна і глуха.

Трэба было адразу тады і выставіць. Але ж няёмка. Чалавек павіншаваць прыйшоў. Мама з татам вучылі яе давяраць людзям. Можна, і праўда нарада. Пасватаўся. Маглі ж, маглі ў агульных знаёмых распытаць, з якой ён сям'і, як і чым жывуць, чым захапляюцца. І мама ж, і бацька, шэсць гадоў у медінстытуце праседзелі, потым у аспірантуры, генетыку вывучалі. А дазнацца, якія ў Гены гены... «Ну, што ты. Лідачка, гэта няёмка...»

Віка падрасла, забралі яе, паехалі адпачываць, каб ім з Генам сам-насам пабыць, разабрацца. А яна вярнулася з дзяжурства — у хаце ад цыгарэт не прадыхнуць! Карціна ў прыхожай з цвіка сарваная, псярод залы — на газеце сала, сялядзец і крышталныя фужэры з самагонкай. На канапе, не здымаючы чаравікаў, сантэхнік спіць. А Гена з электрыкам побач у карты рэжуцца.

Вось і ўсё. Фініт а ля камедыя. Цяпер, кажуць, узяў сабе маладзенькую прадаўшчыцу з ювелірнага магазіна. У кааператыву нейкі ўладкаваўся. А Віка падростае і ўсё больш і больш на яго падобная. І вочы, і выраз твару... Гены... Хлусіць пачала. Як ён. Стукнуць яе ці што?!

— Віка, родненькая... Я цябе прашу, я цябе заклінаю! Не хлусі мне больш ніколі, добра? Даражэнькая мая, дачушка, я цябе прашу... Я ж твая мама! Я ж цябе заўсёды зразумею, я табе дарую... Толькі не хлусі!

— Ладна...— Віка цепнула плячыма.— Табе памагчы?

Бісквіт пераклаалі на блюда, перасыпалі арэхамі, залілі крэмам. І цяпер ужо ўдзвюх пачалі асцярожненька хаваць арэшкі ў вішанькі. Хутчэй, хутчэй! Увесь торт павінен быць аздоблены ягадамі... Каб можна было як след рассмакаваць. А яшчэ ж салаты, курыца, мяса, бульба...

— Табе памагчы? — мама, за ёю тата. Можна ісці апранацца.

На яе сталае яшчэ адзін букет цюльпанаў і бурштынавыя пацеркі. Якраз да яе любімых завушніц. І да новай чорнай аксамітнай сукенкі. Дзякуй, мамачка! Дзякуй, татачка! Любыя мае, родныя, дарагія...

— Якая ты сёння! — Валін Сяргей цалуе ёй руку.

А што ж яны думалі! Сама пашыла. Але няхай думаюць — замежная.

— Не, я не я буду, калі не сасватаю цябе за якога дыпламата! У такіх шыкоўных сукенках толькі на прыёмы хадзіць. Вучыся, Валюха! — Сяргей глядзіць на Валю, Валя на Сяргея.

Праз месяц яны адлятаюць у Парыж. Валіна гінекалагічная кар’ера канчаецца. Пачынаецца дыпламатычная.

Але час садзіцца за стол. Ліна Сямёнаўна з мужам, Вольга чамусьці адна.

— Валерка мой зноў на зборы паехаў...

Прыемна пасядзець сярод добра знаёмых, блізкіх табе людзей. Ведаюць, пра што памаўчаць, якога імені не называць, калі тост сказаць. Усё надзіва смачна. Усё чароўна. І ні слова пра раддом і ўвогуле пра медыцыну. Першы глыток за здароўе бацькоў. А яны адразу расчуліліся і пачалі ўспамінаць, як мама паехала працаваць у глухую палескую вёсачку фельчаркаю, а бацька яе правяраў. Правяраў, правяраў ды і звёз з сабою. Потым зноў гаварылі пра Парыж. Пра французскую мову, якую Ліда вучыла на курсах, каб хоць колькі папрацаваць за мяжою. Не ў Парыжы, дык у Афрыцы. Дачка ж падростае. Ліна Сямёнаўна раз-пораз званіла сваім дзесяцігадовым блізнякам, якія нарадзіліся, калі ў мужа ўжо галава была сівая. І скажы ты, сама столькі родаў прыняла, і да апошняга не ведала, што блізняты. Вольга ўвесь час гаварыла пра свайго мужа-футбаліста. Потым вывела Ліду на кухню.

— А ў твайго хутка, здаецца, малы будзе.

Што ж, хто-хто, а былая суседка ведае.

— Я табе на тым тыдні пазваню. Глянеш мяне. А то нешта ў мяне не тое.

І пайшлі падрабязнасці. Не за святочным сталом кажучы. Ліда слухала і не слухала. Хоць бы спарон не давялося Вользе рабіць. Для яе ж кожны спарон як забойства. Можна, Бог і карае яе, што столькі крыві на яе руках. Хоць бы не спарон...

Прыйшла Валя. Быццам пакурыць.

— Ты оёння проста цуд! У цябе, пэўна, нехта з'явіўся. Ну прызнайся! Па табе ж відаць. А чаму ён не прыйшоў?

«Таму што яго няма»,— ледзь не вымавіла Ліда. Але толькі ўсміхнулася. Хай сабе думае, што хоча.

— Я пры Вользе не хацела... Тут мне муж за доллары спіраль купіў. Не ведаю, ці цябе, ці Ліну Сямёнаўну папрасіць...

— Як хочаш...

А за сталом ужо чапляліся да Вікі.

— Ну і як вучышся?

— Нармальна.

— Мама дапамагаеш?

— Дапамагае, дапамагае! — паспяшалася ўставіць Ліда. Дачка і так здранцвела ад залішняе ўвагі.

— Не сутулься! — ляпнула Віку па спіне бабуля.

Тая надзьмулася і яшчэ ніжэй схілілася да стала.

Ліда была ў роспачы. Прасіла ж, прасіла маму казаць малой, ды яшчэ пры людзях, толькі кампліменты! Ліда паспрабавала паглядзіць Віку па галаве. Дачка адкаснулася. Ну вось... Усё паўтараецца. І чаго толькі сама яна не выслухала за свае трыццаць пяць гадоў ад бацькоў, потым ад мужа... «Ну і тлустая ты ў мяне. Проста каровіна!» А ёй здавалася, такое можна гаварыць і кахаючы. Бацькі ж таксама ёй рознае казалі... Можна, не так груба, але рознае... Жартавалі...

Зноў на кухню.

— Нарэшце, нарэшце твая «П'яная вішня»!

— І хапае ж у яе цярпення такія прысмакі рабіць! — Мама лічыць, што гэта марная трата часу.

Валя смакуе першая. Сяргей таксама прычмоквае і... абсмактаўшы, акуратна выплёўвае арэшкі. Ліда гэтага спачатку не заўважыла. А наліўшы ўсім гарбаты, жажнулася:

— Ды ты што?! Я цэлы вечар хавала арэшкі ў вішні, а ты іх... выплёўваеш?

— А я думаю, гэта костачкі... Ты глядзі, праўда, арэшкі. Амерыканцы такія да віскі з содавай падаюць...

Віка ўскочыла і ляпнула дзвярыма.

— Вось яны, сучасныя мужчыны. Самы смак, сутнасць можна сказаць, пасмокчуць і выплюнуць... Дзе ж ім ацаніць сапраўдную жанчыну! Не, у нас табе, Лідка, замуж не выйсці! — ці то жартам, ці то ўсур'ёз сказаў муж Ліны Сямёнаўны.

— Ідзі ты ўжо, ідзі. Нап'ецца, тады балбоча абы-што... — Ліна Сямёнаўна падштурхнула яго да дзвярэй.— А яшчэ кажа: хірургі самыя маўклівыя людзі!

Сяргей з Валяю і Вольга таксама пачалі збірацца. Сподачак з абсмактанымі арэшкамі так і застаўся на сталае. Давялося высыпаць у сметніцу.

А калі ўсе заснулі, Ліда пайшла на кухню, узяла эмалірованную міску, што яшчэ стаяла на акне, і нагбом выпіла каньяк, у якім амаль суткі ляжалі вішні. І, скажы ты, не засталася ніякага нават прысмаку.

ЧАРНОБЫЛЬСКІЯ СНЫ

Надаўна муж раскажаў мне легенду.

...Зіма. Завая. Начны цягнік ідзе сваім заўсёдным шляхам. Поле, затканае дрыготкімі, мігталівымі агеньчыкамі. Лес. Зноў поле. І зноў лес... Непраходны яловы гушчар. Хвойнік. Чорная сцяна... Машыніст напружвае зрок. А да акна раптам прыпадае жанчына. Яна імчыць, ляціць поруч з цягніком. Здань... Але ў вачах яе жахлівы, нечалавечы боль... Машыніст гукнуў памочніка. Той прыгледзеўся і... ледзь паспелі прыпыніцца. На рэйках ляжала немаўля.

На станцыі міліцыянер паказаў ім фотаздымак жанчыны. Яны адразу пазналі. «Яна збегла з бальніцы разам з дзіцем. Іх шукаюць ужо каторы дзень...»

Значыць, яна кінула сваё дзіця... І цяпер жывая ці мёртвая, не мае спакою... Вечна блукаць ёй, беспрытульнай, па гэтай зямлі...

І я, як тая жанчына, ноч пры ночы вяртаюся ў бабіну, бацькаву вёску Вялікі Бор. Для мяне яшчэ жывую... Хоць ведаю, ні мне, ні дзецям маім у бліжэйшы час туды не выбрацца... Вяртаюся... Сню пакутныя, важкія сны...

*

Апошні раз я была ў Вялікім Бары ў 1985 годзе. Восень. Нават хутчэй зазімак. Змерзлы, каляны пясок (улетку, бывала, ідзеш, ногі на калена правальваюцца), калючая снежная манка. Збіралася вярнуцца туды вясною і хоць раз пабачыць, як квітнеюць сады, бяруцца на завязь яблыкі ды грушы.

Але тою трагічнаю вясною ўсчалася завая. Нябачная, колкая, смяртэльная, радыеактыўная завая...

Калі красавіцкім вечарам перадалі пра выбух на Чарнобыльскай АЭС, бацька адразу ўзяў карту і пачаў вымяраць, колькі адтуль да Хойнікаў, да Вялікага Бору. Дзівак, сама сабе думала я, гэта ж так далека!..

А ўночы прысніла, што бабіну вёску ахапіла польшмя. У вайну іх палілі... І зноў такі страшны пажар! А дзядзька Коля (самы старэйшы бацькаў брат) ляжыць на нейкіх драўляных палацях ці нарах і душыцца кашлем. Кашляе, кашляе... І ніяк не можа прадыхнуць. А потым яму зрабілася зусім блага. Званітавала. І зноў кашаль... А я нават вады не магу прынесці. Я па гэты бок мяжы. Хіба можа чалавек увайсці ў свой уласны сон?..

Дзядзька Коля памёр праз тры гады пасля аварыі.

Першы з нашага роду. Сэрца.

*

Калі ўжо амаль афіцыйна паведамлілі, што маладым, асабліва жанчынам, туды ездзіць небяспечна, я пачала гасцяваць у бабы па начах...

Вось стаю ў ейнай хаце пры акне, тым, шго за печку, на суседскі гарод. Стаю, а баба прыносіць мне лустачку магазіннага хлеба з маргарынам ці магазінным маслам... А я дзіўлюся: чаго гэта яна? Можна ж было і свайго, з печы, адрэзаць, здорам ці свойскім маслам памазаць. Магазіннае я і ў горадзе магла з'есці... А потым зірнула ў акно і апамяталася. Гарод узараны, але ж на ім нічагусенькі не расце! Нават пустазелле... І зарыва над вёскаю ліова-ружовае, шызае... Радыяцыя...

Прачнулася і не магла стрымаць слёз. Кепска, кепска гэта! Сама ведаю — плакаць зранку — бяду клікаць, але... Не магу, не маю сілы супакоіцца...

Звычайна да Новага года, да Калядаў баба Вера дасылала нам свежыны, сала, крывянкі, коўбіка, здору, калі-нікалі і масла. Сёлета мы атрымалі ад яе нямецкае аўсянае хлоп'е, каўбасу, маргарын. Вабныя бляшанкі, бліскучая папера... Немцы, тыя самыя, на якіх у маладосці гнулі спіну і яна, і дзед, і маляы іхнія дзеці,— бацька мой і дзядзькі, тыя самыя немцы ці іхнія дзеці даслалі калядныя падарункі чарнобыльцам... Баба Вера, як колісь і свежыну, падзяліла ўсё пароўну, спакавала ў скрынкі і адправіла сваім гарадскім сынам і ўнукам «папробуваць»... І вось я намазваю лусту нарачанскага хлеба

сытным нямецкім маргарынам і з жахам думаю: вось і спраўдзіўся мой колішні сон...

Разрываю прыгожы, акуратны пакет, вару сыну замежную аўсянку і думаю, як растлумачыць мне яму, калі вырасце, чаму я, жывучы ў краіне-пераможцы, карміла яго кашаю з аўстрыйскага і нямецкага аўса? Свой не ўрадзіў? Каб не шчодрыя прабабкі, можа б, і не пакаштаваў ён тых хлоп'яў... Мужавай бабе Марфе з Лагойска пакуначак аўстрыйскіх прысмакаў (мука, аўсянае хлоп'е і сухое малако) прынеслі з царквы. Яна ўсё жыццё была шчыраю верніцай. Маёй бабе Веры вылучыў нямецкі паёк сельсавет. Улада духоўная, улада свецкая! Даядзім мы аўсянку, манку, якую збіралі па ўсіх знаёмых, грэчку, дасланую ўсё з той жа чарнобыльскай зоны, і што далей? Дзе мне, маці, купіць свайму сыну чыстых, без радыяцый круп?!

*

Сон трэці. Наўрад ці апошні... Мы прыехалі да бабы Веры, як калісьці ў дзяцінстве, з мамаю. Баба стаўляе ў печ крупнік і крышані. Я ўжо чую іхні пах і нават смак. Але раптам як токам стукнула... Тут жа радыяцыя... Трэба хутчэй збягаць... Хоць пешкі, хоць праз пыл. Я ж маладая. Мне радзіць...

Іду і не пазнаю нашае вёскі. Чужая, nepřыветная. Асфальт. Бетонныя слупы... Правады... Пагоркі, пагоркі... і адкуль яны ўзяліся на нашай забалочанай пясчанай роўнядзі? Па шапшы едуць самазвалы. Спыніць бы каторы. Але яны не звяртаюць на мяне ўвагі. І я пешкі іду праз лес, праз нейкія нездаровыя, шыракалістыя зараснікі, дзядоўнік, ці што, такі вырас? Падобнае да пальмаў пустазелле... Яшчэ колькі гадоў назад яно было звычайнаю травою. А цяпер вось перарадзілася. Вышэй за мяне... Жахлівая, пачварная мутацыя... Хутчэй, хутчэй адсюль, куды вочы глядзяць...

Нарэшце села ў нейкую машыну. Так, пэўна ж, хутчэй. Але новая бяда — пыл. Ён рэжа вочы, забіваецца ў нос, у рот, у вушы. Радыеактыўны пыл... хвалямі абсыпае мяне з ног да галавы...

Нарэшце Хойнікі. Ці, можа, нейкі іншы горад. Бо я зноў не пазнаю, нічога не назнаю...

Калісьці я марыла прыехаць у Вялікі Бор з мужам, з дзецьмі, а можа, і ўнукамі. Кажуць, там, дзе чалавек перажывае нейкае ўзрушэнне, застаецца ягоны біяэнергетычны след... І што можа быць больш надзейнаю абаронаю ў жыцці, чым павязь з тымі мясцінамі, дзе нараджаіся, кахалі, паміралі твае продкі?! Тут ужо не след, цэлае біяэнергетычнае поле нашага роду.

Не лёс. Перарвалася, перасечана сувязь паміж маімі продкамі і дзецьмі. Я адчуваю сябе перабітым маланкаю провадам, што безнадзейна звісае з тэлеграфнага слупа. І не нарадзіўся яшчэ майстар, каб змацаваць, адрамантаваць. Каб вярнуліся ўсім нам лёгкія, светлыя сны...

«Чыстае было месца, як сляза»,— сказаў бацька пра Палессе... А я ўспомніла, колькі песень запісалі тут фалькларысты, колькі ручнікоў, непаўторных народных строяў адзення прывезлі з экспедыцыяй, зафатаграфавалі этнографы... Усё. Раз'язджаюцца на свеце людзі, згасае, патанае ў роднай і няроднай мове непаўторная велікаборская гаворка. Не народзяцца тут больш песні, не выткуцца новыя поцілкі... Ды і тыя, што ткаліся даўней, спрахнуць, пакуль выйдзе, калі ўвогуле выйдзе з іх радывяцыя...

Не маю сілы нават прасіць сваіх унукаў і праўнукаў з'ездзіць пакланіцца магілам нашых продкаў... Пакуль падраснуць яны, час зруйнае гэтыя кволья знакі прысутнасці нашага роду... Дык няхай паклоняцца ўсёй той пакутнай, дачасна кінутай і знямелай зямлі... Сюды мае баба з дзедам і малымі дзецьмі вярнуліся з нямецкага палону. Каб адагрэць, адрадзіць з попелу сваё гняздоўе. Гняздоўе, якое было і назаўжды застаецца наша... Во мае пакутныя сны зноў і зноў вяртаюць мяне туды, у Вялікі Бор. І мая душа, як да немаўляці, прыпадае да тае, у маёй памяці — назаўжды жывое, светлае, чыстае як сляза мясцінкі...

Вясна 1991

ГАЛАСЫ

Нататкі экстрасенса

Так бывае перад дзяржаўнымі пераваротамі і крывавамі рэвалюцыямі. Адны галасы чуюць, другія лічаць. Трэція кажучь, што ўсё гэта ад павышанай сонечнай актыўнасці. Мне быў голас... У ноч з... на... Не. Усё ж не назаву канкрэтнае даты. Хопіць, што я паведаміла яе сваім маскоўскім калегам. Пановым. Няхай яны ўважліва прагледзяць гэты перыяд. Беларусь. Мне быў голас, што ў адну з веснавых начэй на Чарнобыльскай АЭС зноў выбух. Бачу агонь, пыл, чую тупат ног і смак крыві. Калінкавіцкага раёна і вёскі Замошша, дзе жывуць мае дзед з бабкаю, няма зусім. Не відаць Гомеля, Магілёва. У Мінску Усходні аўтавакзал бы лязом сечаны. Руіны. Яны нагадваюць пасляваенныя фотаздымкі і канец свету. Далей — спёка. Сухмень. Неўраджай, Голад.

Потым... Потым падсвядомасць мая знясіліла. І я ўбачыла... Дасюль не разумею, да чаго б гэта? Я ўбачыла свайго былога аднакласніка.

ЖЫЦЦЕ І СОН ФЕДЗІ БАБЫШКІНА

Ён спаў. На падлозе пры канапе стаялі дзве пустыя пляшкі (белая з-пад «беленькай», зялёная з-пад віна) і гранёная шклянка. У ёй трохі яшчэ засталася. Пэўна, для апахмелля. Пасястая, саматканая поспілка-«вясёлка» спаўзала-спаўзала і ўрэшце коўзь на падлогу. Халодна. Федзя скурчыўся і перавярнуўся да сцяны. У драўляным кветніку пад старым фікусам недакурак і лінялая, калісьці блакітная майка. Вышэй — на шэрых ад пылу лістах, амаль шпагатам, спартыўныя штаны. І фікус, і штаны, і нават недакурак двоіліся ў мутным люстэрку прыадчыненае шафы... З радзьё чулася музыка. «Ганец з шаблямі» Хачатурана.

Зарыпела фортка... Сняжынкi ўбіліся ў хату. Але да канапы не даляцелі. Расталі і выпарыліся. Федзя зноў перавярнуўся. Закінуў руку за галаву і... захрапеў. Дзіўна. Я была ўпэўнена, што храп — прывілея даўтаносых... А Федзя, са сваім кірпатым, задэртым уверх лычыкам, нагадвае лагоднага калматага мядзведзіка. На ўружавельым твары ні зморшчынкі. Дзіця, зусім дзіця. Каб не залаты зуб і гэты трамбоністы храп, я б ніколі не сказала, што гэта мой аднагодак.

У дзяцінстве ў Федзі былі пшанічныя кудзеркі. Як у Ільіча на акцябрацкай зорцы. Ягоная мама расказвала маёй, што калі Федзя яшчэ ў дзіцячым садку даведаўся, што дзядуля Ленін памёр, ён доўга, няўцешна плакаў. Штогод наш піянерскі атрад насіў кветкі да гранітнага манумента. І аднойчы, калі мы з Федзем Бабышкіным стаялі пад салютам у ганаровай варце, нас разам з помнікам сфатаграфавалі цікаўныя замежныя турысты. Федзя страшэнна гэтым ганарыўся. А я перажывала, што не паспела падцягнуць гольфы...

Взвейтесь кострами, синие ночи,

Мы пионеры, дети рабочих...

Федзю пашанцавала. Ягонья бацькі былі сапраўдныя што ні на ёсць рабочыя. Мы хадзілі да яго бацькі ў цэх на экскурсію. І наша класная натхнёна даводзіла, што грукат станкоў — найлепшая ў свеце музыка. І трэба ўмець яе слухаць. Бо менавіта тут, на заводзе, ствараецца моц нашае дзяржавы. А мы, каб не аглухнуць, прыціскалі да вушэй далонькі і разяўлялі рот. Мы яшчэ не ведалі, што ў цывілізаваных краінах такую «музыку» даўно слухаюць аўтаматы і камп'ютэры... Настаўніца гаварыла, а Бабышкін-старэйшы, лысаваты

мужчына ў брудным камбінезоне, схіліўшыся над станком, засяроджана націскаў на нейкія рычагі і кнопкі. Потым ён узяў квяцістую анучу і доўга выціраў рукі. Пахла мазутам, машынным маслам і пылам. Яшчэ нас завялі ў заводскі музей, дзе самым каштоўным экспанатам быў чырвоны сцяг, уручаны самім міністрам. Бабышкін-старэйшы чакаў нас на двары. Ён стаяў і курыў. Курыў і сплёўваў цераз плячо. Федзя свяціўся гонарам, а нашы хлопцы спрабавалі пляваць цераз плячо, як ягоны бацька. Класнай было не да іх. Яна ўпарта церла насавачкай крысо свайго пінжака. Мазут, ці што. Больш мы ніколі не бачылі яе ў гэтым модным белым касцюме. «Мы піянеры, дзеці рабочых...» Добра Федзю... А мае бацькі былі кандыдатамі навук (бацька — фізіка-матэматычных, маці — біялагічных) і выкладалі ва ўніверсітэце. Кнігі, паперы, нейкія лічбы, словы і зноў лічбы. І дзеля чаго? Калі настаўніца кажа, што моц дзяржавы ствараецца на заводзе... У сачыненні «Кім хачу стаць, калі вырасту», я напісала: рабочай. Першы працоўны ранак, заводскі гудок, шум станкоў ператвараецца ў музыку. Настаўніца паставіла мне пяць з плюсам і паслала сачыненне на Усесаюзны конкурс. А Федзя Бабышкін марыў стаць «коссманавтам», і яму пагражала двойка за год. Мы ўзялі яго «на парукі» і авансам дазволілі несці ганаровую варту ля помніка Леніну. Федзя стаяў пад салютам, а мае бацькі ў спартыўных касцюмах і кедах разам са студэнтамі падмяталі плошчу. «Дачка дворнікаў! Дачка падмятайлаў!» — брыдка вішчэў назаўтра Бабышкін. Пакуль я не шпурлянула ў яго мокрую, накрэйдаванаю за дзень анучаю. Але ад нянавісці да любові, як і ад любові да нянавісці — адзін крок...

Была вясна. Цвінькалі на падваконні птушкі. У ружавата-пярловым тумане расцякаўся корсткі тапалёвы пах. Лісце скідала пупышкі. Душа — недавер. І трымцела, трымцела, спяшаючы адгукнуцца на кожны дотык, кожнае лагоднае слова. Мы з Федзем вярталіся дамоў у адну дарогу. Я яшчэ не ведала, што дзяўчыне, калі хоча спадабацца, лепш памаўчаць, даць выказацца свайму кавалеру. І раскажвала, раскажвала. «А больш за ўсё я люблю «Прыгоды Нязнайкі» Носава. Даць пачытаць?» Каб купіць усе тры тамы, бацька некалькі дзён хадзіў да магазіна «Падпісныя выданні» адзначацца. Прастаяў ноч. Зранку яго змяніла мама. Цяпер зялёная кніжка схавалася ў Федзевым партфелі.

Праз месяцы два бацька крычаў, я плакала, а мама хадзіла да Федзі дамоў. Ягонья бацькі тады ўжо, здаецца, разыходзіліся. Носаў? Які яшчэ Носаў?! На этажэрцы, сярод падручнікаў, мама заўважыла нейкі тоўсты том без вокладкі. Бачу, ён і цяпер там стаіць. Не, гэта не «Нязнайка». Гэта «Докер» Халопавы. Па ёй наша класная праводзіла

чытацкую канферэнцыю. Вось дзе сапраўднае жыццё! Гэта вам не дваране, што толькі і ўмеюць кніжкі чытаць ды на фартэн'янах наігрываць. Яна так і казалася «на фартэп'янах». Федзя Бабышкін не чытаў ні Пушкіна, ні Тургенева. Хіба што «Му-му»... Але класную, хочаш не хочаш, даводзілася слухаць. І словы «музыка», «бібліятэка», «акуляры» на ўсё жыццё спяляліся для Федзі са словам «дваране», а потым «інтэлігент»... І як усё незразумелае, непатрэбнае раздражнялі і выклікалі адно-адзінае жаданне — стукнуць.

І ён біў, са смакам, з адцяжкаю біў, лупцаваў армейскаю папругай Сашу Лісоўскага з паралельнага. Сашаў бацька, прафесар медыцыны ў свой час, як усе, адслужыў у арміі. Гэта ж патрыятычны абавязак! Гэта ж справа гонару кожнага мужчыны! І Саша адслужыў. Разам з Бабышкіным. Сашаў бацька за два гады некалькі разоў ездзіў да яго ў шпіталь. Маме яны нічога не казалі. Трымаючы левую далонь у гіпсе, Саша пісаў маме, што, як толькі прыедзе, яны з ёю ў першы ж вечар сыграюць у чатыры рукі Шапэна. Яна ж сама казалася, што ў хірурга павінны быць чуйныя музычныя пальцы...

Пасля арміі Саша Лісоўскі паступіў у медінстытут. А Федзя Бабышкін вярнуўся на завод. У яго бацькі за гэты час з'явілася маладая жонка-прадаўшчыца і сын. У маці даўно ўжо муж — інжынер і блізняты. А ён сам-насам у двух пакоях. У адным — з'едзеныя моллю дываны, паламаныя крэслы і нейкія жалезныя балванкі. У другім, я ўжо яго апісвала, ён зараз спаў. Безабаронны і непрыкаяны.

Федзя Бабышкін спаў. А ў яго двары, як і на ўсёй рэспубліцы, ішоў, шамацеў лістоўкамі і адозвамі аношні дзень перадвыбарчае кампаніі. Студэнты ў «мармурках» і даўгіх ісландскіх шаліках жвавенька абклеівалі электрабудку пад'езды партрэтамі свайго прафесара-кандыдата. Ён сам у пыжыкавай шапцы і амерыканскай дублёнцы стаяў пры пясочніцы і, як сусветна вядомы дырыжор, размахваў рукамі, раз-пораз закатаваў вочы і гаварыў, гаварыў... Толькі што ад'ехала машына, якая збірае смецце. І цікаўныя пенсіянеркі так і стаялі перад ім з пустымі вёдрамі і ў хатніх пантофлях. Хто паспеў накінуць паліто. А хто толькі хустку. Будзе ім пра што сёння пагаварыць і на лавачцы пры пад'ездзе, і дома за вячэраю. Як-ніяк:— прафесар. З партыі выйшаў. Кажы, ва ўсіх сённяшніх нягодах вінаватыя камуністы і толькі камуністы. «Не — партыйнай бюракратыі!» —пагрозна выгукнуў ён на развітанне па-беларуску з ніжнегародскім акцэнтам. Пенсіянеркі лагодна заўсміхаліся.

Хто-хто, а гэты прафесар ведае жыццё партбюракратыі. Сам да інстытута гадоў дзесяць працаваў загадчыкам аддзела прапаганды

абкама. Ці то ў Горкім, ці то ў Омску. А можа, і там, і там. І аднойчы пад час нейкае рэспубліканскае нарады яго не пусцілі абедась разам з былым аднакурснікам. Той паспеў заняць вышэйшую пасаду. Крыўдна, таварышы! Несправядліва і крыўдна. І ён пайшоў выкладаць. Гісторыю КПСС, потым марксісцка-ленінскую філасофію.

Не паспелі клапатлівыя жанчыны занесці вёдры, у двор заехаў пусты аўтобус і цэлая машына салдатаў. Салдаты разбегліся па кватэрах. Іхні генерал, як і прафесар, быў кандыдатам у дэпутаты. Ён запрашаў усіх у вайсковую часць. На сустрэчу з сабою і на салдацкі канцэрт.

Обручальное кольцо-о
Не простое развлечение!
Двух сердец одно решение
Обручальное кольцо-о-о-о...

Не чуў Федзя ні прагрэсіўнага прафесара, ні настойлівага салдацкага званка. Не бачыў, як позна ўвечары, калі ўсчалася сапраўдная завая, у пад'езд зайшла і, кульгаючы, вобмацкам, паднялася да іхніх паштовых скрынак пажылая жанчына-інвалід. Яна стрэсла з акуратна складзеных удвая паперак снег, і пачала іх раскладаць у скрыні. Два тыдні былая настаўніца на звычайнай машынцы друкавала сваю праграму. «Тэрмінова стварыць міжнародны цэнтр па ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі. Спыніць на забруджанай тэрыторыі вытворчасць усялякай прадукцыі. Выселіць людзей...» У яе не было ні студэнтаў, ні салдатаў. А яе партыя вылучыла столькі кандыдатаў, што паспела падтрымаць толькі тых, хто меў апарат. У расхрыстаную, падпаленую Федзеву скрыню, якая даўно забылася на пах газет, таксама легла паперка. Жанчына прыхінула дзверкі. Каб не выпала. Схавала астатні стосачак у сумку, закруціла шчыльнай сваю пуховую хустку. Ёй засталося абысці яшчэ тры дамы.

Федзя Бабышкін спаў. І не бачыў, як золкім, па-зімоваму калючым ранкам тыя самыя ўвішныя суседкі-пенсіянеркі з шасці гадзін тоўпіліся пры школе. «Эй, малады чалавек! Вы за мною будзеце! Чуеце?» — «Ды я не ў буфет. Я на выбары», — «Дарма. Дарма. Балгарскі кетчуп, польскія яблыкі, кубінскія апельсіны... Цікава, калі Фідэль Кастра ўсур'ёз пасварыцца з Гарбачовым, хто нам прышле грэйп-фрутаў? Ну хочацца ім, хай сабе будуюць свой камунізм. Апельсіны ў іх хоць і зялёныя, а салодкія. Вось унукам радасць будзе. За каго галасавалі, Вольга Піліпаўна?» — «Ай, за нейкага Манькова». — «І мне трэба схадзіць. Толькі баюся, каб чарга не прайшла».

Федзя Бабышкін спаў. І сніў мутэркі. Білісчучыя, маленькія. Ён закручваў іх, закручваў. Спачатку ключом, потым рукою. Мутэрка за мутэркаю, мутэрка за мутэркаю. А ў скрыні іх не меншала...

І раптам я зразумела. Гэта ж я, я сваёю ўвагай, позіркам закальхала, прыспала яго. Хутчэй. Адступіцца. Забыцца. Вось. Нарэшце. Прачынаецца. Абагёрся на скрыню з фікусам, пастрабаваў дацягнуцца да шклянкі.

Толькі пад вечар ён апрытомнеў. Але ісці на выбарчы ўчастак ужо позна. Галасы падлічылі.

КАМ САМ ОЛЬСКАЯ БАГІНЯ

Мне трэба было перадыхнуць. Але ў сем гадзін раніцы тэлефонны званок. Жанка Варган.

Зноў, як сем гадоў назад, бачу яе грубаваты, бы высечаны з мармуру твар. Памада з вуснаў з'едзена...

— Ты чуеш мяне?! Трэба ратавацца! Калі не зямлю, дык хоць народ ратаваць! — Яна нервова абкусвае пазногаць. А ў мяне ад рэзкага Жанчынага голасу пачынаюць трымцець рукі...

— Ленка Сакалоўская мне ўсё тут расказала. Я ёй загадала, калі вернецца з камандзіроўкі, каб узяла ў цябе інтэрв'ю. Гэта твой абавязак. Перад нашым народам, перад усім чалавецтвам. Народ трэба папярэдзіць! А бабку з дзедом, чуеш, бабку з дзедом сваіх тэрмінова забярыце. І да нас у Глыбокае. Чуеш!! Дасюль ад Чарнобыля далека, не дакоціцца. Змесцімся як-небудзь. Я ўсім сваім мінскім перазваню. Трымайцеся там, мае дарагія, трымайцеся!

Жанка, не выпускаючы тэлефоннае трубка, таропка падаткнула пад шапку няроўна падстрыжаныя цёмныя валасы. Сёння зранку яна, пэўна, як заўжды збіралася завесці сыноў у садок, але ў апошнюю хвіліну перадумала, аддала малых мужу і вось так у шапцы і адным чобаце пазваніла мне.

Паклаўшы трубку, я засталася пры тэлефоне. І хто цягнуў Сакалоўскую за язык! Я ж ёй толькі дзея прыкладу. А яна... Цяпер пойдучь чуткі, плёткі. Не стрымаць. Жанка распранулася, пайшла на кухню, паставіла чайнік і тут жа на яго забылася. Знайшла падручнік геаграфіі і карту... Прыладзілася на незасланым ложку і давай вымяраць. Ад Чарнобыля да Мінска, ад Мінска да Глыбокага. Цяпер трэба памножыць. Чайнік выкіпеў. Заліў агонь. У пакоі запахла газам. Жанка порстка падхапілася, падбегам кінулася туды, дзе пліта і фортка.

Нядобра падглядаць за людзьмі. Але я так даўно яе не бачыла. Хоць часта згадвала, як пад час вучобы яна, камсамольская актывістка, шырокім, роўным крокам праходзіла між радамі, падымалася на трыбуну і, адкідаючы з імба непадатную засаленую грыўку, заклікала пазбавіць мяне стыпендыі за няўдзел у зорным лыжным паходзе па месцах баявой і працоўнай славы. Потым мяне разбіралі на факультэцкім камітэце камсамола, дзе Жанка загадвала вучэбным сектарам. Калёсікі ўлева, шрубкі ўправа. Побач са мной на лаўцы падсудных сядзелі Ліка Салеева, якой Ахмед невядома за што, дакладней, усім вядома за што, падарыў афганскую дублёнку, і Сяржук Лышчык, які да 8 Сакавіка набраўся нахабства пры самым дэканале навесіць насценгазету, у якой побач з Рагнедай і Ефрасінняй Полацкай быў прыклеены фотаздымак першай жанчыны-касманаўта, Героя Савецкага Саюза Валянціны Церашковай. Нашай славутай зямлячкі... «Лышчык выцягнуў партрэт з майго нататніка і прыклеіў побач невядома з кім! Павіншаваў, называецца!» Гарачыя, вільготныя ад хвалявання Жанчыны вочы, "здавалася, вось-вось адасобяцца ад твару і паплывуць.

Жанка засталася Жанкай. Толькі што загаварыла па-беларуску. А абяцала ж з трыбуны, што нашыя дзеці ў графе «нацыянальнасць» напішуць — савецкі. Во ў самой бацька па пашпарце беларус, маці — украінка. А ёй напісалі — руская. А якая яна руская? Яна савецкая.

«Савецкія студэнты горача віншуюць сваіх сяброў з сонечнай Афрыкі з Днём незалежнасці!» — ідэш па факультэцкім калідоры, бачыш такі плакат і ведаеш: гэта Жанка за ноч напісала. Яна тады ўжо інтэрсектарам загадвала. Я дык заўжды пужалася, калі з прыцемненай аўдыторыі раптам белыя зубы сонечнай Афрыкі. «Салют! Как дзела?» А Жанка ў адказ з пранонсам: «Са ва бьен!»

Яна пасля мінскай спецшколы, як і я, вучыла французскую мову. І наша французжанка — талія Людмілы Гурчанкі, плюс-мінус пяць сантыметраў, жанчына адукаваная і далікатная, калі Жанка чарговы раз адпрошвалася на камсамольскі сход ці канферэнцыю, толькі перасмыкалася. «Я ведала, што ёсць невуцтва. Але каб такое ваяўнічае, актыўнае невуцтва!» Не чытаўшы, яна гатовая была аспрэчваць і Дастаеўскага, і Платона. «А вось я лічу...» Потым зачытвала ці пераказвала якую-небудзь цыгату. Выходзіла, быццам яна і быццам не яна. Некаторым выкладчыкам гэта падабалася. Маладжавы дацэнт нават дазволіў ёй хадзіць на практычныя па гісторыі КПСС не са сваёю, ад А да М, а з другою групаю. Усе ўжо ведалі чаму. Там сакратар камітэта камсамола Саша Сяліцкі. Жанка ў яго закахалася. Гэтаксама імэтна, актыўна і безаглядна, як

займалася грамадскаю работай. Кучаравы, канапаты атлант у пасястым матроскім цельніку пад шэрым джэмперам. Камуніст. Цяпер ён, кажуць, служыць у сталічным дэпартаменце пільнасці. А Жанка вось на раёне. Рымскі бог і рымская багіня.

Як шкода, што пра каханне не прынята расказваць з трыбуны! І Жанка расказвала мне. Я ўмела слухаць. Усё пачалося зімою. Яна засталася пасля камітэта камсамола, села з ім побач і... узяла яго за руку. Потым, калі ён адарваўся ад сваіх папер — пацалавала. Палка, горача, як можа пацалаваць толькі Жанка. І яны ледзь не скінулі партрэт, які Саша меўся прыбіць над сваім сталом.

Пасля гэтага Жанка ўсе вечары праводзіла ў інтэрнаце. Слухала, як Сашка іграе на гармоніку ці на гітары, як спявае. У самой яе не было ні слыху, ні голасу. Але яна падпявала.

Возьмемся за рукі, дружыя,
Возьмемся за рукі, дружыя...

Ды нешта ў іх не складалася.

І Жанка давілася ў студэнцкім буфэце вінегрэтам, а слёзы,— не ўтрымаць,— капалі і капалі. А мы з яе мамаю сядзелі побач і спрабавалі суцяшаць. Потым я паехала дамоў, а мама павезла Жанку ў інтэрнат мірыцца. Рымская багіня і рымскі бог.

Недзе ў тыя дні я трапіла да Жанкі ў госці. Пераступіла парог, і адразу зрабілася важка, трывожна. Павуцінка завісла, напялася. Вось-вось парвецца. Пыльныя вокны, шыракалістыя расліны ў гаршках. Ні сонечнага промня, ні кветкі.

Жанчына мама пякла піражкі. Духоўка чадзела. І мяне душыў кашаль. Жанка спрабавала нешта сыграць на разладжаным піяніна. Потым яны з мамаю будзілі бабку, што дасюль нерухома сядзела ў крэсле. Галасы ў іх былі надзіва падобныя — рэзкія, хрыплаватыя, быццам з трэшчынай.

— Ты рэйтузы, штаны надзела? Чуеш?! Надзела?!

У другім пакоі малодшая Жанчына сястра,— кволае, запалоханае дзяўчо, сядзела за падручнікамі. Вочы ў яе, як у Жанкі, цёмныя, вільготныя. Яна працавала санітаркаю ў псіхіятрычнай бальніцы і марыла паступіць у медінстытут. Паступіла. І яе муж — мастак, у адным з храмаў увасобіў яе ў вобразе святой.

А Жанка. Жанка паехала ў Глыбокае. Хоць магла, павінна была застацца ў Мінску. На размеркаванні прафесар «пажартаваў»:

— Варган у нас актывістка. Пэўна, паедзе ў Глыбокае. Падымаць раённы друк.

— І паеду!

«БАМ! Гэта час наш гудзе БАМ!» Колькі Жанка потым праплакала. Дзве рэспубліканскія газеты хацелі займець яе ў якасці карэспандэнткі. А яна — у Глыбокае. За ўсё жыццё ні разу з Мінска не выязджаўшы.

Прыехала на раён і першаю справаю запісалася ў народны тэатр. У новай пастаноўцы «Паўлінкі» ёй, вядома, даручылі галоўную ролю. Якіма, праўда, доўга не маглі знайсці. Потым з'явіўся ў Доме культуры электрык. Армію адслужыў, а цалавацца не ўмее. Жанка навучыла. І на сцэне, і ў жыцці. Цяпер у іх двое сыноў і трохпакаёвая кватэра. Летась, не дабыўшы другога дэкрэту, Жанка пайшла інструктарам райкама камсамола. Час такі! Нельга сядзець дома.

Апошні раз я бачыла яе летась у метро. У шырокім расшпіленым палітоне, як заўжды на абцасах. Яна гучна заклікала мяне любіць матчыну мову (не родную, не беларускую — матчыну, хоць у самой маці ўкраінка), прасіла тэлефон Лышчыка, якога калісьці з трыбуны абвінавачвала ў нацыяналізме. Цяпер ён павінен быў дапамагчы ёй стварыць краязнаўчы музей.

Лена Сакалоўская казалася, што за месяц свайго чарговага адпачынку Жанка абышла ўсе бібліятэкі, архівы, Акадэмію навук, энцыклапедыю, накупіла дзесяць беларускіх кніжак і ўсіх, ад народных пісьменнікаў да загадчыцы беларускамоўнага садка, запрашала ў госці ў Глыбокае.

Глыбокае. Вельмі дарэчы. Па радыё прамы эфір. Лена Сакалоўская. Пакуль грэецца чайнік, можна паслухаць.

— Пакуль мы не начнём ацэньваць па заслугах не толькі цяжкую фізічную, але найперш інтэлектуальную, творчую працу, мы не зрушым з месца. Майстэрства, інтэлект, культура — яны, і толькі яны перадумова прагрэсу. Вучоны, хірург, вядома, змогуць і месці вуліцы, і капаць бульбу. А вось дворніка, ці шафёра са скальпелем у аперацыйную не пусціш. Кіраваць краінаю павінны людзі мудрыя, інтэлігентныя. І, калі хочаце, абачлівыя. Што за гонка?.. Не паспеем збудаваць — бурым і пачынаем усё нанова... Рэвалюцыйныя, разбуральныя ідэі хутчэй за ўсё распаўсюджваюцца сярод тых, хто нічога ніколі не меў з-за ляюты, няўмення працаваць і ніколі мець не будзе. Так было яшчэ ў сярэднявеччы. Не сяляне, не майстры, якія ганарыліся кожны сваім цэхам, умелі і рабіць і зарабіць, а жабракі, люмпены ўтваралі ерэтычныя секты, ішлі рабаваць, забіваць няверных. А тыя, хто падкідваў чорнай, шэрай масе ўратавальную ідэйку пра святую беднасць для ўсіх, ідэйку пра рай на зямлі і на небе, стрыглі купоны і набывалі палітычную вагу. Пазней рэлігійныя

ідзі змяніліся свецкімі, сацыялістычнымі. Але рабаваць, забіваць ішлі ўсё тья ж люмпены.

Вось гэтага б глыбоцкага настаўніка ў дэпутаты!

Дэпутаты... Дэпутаты... Зусім забылася. Гэта ж мне казалі: у ЦК камсамола вызвалілася месца інструктара. Прасілі падказаць каго. Можна б, Жанка згадзілася?

ПАД ТАРШЭРАМ

— Ваша ўяўленне пра шчасце?

«Барацьба»,— адказаў Карл Маркс...

— Воля,— дадаў Сяржук Лышчык, выключыў радыё і выйшаў на вуліцу, каб урачыста спаліць свае канспекты.

«Капітал», «Малая зямля», рашэнні XXV з'езда КПСС... Польша перагарнула пажоўклыя старонкі, шуганула, затрымцела і згасла. Яно было такім квольым, нямоглым побач з самавітымі дзевяціпавярхоўкамі. Сяржук засунуў рукі ў кішэні і падняў вочы да вокнаў. Кожнае свяцілася сваім адметным утульным святлом. Быў час, калі можна было падабраць шторы ў колер шпалераў. І лямпачкі Ільча схаваць пад абажуры. Люстры, бра, таршэры... Парле ву франсэ? Ды не... Ён, як і я, канчаў звычайную дзесяцігодку і універсітэт. На шостым паверсе святло аранжавае. Там пад эlegantным чэшскім таршэрам-барам Сержука чакае мама. Але ён рашуча адводзіць позірк і крочыць у зусім іншы бок. А... Разумею... Ён жадае быць вольным. Ад маміных уздыхаў, бацькавага крэкту, жончых слёз і сынавага начнога энку. Чуеце?! Ён прагне быць вольным... Барацьба і воля. Барацьба за волю. Усякае змаганне — гэта стыхія. Гэта мора, акіян... Вялікаму караблю — вялікае плаванне... Вялікаму вялікае. Малому малое... Але як у моры без якара?.. Мужчына кідае якар ля каханае жанчыны. Лышчык, Лышчык, на каго ж ты прамяняў Марысю і Волечку?..

Марыся чарнаброва, ведаю, у свой час цябе моцна пакрыўдзіла. «То же мне кавалер выискался. Метр пятьдесят на коньках и в шляпе...» Волечка, вочки-пралескі, лёгкая хада, засталася ў гэты сцюдзёны глухі вечар адна. З тваім сынам у тваіх родных, чужых для яе бацькоў. «Ты быў занадта малады, калі жаніўся... Ты не дарос да сям'і...» — сказала яна табе на развітанне. Ёй няма часу нават паплакаць... Мышцё... Мышцё... Адных калготак за дзень штук пяць назбіралася.

Зноў я падглядаю... Але... Справа ў тым, што ў нас хутка паўторнае галасаванне. І Сяржук Лышчык — адзін з двух кандыдатаў у дэпутаты па маёй акрузе. Мне за яго галасаваць. Я чула, як ён выступае на мітынггах. Але я хачу ведаць пра яго тое, што ведае пра свайго кандыдата кожны цывілізаваны выбаршчык. Яны, там, на Захадзе, дэмакраты з вопытам. І, пэўна, недарма ў амерыканскіх прэзідэнтаў па пяцёра, а то і па шасцёра дзяцей. Шануй бацькоў сваіх, шкадуі дзяцей сваіх. Дабрабыт дзяржавы пачынаецца з дабрабыту сваёй сям'і. І наадварот таксама. Калі табе ёсць што траціць, акрамя ланцугоў, ты, перш чым прапанаваць якую праграму, сем разоў адмерыш. І ніколі не разанеш па жывым. А нам усім так не стае стабільнасці. Ад марское качкі — марская хвароба. Нават на крэйсеры ванітуе...

Лышчыкаў дзед усё жыццё шкадаваў, што не трапіў на крэйсер. Ён толькі чуў ягоны стрэл. Пра такіх, як Лышчыкаў дзед, кажуць: гісторыю нашай краіны можна вывучыць паводле ягонай біяграфіі. Падлеткам, канфіскаваўшы ў нейкага гімназіста ранец, ён падносіў патроны на барыкады. Юнаком камандаваў ці то ўзводам, ці то дывізіяй. Калі Сержука ўсе звалі Сержеяй і аднагалосна выбіралі атрадным сцяганосцам, ён страшэнна ганарыўся сваім дзедам. А цяпер слова «ветэран» Сяржук вымаўляе не іначай як скрозь зубы, пагардліва і злосна... І калі нехта з былых Лышчыкавых аднакласнікаў да слова згадаў, як ягоны дзед расказваў пра мінскае падполле, і папытаў, як той сябе адчувае, Сяржук буркнуў нешта няяснае, таропка зіркнуў на гадзіннік і паспяшаўся развітацца.

Старога перавезлі ў спецыяльна створаны для ветэранаў інтэрнат, дзе ягоныя аднагодкі штовясну любоўна высаджвалі чырвонымі кветкамі на вялізнай клумбе серп і молат. І Сяржук, цяпер ён на Сержу не адгукаўся нават маме, вынес дзедаў партрэт у падвал... «Чужы серп не патрэбны, ні молат — мы разгорнем крывіцкі наш сьцяг!» Па Сержуковым, калісьці дзедавым, пакоі сноўдалася беспрытульная дзедава душа.

А ў Сержуку запрацавалі дзедавы гены. Гены барацьбы. Каб не яны, пэўна, сядзеў бы ён да пенсіі ў выдавецтве, куды яго пасля універсітэта ўладкаваў бацька — круглявы, патульны чалавек, начальнік раённага, а потым абласнога маштабу. Сядзеў бы ля вакна і крэсліў чужыя тэксты. А так...

— Тата, татачка! Ну што цябе ўсё арыштоўваюць і арыштоўваюць...

Малы Кастусёк кідаўся пад ногі міліцыянтам. Волечка плакала. А міліцыянты закручвалі Сержуку рукі і вялі да жоўта-сіняе машыны.

«Беларускай мове — статус дзяржаўнай»... І гэты бел-чырвона-белы плакат міліцыянты забяруць на памяць. Рэчавы доказ. Павеў ветру. І разляцеўся дзыхавец... Панеслася па свеце насенне. Можна, дзе прарасце? У фантане Купалаўскага сквера бронзавыя дзяўчаты пускалі бронзавыя вянкi. Паміж купальскіх вяночкаў плавалі старонкі Сержуковага нататніка. Прозвішчы тых, хто падпісаўся пад адозваю.

Памёр скульптар. Перасох фантан. Восень. Зіма. Прадвесне.

— Ён усё, усё робіць мне насуперак! — Сержукоў бацька наліваўся чырванню. Не то ад гіпертаніі, не то ад пачуцця ўласнае недасканаласці. Жонка, настаўніца рускай мовы, калі яны пажаніліся гадоў пяць выбівала з яго «дзеравеншчыну». Арэхі ў рот і «че-чэ-чи», «ре-рэ-ри»... Нічога не атрымалася. Адночы Лышчык-старэйшы не вытрымаў: «У нас кожны, як хаціт, так і гаварыт...» І так вышэй вобласці і не падняўся. Маці лічыла, што менавіта з-за вымаўлення. Затое яе Сержа «рекал» і «чекал», як карэнны масквіч. І раптам... Перабудаваўся... З жонкаю сваёю, Волечкай, нават у ложку загаварыў па-беларуску. Ды хай бы, хай бы гаварыў. А то ляпінуў дзвярыма. І... Шукай ветру ў полі... А Волечка з Кастуськом... Куды цяпер падацца?!

Пайшлі пад адхон іх сумесныя Каляды і Купаллі. Пакуль не было Кастуська, яны штогод разам ездзілі на Купале. Пльві-пльві, вяночак... Васількі-рамонкі... Між хвоек гонкіх... А ўзімку — кажух навыварат і... Го-го-го, каза, го-го шэрая... Калядавалі ў самога Уладзіміра Караткевіча... Па вясне тым самым гуртам наладзілі ў новым мікрараёне ці не першае ў горадзе «Гуканне вяснь».

Воран крача — сыру хоча...

Дзеўка плача — замуж хоча...

Дагарэла веснавое вогнішча. Зайшлі пагрэцца ў школу. Пілі габрату з сочывам. І спявалі. Спявалі Данчыкавыя песні...

Сонца за хмаркамі ўранні

Скрылася, болей не свеціць...

Што ж ты мне сэрца параніла,

Найдаражэйшая ў свеце...

Можна, тады Сержуку і прыйшло ў галаву падарыць Волечцы пралескі...

Як зараз перад вачыма прасветлены, ясныткі Волеччын тварык. І кветкі... Не разабраць, дзе вочкі, дзе пралескі... А побач Лышчык. Крочыць шырока, упэўнена. І ні на кога не зважае. Суровы і непадступны. Ідзе і курыць. Цыгарэту за цыгарэтай. Здаецца, нават я тады гатовая была ў яго закахацца. А Волечка прысвячала яму свае вершы.

Адкрасавалі, павялі пралескі. Выцягнуўся, схуднеў Волеччын тварык... Нават зморшчынкі ля вачэй з'явіліся. Гусіныя лапкі завуцца... Мама далека. У вёсцы. На ёй двор, карова, свінні. Бацька-інвалід, двое меншых... Ёй самой дапамога трэба...

Шторання, мароз ці залева, праз увесь горад вязе Волечка Кастуська ў беларускамоўны садок. Тралейбус, аўтобус, зноў аўтобус. Потым метро. Да рэдакцыі. Увечары зноў метро, аўтобус, тралейбус... Кастусёк просіць пачытаць Купалу. «Тое, што тата чытаў...»

Нядаўна зайшлі ў аўтобус, а Кастусёк на ўвесь голас

А хто там ідзе, а хто там ідзе

У агромністай такой грамадзе?

Не расейцы, не, беларусы!..

Вырас, Лышчык, твой сын, вырас. Недарма Волечка вышывае яму кашульку. Налета на кірмашы сам зможа купіць сабе і свістулку, і гладышыкі... «Гэта, мамачка, табе ад таты падаруначак». Пусты посуд дарыць небяспечна... На донца абавязкова трэба пакласці пятак ці капеечку... Дзынь...

Волечка, а вершы? Вершы не пішуцца. Рукі цыпкамі пайшлі. А крэму ў магазіне аніякага. Мыццё, сняданне, садок, карэктарская. Садок, вячэра, мыццё, прас... А малы ёсць малы... Пакуль выбегла ў булачную, усе шпалеры замаляваў танкамі ды самалётамі. Апошняя сваякрушына талерка дзынь! Хоць галавой аб сценку... Колькі часу ўжо цісне скроні жалезны абруч. Навязлівая ідэя... Сюжэт для п'есы, якую ў яе ніколі не стане часу напісаць... Журналістка прыходзіць з працы дамоў і б'е, лупцуе сваё дзіця. Жудасна, жорстка. Да смерці. А потым сама выпівае воцат...

Лышчык любіць пытанні рубам. Пытанне рубам: «Ці зможа даць шчасце ўсяму свайму народу той, хто не здолеў зрабіць шчаслівым хаця б аднаго, каханага, роднага чалавека? Чуеш, Сяржук? Ці зможа?» Лышчык маўчыць.

Вось ён, таемны куточак ягонай душы. Аліна... Згарнула ся пухнатаю коткай, прымружыла свае зеленаватыя вочкі і мурчыць нешта, мурчыць. Усё тут, як у мамы ў пакоі. Нават люстраны таршэрбар. Яго Алініны бацькі таксама купілі ў сярэдзіне 70-х... у ім яшчэ свеціць надзея. Надзея збудаваць камунізм. Калі Сяржук быў малы, мама, здаралася, пад добры настрой, вымала з бара пустыя і поўныя бутэлькі і дазваляла яму расставіць там сваіх алавяных салдацікаў. Люстэрка ахвотна падвойвала, множыла іх. Было дзесяць — стала сорок... А яшчэ коннікі, барабаншчыкі, сцяганосцы. Цэлая армія. Алініна мама, як і Лышчыкава, выкладае рускую літаратуру. Толькі не ў школе, ва ўніверсітэце. А бацька — прафесар па беларускай мове.

Юс вялікі, юс малы... Яго студэнты клічуць «юсам вялікім». Ён і збудаваў для адзінай любай сваёй дачушкі гэты аднапакаёвы кааператыў. А мама падарыла таршэр. Дзеля ўтульнасці.

У адрозненне ад свайго бацькі Аліна гаворыць па-руску. У яе на гэты конт свая, вельмі дасканалая тэорыя. А Лышчыкавы сябры называюць гэта «маленькім дзівацтвам». Што ж, такая жанчына, як Аліна, можа дазволіць сабе мець дзівацтвы. Яна свабодна чытае па-англійску, па-французску і па-польску, а нядаўна ўзялася перакладаць не каго-небудзь, самога Фіцджэральда... «Ночь нежна»... «Пяшчотная ноч». Яшчэ Аліна вяжа і шые па «Бурдзе». А па вечарах гатуе Лышчыку піцу і каву... Як у лепшым італьянскім рэстаране. Яны разам шмат кураць, спрачаюцца, слухаюць музыку... Вось і зараз яны зноў удваіх пад ружовым святлом чэшскага таршэра. І блакітны аksamітны Алінін халат здаецца ліловым...

— Ты толькі прадставь себе, Серёжа,— мякка акрэсліваючы кожнае слова, гаворыць Аліна.— Захожу сёння в «Октябрь» (на «Милашкву» с Виталиком ходили). Так вот, захожу и слышу знакомый голос. «Атрымаеце вялікую асалоду. Што можа быць прыгажэй за жаночае цела!» А потым окрик: «Малады чалавек, куды ж вы, куды?! А білецік? 50 капеек! Усяго 50 капеек!» Кто бы ты думал? Жанка Ворган. Помнишь, активистка такая была. На года три раньшэ нас скончыла. Она ещэ тебя за национализм разбирала... На районе пахала. В Глубоком, что ли. Теперь в комсомоле. Рок и обнаженное женское тело пропагандирует... Конечно, им бы теперь лучше всего бардель открыть. За валюту. Но на это, видимо, ещэ не пришло разрешение сверху. Все помаленьку... Да. Так это я к чему. У нее есть один знакомый, экстрасенс. Говорит, скоро в Чернобыле будет еще один взрыв.

Гэта, пэўна, пра мяне... Адзін знаёмы экстрасенс...

— Чарнобыль не Чарнобыль... А рэвалюцыя будзе. Ты на мітынгу бачыла, што робіцца? Народ гатовы сённяшніх кіраўнікоў разарваць. Яшчэ трохі, і вешаць пачнуць... Можна, і добра, што кіраўнікі ў нас такія дэбільныя. Народ ад іхняй дэбільнасці вар'яецэ. Тут дастаткова запалкі, іскры, і будзе выбух...

Сяржук пстрыкае запальнічкай, запальвае чарговую цыгарэту і адыходзіць да акна... Не магу разгледзець ягоных вачэй. За акном змрок і завея... І ў мяне... Вецер, вецер па ўсім божым свеце...

Вясна 1990

ТЭАТРАЛЬНЫЯ АМПУА

ГРАНДАМЫ

I

Леакадзія Віктараўна заповоліла хаду і зірнула на аксамітна-чорную ліпаваю галінку. Наскрозь працягае сонцам жоўтае лісце... Чарнёнае срэбра, рыфлёныя манеткі бурштыну... Каб яна была ювелірам, абавязкова зрабіла б такую брошку. А можа, яна бачыла недзе нешта падобнае?.. У канцы двадцатых у Маскве? Ці летась у Прыбалтыцы? Цяпер не ўспомніць. Дымам спывае з паркавых прысадаў лістота... Восень. За ёю зіма...

Ліпавая галінка пацягнулася і... паплыла ўслед. Па-над прысадзімі, па-над прыступкамі... Да Дома афіцэраў, да танка, пад якім асеў пастамент, да хлопчыка з лебедзем, што сёлета, як у дні яе маладосці, працаваў фантамам, да тэатра, дзе сёння выхадны... Выхадны, а яна не мае сілы збочыць. Як усё адно ў горадзе застаўся адзіны шлях. Шлях да Тэатра. Шлях да яе Храма.

Ліпавая галінка прыпынілася і завісла ў сляпучым восеньскім блакіце. Варухнулася. Зноў паплыла. Як прывід. Як міраж. Вось мінулі тэатр, выйшлі на праспект. У вітрынах тавары, якіх даўно няма на прылаўках. Таксама міраж... Шкло, лютэрскае, зноў шкло. Вольны лёгкі крэмавы плашч. Ілюзія налёту. Налёту куды? І чаму ў вітрынах не адбіваецца галінка, што плыве па-над ёю?

Леакадзія Віктараўна на імгненне адарвалася ад лютэрскага. І... Натрапіла на захоплены юначы позірк. Пазнаў. Прывітаўся. А яна толькі праз колькі крокаў даўмелася... Гэта ж той самы дзівак у шэрым, зацыраваным на локцях швэдара і пацёртых джынсах, які ледзь не штовечар прыносіць ёй на сцэну букеты. Учора — белыя хрызантэмы. Крохкія, апошнія восеньскія кветкі... Незваротнасць. Прадчуванне снегу. Прадчуванне зімы. Пэўна, варта было нешта сказаць хлопцу. Ён чакаў. Не паспела. Зноў не паспела. Можа, яна таму і дажыла да сівых валасоў, што ніколі нічога не паспявае... І блукаць ёй па гэтай зямлі, пакуль не сплоціць даўгі свае...

Гэй вы, малады чалавек! Пачакайце. Бачыце, услед за мною плыве ліпавая галінка. Вы не магі б зрабіць мне падобную да яе брошку? У мяне заўтра юбілей. Мне будзе... Не, і не пытайцеся. Так доўга цяпер не жывуць. Але ж вось вы захапіліся мною і, я бачу, прагнеце зрабіць мне якую-небудзь прыемнасць. Ці не так?

О, каб можна было перадаваць думкі і пачуцці на адлегласці! Колькім бы людзям прызналася яна ў каханні, у колькіх папрасіла прабачэння... Даруй мне, закаханы юнак! Даруй мне, Маруся!..

Гэта было гадоў дзесяць назад. Журналіст, з выгляду сапраўдны англійскі дэндзі, дапытваўся ў яе пра ўлюбёнае амплуа. «Грандам», — адказвала яна з французскім пранонсам, і павуцінка лігніну разам з грымам сцерла з яе твару рысы камічнай вядзьмаркі. «А што гэта такое?» — пэўна ж, жартам спыталася Маруся, забіраючы ў яе памяло. У другім дзённым спектаклі належала вядзьмарыць ёй. «Каб ты ніколі не забывалася, што такое грандам, я падару табе цудоўную французскую парфуму. Ад жанчыны, тым больш актрысы, заўжды павінна пахнуць кветкамі і мёдам...» «А не потам», — ледзь не дагаварыла яна тады. Ого, каб на яе самую калі-небудзь хто сказаў нешта падобнае! А Маруся ж усё зразумела. І змоўчала. Дзівачка. Ніколі ні на кога не крыўдуе...

Маруся-Марыся... Святая жанчына.

II

«Марыся. Марыя. Марыя Пятроўна... Пэўна, недарма драматургі так любяць называць гераінь маім іменем. Маіх любімых гераінь — маім іменем. Сталее Марыся, цвярдзее імя. Пяшчота, гартаваная бoлем, стаецца амфарай. Ды якой амфарай, звычайным гліняным гаршком. Вось Лёдзя, тая сапраўды грандам. Адна. А так усё Марыі. Удовы. Маці. Адзінокія, спрацаваныя за жыццё жанчыны. Пакутніцы. Вайна, голад... Пальцы закарэлі, не гнуцца, ногі пухнуць...

Як назбіраецца злосці, я яе са злымі словамі вон, каб сэрца не перадала... Гэта ў «Трыбунале» было. Так-так. У «Трыбунале» Макаёнка...»

Марыя Пятроўна паставіла ў духоўку бульбу. Потым зварыла сабе кавы. Дастала схаваныя ад дачкі за буфет цыгарэты. Гаршчок нагрэўся, у кухні запахла глінаю... Незабыўны пах яе маленства. Выскачыць, бывала, тумановым, росным досвіткам на двор, плёсне ў твар ільдзістай, аж калеюць зубы, калодзежнай вады — і зноў у хату. Цёплую, угульную, ажыўленую агнём печы хату. Трашчаць паленцы, маці абірае бульбу. На абед боршч і крышані. А на сняданак — сквырчыць сала, гусцеюць жоўтыя вочкі яешні. «Гэта Дашы, гэта Васіліне, гэта Дуні, гэта табе, Марыся, а гэта нам з татам...» Было і холадна, і голадна, і баланду, і суп з лебяды елі, але ў памяці ранішні пах, прадчуванне — на абед будуць крышані... І яны пасядуць на лаўкі вакол стала, перажагаюцца і пачнуць есці. Спачатку густы наварысты боршч, а потым... Потым разамлелыя ў печы крышані з

салёным хрумсткім гурочкам. Яе, Марысіна, месца было якраз насупраць аздобленага ручніком абраза. Божая Маці трохручніца... Ёй трэба было пераплысці цераз раку. А як жа, чым дзіця ўтрымаць? І тады здарыўся цуд — у яе вырасла шчэ адна, трэцяя рука. У навальніцу мама здымаа абраз і па тры разы абыходзіла з ім хату. Каб пярун абмінуў. Яшчэ мама казала, калі дзе блізка пажар, трэба абавязкова пранесці Маці Божую трохручніцу вакол хаты. Агонь пойдзе свечкаю, не перакінецца. Дзіўна, яна, Марыся, амаль зусім не памятае мамінага твару. А Маці Божая трохручніца як цяпер перад вачыма. І пах разагрэтае гліны, што расцякаецца па хаце з-пад засланкі. Будуць крышані...

Акенца духоўкі запацела. Запахла мясам, цыбуляю, часнаком і яшчэ нечым невыказна смачным... А Марыя Пятроўна ўсё сядзела над кубачкам кавы. Курыла...

Сёння Настачка ў музычнай школе. Не будзе каму расказаць дачцэ, што яна п'е каву і курыць. З яе сэрцам п'е каву і курыць. Заўтра ў Лёдзі юбілей. Пэўна, давядзецца падымацца на сцэну. А што надзець? Патаўсцела яна за апошні год. Ні ў адну сукенку не ўлазіць. Ды і туфлі стапталіся. Яна маладзейшая за Лёдзю на цэлых дзесяць гадоў. А выглядае — не параўнаць. Хоць і запрашаюць іх у Маскву іграць адны і тыя ж ролі (няма ў сталіцы, ці бачыш, каму паказаць простую вясковую кабету)...

Што ж, такі лёс... Не каралеўскі. Бульба згатавалася. Па радыё пачалі перадаваць навіны, потым бадзёрыя маршы. А Марыя Пятроўка ўсё курыла. Адцягвала, адцягвала тое імгненне, калі трэба ісці ў спальню да мужа...

Той сядзеў на ложку і барабаніў лыжкаю па жалезнай місцы. Дзынь-дзынь...

— Ма-ры-ся-а. Есці. Ес-ці. Есці.

Пасля таго як па зяцэвай парадзе яго «падлячыл» ў Навінках, язык зусім перастаў слухацца. Бытаецца, быццам цесна ў роце...

Марыя Пятроўна за свае семдзесят гадоў, здаецца, звыклая да ўсяго, пужалася, ажно сэрца заходзілася, так пужалася мужавых бессэнсоўных, жалліва прымружаных вачэй. Яны слязязца. І чырванеюць, гноязца павекі... Паголеная, ссінячаная ў бальніцы галава пачала ўжо зарастаць сівым пушком... Хацеў накласці лыжку ў міску — не патрапіў. Бразнулася на падлогу. Дзынь-дзынь. І калючы, з шпызым налётам шчаціння твар імгненна сказала нечалавечая, звярыная нейкая грымаса.

— Зараз, зараз...

Марыя Пятроўна падхапіла яго пад пахі, перасунула на крэсла з дзіркаю, што стаяла пры ложку. Пад ім замест гаршка вядро. Колькі яна за сваё жыццё перамыла пялюшак і гаршкоў — сёстрам, дзецям, унукам... І ўсё адно ад паху кепска, здаецца, вось-вось званітуе. Старое не малое. Вынесці, хутчэй, хутчэй вынесці і змыць...

— Міхаська, родненькі, ну паляжы хвілінку. Я зараз. У нас сёння бульбачка. Крышані...

— Кры-ша-ні...— ледзь чутна прашамкаў той у адказ.

Рассмакаваў, заўсміхаўся. І, падалося, нешта жывое, гарэзнае мільганула ў ягоным позірку. Зараз паесць, яна падставіць яму плячо, пойдучь гуляць... Датупаюць, дасунуцца да акна. І ён будзе доўга, упарта ўглядацца сваімі невідушчымі вачыма ў двор, дзе дагарае барвовы клён, корпаецца ў пясочніцы блакітная дзяўчынка з сабаккам.

— Бачыш што-небудзь?

Ён маўчыць. Плача? Гэта акно, акно вінаватае! Пыльнае, у пацёках. І не стае часу памыць. Сёння ў тэатры выхадны. Але пазванілі з кінастудыі. Здымкі. Заўтра ў Лёдзі юбілей. Толькі што зранку, да рэпетыцыі...

III

Леакадзія Віктараўна гадала, песціла ў сабе гэтае начуццё з юнацтва. Вось усярэдзіне нешта сцялася, запульсавала. Цела зрабілася бязважкім. Вось-вось паляціш. Як тады... Калі зусім яшчэ дзяўчо, ішла, ляцела ўздоўж зашклёных, люстраных вокнаў-вітрын насустрач цуду...

Адно з гэтых вокнаў, закрытае з таго боку, бацькава. У лубяной застаўцы ёсць маленькая дзірачка. Толькі яна, Лёдзя, ведае пра яе існаванне. І яна зноў прыпадае да шкла. Ледзь прыкметная шчылінка расступаецца да памераў прасторнае залы. Там сярод пярэстых тканін ляжаць, сядзяць, смяюцца кідка нафарбаваныя, ледзь захінутыя лёгкімі шалямі і зусім аголеныя надзвычай прыгожыя жанчыны. Яны падобныя на райскіх птушак з нейкае старога кніжкі. Бацька стаіць да яе спінаю, і калі адыходзіць ад мальберта, яна бачыць на палатне тых самых, ды не, зусім іншых, пераўтвораных пэндзлем і фарбамі ў нешта неверагоднае жанчын. Так можна прастаяць да самага вечара. Але бацька вырашае ісці на эцюды. І яна, Лёдзя, бяжыць за ім услед. У лес, што пачынаецца за іхнім домам.

Попшум лістоты, птушыныя спевы і трава, затканая рухомымі сонечнымі блікамі... Бацька, хоць і з важкім эцюднікам на плячы, крочыць хутка, імкліва. Яна, малая, ледзь паспявае, але бяжыць

навыперадкі. Глядзі, якія кветкі... Чарніцы... Ой, вавёрка, вавёрка! Ёй так хочацца хоць на імгненне супыніць на сабе ягоны позірк... А ён, няўважны, малюе дрэвы, кветкі, неба, траву, сонечныя блікі... І зусім не зважае на яе.

Затое потым... Потым... Калі яна ўжо вучылася ў Маскве, у тэатры-студыі і ўмела скакаць, куляцца, кутакаць, як дзікуны, і танцаваць ну амаль, літаральна як сама Дункан... Тады яна ўзяла рэванш. Бацька захапіўся, ды не, ён папросту закахаўся ў яе. Цяпер у ягонаў майстэрні царавала толькі яна. Развешвала, раскладвала пярэстыя аначы. З аднае, блакітнае, зрабіла сабе туніку. Чырвоную стужку на лоб, аранжавую папяровую кветку ў валасы... Не. Яна не ляжа, яна лепш сядзе. Вось так. На каленькі. Ногі набок. Галаву ўправа. І пью, пью выцягнуць. Ты бачыш, якая прыгожая, доўгая ў мяне шыя! Ты бачыш?! Мне вельмі зручна. Гэта табе здаецца, што я не выседжу. Малюй. Не спяшайся...

Колькі натхнення, прагі жыцця было ў ёй, васемнаццацігадовай! Цяпер гэты партрэт вісіць у музеі. Мастацтвазнаўцы пішуць, што вобраз нагадвае птушку перад палётам...

IV

Марыі Пятроўне ўсё ж давялося гэтым вечарам мыць акно. Не сваё. У закінутай вясковай хаце пад Мінскам. Завязала хусцінку, набрала ў вядро вады, узяла аначу.

— Увага. Дубль нершы. Паехалі...

У хаце зрабілася чыста і светла. І апошнія вечаровыя промні прыпалі да абраза. Божая Маці. Маці трохручніца.

— Пашкадуй... Пашкадуй... Не мяне, дык нашых з ім дзяцей... Дай яму моцы. Няхай вернецца ён жывы. Хоць скалечаны, але жывы... Саграшылі мы летась. Ведаю, саграшылі. Перад каханнем сваім, перад табою, Божая Маці, саграшылі... Голас мне быў тады. Голас... Што вернецца ён. Хоць ненадоўга, але вернецца. Вясна, якраз самы голад. А я гляджу на свае рукі і радуся... Тоўстыя зрабіліся. Ажно блішчаць. І дзеці гадуюцца. Раз на дзень накармлю іх баландою, а яны спраўнеюць... І тут суседка Прося зайшла. З двума малымі і ўжо ўдава. «Ды яны ж у цябе, Маруся, не спраўнеюць, а пухнуць! — кажа.— Прадавай, мяняй усё, што ёсць! Кармі!» Усё я тады прадала. Адно рыззё засталася. Абкручуся абы-як ды хаджу. Дажылі да лета. Ліпень. Ужо і бульбы троху можна было навыбіраць. Мью я яе, значыць. А тут пляменніца Соня бяжыць: «Цётка Маруся! Цётка Маруся! Міхась вярнуўся!» А ў мяне ўсярэдзіне бы знямела ўсё. Ну Міхась і Міхась. Ну вярнуўся і вярнуўся. А выйшла з хаты — вочы ў

вочы... І... Не пазналі мы адно аднаго. Я ж худая зрабілася, бы жэрдка. Адзін нос тырчыць. А ён... Ён чужы нейкі, незнаемы... Прамінула я яго, пайшла па вёсцы. А сусед: «Маруся, ты што?! Міхась твой дома, поўная хата людзей, а ты тут...» Я бежкі, бежкі назад. Кінуліся адно да аднаго. А сказаць нічога не можам. Знямелі. Так ноч адно пры адным і пралежалі. Нічога ў нас не атрымалася. А назаўтра Міхась кажа: «Слухай, Марыся, у цябе плацця лепшага нямашака?» Пакрыўдзіў. Так пакрыўдзіў! Як камень на душу паклаў. Не падзякаваў мне за тое, што дзяцей зберагла, а... Разышліся мы тады, Маці трохручніца. Разышліся... Толькі праз чатыры дні ён вярнуўся. Ну... Тады мы і ўночы работу зрабілі, і Толіка залажылі. А потым ён зноў на фронт. Пішу яму, ужо ў Германію: «Сын у нас нарадзіўся. Сын». А ён мне: «Калі мой сын, то добра. А калі не, то ты мяне ведаеш...» Ведаю... Маці трохручніца, даруй нам... Уратуй яго ад кулі, як колісь хату нашую ад Перуна... Уратуй, Маці трохручніца... Уратуй...

У цемры толькі абраз і яе спакутаваны, зморшчаны раней часу твар. Ці то сорок гадоў таму было, ці то сёння... Ён вернецца, яе Міхась... Паранены, кульгавы. Вернецца.

— Марыся, родненькая, памятаеш, як мы з табою танчылі? Кадрылю, полечку... Ты не глядзі, што я цяпер на мыліцах. Я зноў ля цябе наўчуся... Добра?

— Наўчышся, наўчышся... Спі ты.

Раны залячыла, другая хвароба ўкінулася. Не падняцца з ложка, не падняцца...

V

Спачатку быў спектакль. Леакадзія Віктараўна, баба Лёдзя, як за вочы звалі яе ў тэатры, наўмысна выбрала для свайго бенефісу менавіта гэтую пастаноўку. Ніякага грыву. Простая белая сарочка да зямлі і хусцінка пад бараду. Сафіты высвечваюць яе твар. Строгі, годны, бы высечаны з дрэва. Недарма, пэўна, маладзёнская маскоўская рэжысёрка здымала яе побач са старым каржакаватым дубам... Сама маці-прырода гаварыла ейнымі вуснамі...

— Госпадзі! У гневе сваім не асудзі мяне і ў ярасці сваёй не карай мяне...

Яна была ў простаай зрэбнай сарочцы. Але на сцэне, і ў кулісах, і ў зале стаялі (гэты маналог нельга было слухаць седзячы) родныя ёй і тэатру людзі, і яны бачылі яе і васемнаццацігадовай гарэзай у лёгкай блакітнай туніцы, і элегантнай дамай у бэльым капялюшыку з вэлюмам, што гуліва пакручвае ў руках карункавы парасонік, і строгаю, ад гэтага яшчэ больш камічнаю грузінскаю бабуляй у чорнай

хустцы, і прыкаванаю да крэсла, захутанаю ў клятчасты плед старою, якая ўсё тэлефануе і тэлефануе сваёй экстравагантнай і страшэнна няўдачлівай сястры. Яны бачылі яе ў зрэбнай сарочцы... Бы высе-чаную з дрэва. І такую жывую... Лёгка каціцца слязам па гладзенькіх дзявочых шчоках. Блукаць, блукаць ім да скону ў лабірынтах старэчых зморшчынак...

— Божа, пашлі здароўе ды шчасце маім дзэцям і ўнукам, спакой, лад у іхнія сем'і. Каб абмінулі іх дом холад і голад, зайздроснікі і зласліўцы... А мне... Мне, Божа, пашлі лёгкую смерць...

Цішыня выбухнула воплескамі. Ніхто, нават родныя, не ведаў, што Леакадзія Віктараўна пачала траціць слых. І ўжо не ўслухоўвалася, углядалася ў тое, што гавораць партнёры. А тут, бы мора, акіян абрынуліся на ейныя вушы. Павольна ажывала люстра. Зала злівалася са сцэнай. Нехта пасаяшаўся перадаць ёй кветкі. Чакайце, чакайце... Яшчэ не час.

Ізноў з залы накацілася хваля воплескаў. Біс! Брава! Вось так, у ярка-сіняй аксамітнай сукенцы з самаробным карункавым каўне-рыкам яна адчувае сябе больш натуральна. Цяпер можна віншаваць. Першым галоўны рэжысёр. Казыча руку чорная барада. Пунсовыя ружы... Зусім нечакана — бацькаў зямляк, амерыканскі паэт. Амаль адных з ёю гадоў. Гаворыць у самае вуха: «Я выпадкова трапіў на гэты спектакль. Прабачце. Але я вельмі цешуся. Я захоплены, я захоплены вашым майстэрствам!» Нахіляецца. Таксама цалуе руку. А гэты штодня голіцца. Пунсовыя гваздзікі... Суседка Аленка, якая купляе ёй хлеб і кефір. «Сёння я прачытаю прысвечаныя вам вершы...» Ну навошта, навошта!.. Белья калы... Сунецца, як качка, Маруся. «Лёдзечка, ты сёння проста каралева! Я ў захапленні! Дай Бог табе здароўя!» Васількі... І дзе гэта Маруся адшукала такую парою васількі?

Потым быў «капуснік». Малады акцёр вымаўляў на сцэне маналог Гамлета. «Быць ці не быць...» Але рукі былі не ягоньня — яе, Лёдзіны, зморшчаныя, старэчыя рукі. За заслонаю ўсе душыліся смехам. Яна таксама час ад часу лагодна ўсміхалася. А яе рукі на сцэне заставаліся сур'ёзнымі. Яны працягвалі маналог Гамлета «Быць ці не быць...».

Воплескі... «Гэта Вам!» Зноў пацалунак. Мяккі бязвусы твар... Гарачыя палкія вусны... Яе любімыя белья хрызантэмы і... маленькі, аздоблены саломкаю куфэрчык. Што ў ім? Так карціць хутчэй зазірнуць пад вечка...

VI

— Вытры памаду, бабуня! — Настачка яшчэ не легла.

Марыя Пятроўна запаліла ў калідоры святло і пайшла да люстэрка здымаць са шчакі Лёдзіну памаду.

Міхась ужо спіць. Але дыхае неяк няроўна, з усхліпамі. Бы плача ў сне. Марыя Пятроўна вынесла, памыла вядро, падаткнула коўдру. На хвіліну прыадчыніла фортку. Спаць зусім не хацелася. Нешта тры-вожнае хваляю падступала, шчымела ўсярэдзіне. Пэўна, да перамены надвор'я. Яно і час. Колькі ж можа цягнуцца бабіна лета? Вецер. Ажно захлапаецца. А тут дома, пры Міхасёвым ложку, зацішна, спакойна. Прытуліцца б да яго, пакласці галаву на плячо і заснуць. Моцна, глыбока, як у маладосці... Але паміж іхнімі ложкамі стол, на ім цьмяны блакітны начнік, Міхасёвы лекі і яе вышыванне. Ручнік з пеўнямі, які яна хоча пакінуць Настачцы на памяць. Чамусьці згадалася, як пазаўчора на «Паўлінцы» маладзенькая актрыса, сеўшы з ёю, цёткай Агатай пры печы, раптоўна спалатнела і забылася ўвесь тэкст. Давялося нашаптаць ёй нейкую непрыстойную паказку. Дзейнічае — сто працэнтаў. Чырвань у шчокі, словы ў галаву. Тудэма-сюдэма...

— Марыся... Ты тут?..

Яна ажно сцэпанулася. Міхась гаварыў гучна, выразна, як малады.

— Марыся... Я падымуся. Вось пабачыш. І мы з табою пойдзем на соткі. Я буду капаць бульбу, а ты ўслед за мною падбіраць... Услед за мною...

Марыя Пятроўна дакранулася да ягонай калючай шчакі. Зноў слёзы. А ён... Раптам з нечалавечаю сілай учапіўся ў руку і паспрабаваў падняцца. Хліпнуў. Захрыпеў. Паветра, яму не стае паветра! Але ж фортка напята. Абмяк. Згаслі вочы. Быццам хтосьці няўмольны ўраз сцёр з ягонага твару ўсе жаданні... Яна нахінулася, прыплюснула змярцвелыя павекі. Пацамавала ў лоб. Яшчэ цёплы. І вочы ў яе сухія. Слёзы не падступілі, камяком сціскаюць горла.

У дзвярах дачка з зяцем і Настачка ў начной сарочцы. А ад яе так недарэчы пахне парфумай...

VII

А Леакадзія Віктараўна з ахалкам кветак падымалася па лесвіцы свайго дома. Другі ахалак і пакет з падарункамі нёс сын. Ён правёў жонку з сынам да трамвая і нагнаў яе пры самым пад'ездзе. Цяпер, можа, нават застанецца начаваць.

Леакадзія Віктараўна, распрануўшыся, перш-наперш накіравалася ў ванну. Падрэзала кветкі. Расставіла. Ружы і гваздзікі ў крышталі. Калы ў ліловае чэшскае шкло. Васількі ў гліняны гарлачык, хрызантэмы — у той вялізны адмысловы кветнік, што сама вырабіла з ляснога карча. Ён нечым падобны на жанчыну з узнятымі да неба рукамі. Выдатна. Драўляная карэатыда з кошам хрызантэм. На сцяне нешта выцілінгваў сам сабе шматрукі флейтыст. Таксама лясная знаходка.

Зняла карункавы каўнерык, паклала на столік пры люстэрку, дзе стаяў саламяны куфэрчык з самаробнымі брошкамі і пацеркамі — з гароху, кавы, яшчэ нейкіх паўднёвых семак... Раптоўная радасць! У яе ж ёсць цянер яшчэ адзін куфэрчык. А там...

— Мама... Ты па-ранейшаму творыш цуды! — Сын стаяў у яе за спінаю,— Ты ж учора казалі мне, што хочаш менавіта такую брошку. З чарнёнага срэбра, з кроплямі бурштыну. Як ліпавая галінка. І вось... Калі ласка...

— Сапраўды, дуд... Але... Ведаеш, самы вялікі цуд гэта тое, што ў мяне нарадзіўся сын... Ты... І гэты сын вырас і стаў добрым чалавекам... А ўсё астатняе міраж... Наш імгненны адбітак у люстэрку. Ёсць і няма...

— Зварыць кавы?

— О! Вядома... Мерсі...

МОЙ МАЛЕНЬКІ БЛАКІТНЫ ПРЫНЦ

Сіні вечар. Сіні снег... Такою парою дзеці чакаюць цудаў, дзяўчаты — каханья. А ён прагне музыкі... Моцарта. Ці не, сёння лепш Чайкоўскага. Першы канцэрт. Іграе сам Ван Кліберн. Як ён іграе! Дыханне перахоплівае, і слёзы на вочы... Мелодыя напружылася, пабегла, узляцела... Куды ж яна, куды?! Там няма неба. Там столь. І яна зноў прыпадае да акна. Б'ецца, грудзьмі кідаецца на шыбіну. Адчыніць фортку? Выпусціць? Ляці, ляці... Спятайся са снегам, з ветрам, з ледзь чутнымі крокамі і словамі... З жыццём.

Кай таропка падняўся і адчыніў напята фортку. Музыка скончылася. Замест яе ў пакой напльываў вільготны блакітны туман.

Мама кружэлка, мамін фатэль, мамчын сыноч... І імя ў яго мамчына. Яна хацела, каб у іх з бацькам былі Кай і Герда. Як у чароўнай казцы Андэрсена. Герда не нарадзілася. Бацька памёр. І пася яго засталіся толькі ноты, бліскучая флейта ў аксамітным футарале і шэры касцюм з гальштукам-матыльком. Мама кінула тэатр,

пайшла працаваць на радыё. І ён, Кай, прызвычаіўся засынаць і прачынацца пад яе мяккі імклівы голас. «Добры вечар. У Мінску зараз дзевятнаццаць гадзін. Паслухайце, калі ласка, канцэрт па вашых заяўках...» «Калі ласка...» Мама, я хачу яшчэ раз паслухаць Чайкоўскага. Пішу. Кладу ў канверт. Дасылаю на радыё. І ты лагодна абвясчаш: «Чайкоўскі. Першы канцэрт. Іграе Ван Кліберн». А ты не ведаеш, куды дасылаюць заяўкі на жыццё? Кай без Герды. Герда без Кая.

Ён, Кай, кахаў яе з самага свайго дзяцінства. Яе звалі Маша. Яны вучыліся ў адным класе, разам хадзілі на каток і ў мастацкую школу. Ён маляваў зіму... Ліловы, блакісты снег, змерзлыя ценкія дрэўцы, пунсовых гілёў. Яна — вясну. Сонца, імклівыя ручаінкі, вэлом лістоты. Маша часта забывалася рукавічкі, і ён грэў у сваіх далонях яе тонкія, сцінелыя пальчыкі... Ён дыхаў, дыхаў на іх, і яны ў рэшце рэшт ружавелі, мякчэлі. І Маша, каторы раз хаваючы пад пухнатую белую шапку сваю непадатную грыўку, ласкава і гарэзна ўсміхалася. Ды так... у яго голас перасядаў ад яе чароўнае ўсмешкі...

А потым яны выраслі, і Маша раптоўна зрабілася сур'ёзнай і чужой: «Ведаеш, мы вельмі розныя людзі...»

Мама, яго невыправімая дзівачка мама — кінулася яму дапамагаць...

— Машачка! Пашкадуй яго... Ён ужо тыдзень нічога не есць. І не спіць...

Зусім не тыдзень. Не еў ён тады ўсяго дні тры... А на чацвёрты... І чаго не нарабіш з голаду... Ён сам, без запрашэння пайшоў да Яе. Маша сядзела на канапе ў адным халаціку. Лінялым, зацыраваным на локцях, калісьці сінім халаціку. Сядзела і паглядала на яго не кпліва, як звычайна, а сумна, са шкадаваннем. А ён, ён гатовы быў вылузнуцца са скуры. Цішыня, важкая, сталёвая цішыня перарвалася выбухам.

— Я кахаю цябе...

Заплюшчыў вочы і як у вір — да Яе... Рука слізганула па халаднаватай мяккай назе...

— Ты што?! Звар'яцеў?!

Маша ўскочыла і таропка захінула халацік. Вочы, яе чорныя вугельчыкі-вочы зрабіліся пякучымі і страшнымі.

А над канапаю смяяўся, рагатаў намаляваны Машаю клоун Вельмі дарэчы.

Збег, сеў у першую ж электрычку, паехаў, сам не ведаючы куды. Так-чыкі-чыкі-так. Туды, назад... Сонца скацілася ў хмары. І ледзь кранутыя зялёнай акварэллю дрэвы чакалі дажджу... А ён успамінаў

школу... У класе шостым мамін знаёмы завёў яго ў баксёрскую секцыю. «Ты павінен стаць сапраўдным мужчынам!» Спартыўная школа працавала ў былым храме. Ён ведаў пра гэта і не змог баксіраваць там, дзе раней быў алтар... Ад бокса ў ягонай памяці застаўся толькі пыл і пах поту. Ажно ў носе свярбіць, так густа пахне мужчынскім потам...

— Чароўная вясна, ці не праўда?

— Праўда...

Як ён не любіў, калі незнаёмыя чапляюцца з размовамі! Лепш не падымаць вачэй. Можна, адчэпіцца.

— Вы так захоплена глядзіце ў акно... Пэўна, вы чалавек мастацтва? Вучыцеся ці ўжо працуеце?

— Вучуся.

— На акцёра?

— На акцёра...

— Я так і думаў. У вас вельмі прыгожы, вытанчаны твар. Цяпер гэта рэдкасць. І валасы прыгожыя... Пэўна, мяккія, як дзьмухавец...

Барадаты мужчына насупраць паглядаў на яго з саладжавай, нават ці не юрлівай усмешкай...

— А я працую ў цырку. Адміністратарам. Ты любіш цырк?

— Не вельмі.

— Ну ды гэта ўсё роўна. Мне здаецца, мы усё роўна павінны з табою пасябраваць...

У апошніх словах было запытанне... Ці не, хутчэй сцвярджанне... Незнаёмец крануў яго за руку. І ягонае настроенае, перапоўненае цела скаланулася, як ад электрычнага зараду. Так мама калісьці лашчыла яго... Мама лашчыла...

— Пойдзем да мяне. Паслухаем музыку. Ты ж, пэўна, любіш музыку?

Так. Сапраўды. Ён вельмі-вельмі любіць музыку. І каньяк з лімонам. І каву... Моцарт... Потым Чайкоўскі...

— А ты ведаеш, што Чайкоўскі любіў не толькі жанчын... І Мікеланджэла... Многія геніяльныя людзі...

Барадач абхапіў яго за плечы. Прылашчыў.

— Вы што?! Не!!!

— Цяпер мы з табою, Кай, крэўныя сябры... І павінны дапамагаць адзін аднаму. Памятаеш, у Сент-Экзюперы... «Мы адказваем за тых, каго прыручылі»... Памятаеш? Мой маленькі блакітны прынц...

Чаму Іван Дзмітрыевіч ніколі не захінае свой паласаты халат? Чорная кучаравая поўсьць на грудзях. Вострыя кашчастыя калені... Як нахабна лезуць яны ў вочы. На паліцах за ягонай спінаю японская

стэрэасістэма і рознакаляровыя ракавіны. Цэлая калекцыя бліскучых губатых дарункаў мора.

— Я цябе пазнаёмлю са сваімі сябрамі.

«Сябрамі, сябрамі, сябрамі...» — выгукнулі, зашапталі, зашыпелі ракавіны... Як вульгарна выгінаецца іхняе рыфлёнае мяккае ружовае нутро... Яны праглынулі ціхія, украдлівыя словы і застылі ў чаканні новых гукаў... Вось і ўсё... Быццам цяжар з душы...

Цяпер ён, Кай Гаранскі, іграе маленькага прынца. Ён выходзіць на сцэну ў чорным трыко і абшытым срэбрам блакітным плашчы.

«Не забывайцеся, вы адказваеце за тых, каго прыручылі...»
Прыручылі... Прыручылі... Рэхам скандзіруе пустая зала...

На прэм'еру Іван Дзмітрывіч замест кветак прынёс яму шакаладку. Потым быў «капуснік». І ён танцаваў у жаночай сукенцы і капялюшыку з вэлюмам. Маша сядзела ў першым радзе. Але не дачакалася яго. Збегла.

Назаўтра ён, зноў без запрашэння, прыйшоў да яе ў майстэрню. Рыпучыя прыступкі. Пыльнае гарышча. Яны пілі гарэлку і разглядалі яе новых клоунаў. Цяпер ён вядомы акцёр, яна модная мастачка. Гаварылі ў асноўным пра палітыку.

— Вось цяпер ты мне падабаешся,— сказала на развітанне Маша. Ён нахіліўся, каб пацалаваць яе ў шчаку. І толькі цяпер, пад цьмяным святлом ліхтара, заўважыў, у які крыклівы, руды колер пафарбавала яна валасы... Як клоун...

Клоун ішоў па гужу. Ад сцэны, праз усю залу, над галовамі ўражаных гледачоў...

— Яшчэ адно пытанне кандыдату ў дэпутаты Гаранскаму. Вы праходзілі сведкам па справе гомасексуалістаў...

Зала ахнула. Гуж хістануўся. Ён сарваўся і завіс ужо нават не на дзвюх, на адной ручэ... А ўнізе дзiesiąткі, сотні цікаўна настаўленых ракавін-вухэй... Бледных, ружовых, чырвоных...

Маша ўсхапілася і выйшла першаю.

Потым да іх прыехаў дзядзька, мамін брат. І мама не вытрымала. Прагаварылася. Капісьці даўно-даўно Машына мама закахалася ў гэтага ягонага дзядзьку. Яна — дачка прафесара медыцыны, студэнтка кансерваторыі. Ён — будучы рэжысёр. Адночы ўсё ж угаварыла. Зайшоў да іх у госці. Белы раяль, кнігі, карціны, крыштальныя фужэры і залатыя лыжачкі... Яму налілі густога, рэдкага па смаку рубінавага віна. Падалі бутэрброд з ікрою. А ён збег. Хіба мог ён, такі горды, незалежны, жаніцца па разліку? А пакахаць Машыну маму не мог. Ці проста баяўся?.. Цяпер працуе ў Сібіры. Пераязджае з горада ў горад, ставіць спектаклі і п'е... Апошняя,

чацвёртая ягоная жонка ссінячыла яго так, што месяц праляжаў у бальніцы. Мама вазіла яму журавінны морс і курыныя катлеты... А што, калі б ён, Кай, даведаўся пра ўсё гэта раней? Абышоў бы Машу бокам? Не закахайся б? Век каяцца табе, Кай... За свае грахі, за чужыя... За свае і за чужыя.

...Некалькі вечароў узапар — маленькі прынц. І кожны раз на службовым уваходзе нехта пакідае яму пунсовыя ружы... Нарэшце ліст.

«Дзень добры, мой маленькі блакітны прынц!

Даруйце, што называю Вас так. Але мне часам здаецца, што мы ведаем адно аднаго тысячу гадоў. Можна, калісьці, яшчэ да нашага нараджэння мы былі адзінаю істотай? Мне здаецца, я адчуваю Вас. Нягледзячы на ўсе Вашы камічныя, смешныя ролі, Вы вельмі трагічная асоба. Ці не так? Вы нават не ўяўляеце, колькі болю свеціць у Вашых вачах, калі Вы іграеце Маленькага прынца... Я прыходжу на кожны спектакль і не магу стрымаць слёз... І яшчэ мне здаецца, што ў жыцці Вы страшэнна адзінокі... Як і я... Усё астатняе пры Сустрэчы.

Чакаю Вас заўтра перад спектаклем ля хлопчыка з лебедзем.

Вы прыручылі мяне, мой маленькі блакітны прынц...»

— Што не заходзіш, Кай?! Забываешся, забываешся на старых сяброў...

Кай сцэпануўся. Толькі гэтага тут не хапала. Іван Дзмітрыевіч. Прыталенае паліто з бобрыкам. Цыліндр. Інкруставаная перламутрам стусіна. Акуляры, як заўжды, запацелі. У акуратна расчэсанай барадзе — ледзяшы...

— Ты што, можна, кагосьці чакаеш? Ну чакай, чакай...

З'едлівая, юрлівая ўсмішка перасела ў душы. Не пракаўтнуць. Нічога. Трэба толькі супакоіцца. Усё добра. Снег замятае ягонья сляды. Два ад ног. Адзін, кропка, ад стусіны. Плямка, плямка, кропка... Плямка, кропка...

А хлопчыка з лебедзем сёння схавалі ў драўляны саркафаг. Хлопчык з лебедзем... Калісьці яны разам плавалі ў чароўным лясным возеры. Сярод бялюткіх лілей... І так любілі адно аднаго, што калі лебедзь памёр, хлопчык памёр разам з ім... І тады лясны чараўнік ператварыў іх у камень... Так вось і стаяць, абняўшыся, ля тэатра...

Калі мама расказвала яму, малому, гэтую легенду, лебедзь быў белы, а па беражку фантана сядзелі зялёныя жабкі... Цяпер жабак няма. А хлопчыка з лебедзем пафарбавалі ў залаты колер і схавалі на зіму пад саркафаг... Блакітны вечар. Ціхі снег... Вось-вось ён расступіцца, і з яго, ахутаная лёгкім вэлюмам, насустрач яму выйдзе чароўная Незнаёмка... Як аддзячыць ёй за гэты ліст, за тое, што

першаю зрабіла крок насустрач? Ён усё зробіць, ён жыццё аддасць за тое, каб яна была пгчасліваю...

Снег з блакітнага зрабіўся сінім. Зараз запалаяць ліхтары.

Тук-тук-тук... Зноў іван Дзмітрыевіч... Падышоў са спіны.

— Усё чакаеш? Усё спадзяешся?.. Мой маленькі блакітны прынц...

Снег расступіўся. Насустрач ішлі яшчэ двое ягоньх сяброў...

— Ну што, пайшлі, пагаворым...

ГЕРАІНЯ, АБО СКАМЯНЕЛЫ АГОЊ

Гэта атрымалася ненаўмысла. У абраным для помніка пунсовым граніце трапілася не то цёмная жылка, не то трэшчынка... І ўзвілося, шуганула да неба полымя. Купальскае вогнішча. Здранцвелы, скамянелы агонь. Колькі я ні прыязджаю на тья могількі ўскрай невяліччай вёсачкі пад Маладзечнам, я найперш бачу гэты агонь. Ён гарыць на магіле Ірыны Пятроўны і ў веснавой вільготнай глебе, і летам сярод сасмяглых без вады незабудак і братак, і пад восень... Пад восень мы з Касцюкевічам (небарака, ён жа ледзь бачыць нават у сваіх наймацнейшых акулерах!) пасадзілі побач з надмагіллем бярозку... Бялютка-бялютка, яна адразу прыпала, прытулілася да чырвонае пліты... Бы не адчувае, якая тая халодная... А мо і не халодная. Агонь жа... Хоць і скамянелы, але агонь... Гэты помнік мы паставілі на грошы, сабраныя ў нашым тэатры. На добры лад, вось так, у складчыну, талакою, варта было б адрамантаваць, перарабіць у музей хату, дзе ў адзіноце дажыла свой век геніяльная беларуская актрыса, адна з першых купалаўскіх Паўлінак — Ірына Пятроўна Здановіч. Цяпер позна. Няма хаты. На яе месцы будуець свінагадоўчы комплекс. Пакуль людзям хапае хлеба, яны просяць не відовішчаў — мяса... І магазін «Колбасы» ля нашага тэатра перайменавалі ў «Колбасы!!!». Суседка мая, тынкоўшчыца, дэпутатка гарсавета, неяк пад вечар зайшла да мяне: «Полечка, сама не ведаю, дзе грошы падзець... У магазінах жа ні выпіўкі, ні закускі. Шаром пакаці. Машыну купілі, відэамагнітафон купілі, мутонавае футра мне купілі... Шпалеры трэці раз пераклеілі... У пунсовыя півоні...»

А я, каб былі грошы, толькі б кнігі купляла... І чытала, чытала... А то ад зарплаты да зарплаты, ледзь-ледзь канцы з канцамі... Трэба было дзесяць гадоў у школе, чатыры ў інстытуце... І ўсё на выдатна, на выдатна... Тры гадзіны на марозе прастояла за чобатамі. Сабрала ўсю дробязь. 15 капеек не хапае... «Жанчынкі, мілья, пазычце, калі ласка... Вось вам мой пашпарт. Я сёння ж аддам...» Кітайская сцяна.

Ды я разумею. Не 15 капеек, чобатаў ім шкода. Дэфіцыт. Выпхнулі, зацёрлі, і анігадкі... Так і прахадзіла ў туфлях, пакуль не забралі ў бальніцу... А потым сюды...

Тут, у гэтым глухім доме, ёсць жанчына, да шаленства падобная на Вас, Ірына Пятроўна. У яе такі ж строгі, спакутаваны, бы з абраза пісаны твар... І ў вачах мяккі зеленаваты агонь... Яна працавала настаўніцай... Божа, толькі б яе не білі больш па галаве... Яшчэ тая рана крывавіць... Старэчая скура загойваецца ой як марудна... І хто, які злачынец здаў яе, зусім здравую жанчыну, сюды, у гэтае пекла? Яна кажа, што яе дачка ў Японіі. І хавае ад усіх перадачы, якія тая прыносіць разам з унукамі... О, каб у мяне на свеце была хоць адна родная душа... А то як нарадзілася, так усё жыццё і пражыла падкідышам... Цяпер воеў падкінулі сюды, у гэты глухі дом... Тут за намі не сестры міласэрнасці, не манашкі, ал-ка-га-ліч-кі з суседняга аддзялення ходзяць... Мяне не б'юць толькі таму, што я паслухмяна хаджу на ўсе ўколы... І, баюся, выйшаўшы адсюль, ужо не здолею іграць... Тады ўсё. Тады смерць...

Суседка мая, тынкоўшчыца, да мяне ў сне прыходзіць... «І за што вам, акцёрам, толькі грошы плоцяць!» Рыпучы зайздрослівы голас. Бігудзі. Пунсовыя півоні на халаце. Пунсовыя півоні на сценах... Хутчэй, хутчэй адсюль... Туды... Да Ірыны Пятроўны...

У яе па сценах квітнеюць далікатныя незабудкі. Лёгкі ветрык адхінае бялюткія карункавыя фіранкі... На падваконні вазоны. Жаніх і нявеста. Ліловы жаніх і бялюткая нявеста...

— Як бы я хацеў канец свайго жыцця правесці ў такой вольнай вясковай хаце...— о, як жа задуменна, як чысцютка ўсміхаўся ты, любы, каханы мой Паэт... І па-дзіцячы мружыў свае спрацаваныя за ноч вочы, смакуючы згатаваны спецыяльна да нашага прыезду пірог з качкаю і журавінамі, той самы, якім Ірына Пятроўна частавала калісці Купалу, Коласа і яшчэ бог ведае якіх выдатных людзей... Мы пілі гарбату з цесткамі і тортам, а ты расказваў паляшукія байкі і паданні...

...І перакінуўся ён зноў у ваўка... І прыходзіць яна дамоў, а ў вааласах каўтун. Яна чэша, а ён усё расце і расце. Аж пакуль не стала ў яе «дзе галаве»... І прыклаў ён ёй да скроняў рукі, і бы абруч які з галавы зняў, і не пайшла, пабегла, птушкаю паляцела яна дамоў... І гэта было самае жорсткае пакаранне. Чалавека зашывалі ў мядзведжую шкуру і аддавалі сабакам. І тыя, шалёна, люта прагнучы крыві, раздзіралі яго...

Ды ты сам, Федзька, быў падобны... Так-так, сапраўды, быў падобны на добрага, лагоднага, безабароннага мядзведзіка... І

прагнулі, прагнулі тваёй крыві бязродныя на нашай зямлі чужынцы-сабакі...

Я, як і ты, Федзя, як Ірына Пятроўна, дасюль парываюся гаварыць толькі па-беларуску... Але нават у беларускім тэатры па-за сцэнаю я ў адзіноце. Ты ж ведаеш, і актёры, і рэжысёры на рэпетыцыях, у жыцці гавораць толькі на-руску... Так і не спраўдзілася мая заповітная мара... Паехаць, паплысці разам з табою, Федзя, па Прыпяці... Веславаць, выліваць іржаваю бляшанкаю з лодкі ваду... Варыць юшку з той рыбы, якую ты зловіш... І, седзячы ля вогнішча, слухаць, слухаць палешукоў... Палешукоў і цябе. Самага галоўнага на Беларусі Беларуса... Слухаць так, як мы з табою заўжды слухалі Ірыну Пятроўну...

— Нябожчык Куракевіч, ведаеце, як нас ад суфлёрства адвучаў? Сядзе ў суфлёрскую будку і як толькі хто туды вокам кіне, дзве хвілі над галавою паказвае... Каб не расмяяцца, мы туды глядзець баяліся...

Смешна...

— Памятаю, недзе ў годзе трынаццатым, заходжу ў адну навучальную ўстанову і пытаюся: «Ці ёсць тут беларусы?» Выходзіць бялявенькі такі, вастрасны хлапчук: «Я белорус»,— кажа... «Не, тыя, хто па-беларуску гаворыць...» Скрывіўся... «Есть здесь у нас один чудак...»

Сумна...

Дзівакі мы ўсе, разумееце? Дзівакі! Так было. Так ёсць. Так будзе? І не сыграць, ніколі не сыграць мне Паўлінкі...

Што й за месяц, што й за ясны...

Калі свеціць, калі не...

Што й за міленькі дружочак,

Калі прыйдзе, калі не...

Калі не... Мы з Федзем бачыліся, гаварылі толькі ў Вашай, Ірына Пятроўна, гасціннай хаце... Кахала я яго, кахала... І чаго мне было хавацца... Хіба такога чалавека, як ён, можна было не кахаць?.. Вы ж самі казалі:

— Каханне, гэта полымя, агонь жыцця, тварэння... Я б нічога не сыграла, нічога не напісала, каб не кахала... Без сям'і, нават без дзяцей, бачыце, можна неяк пражыць... Самотна, горка. Але можна... А без кахання... Не ведаю, як каму, а актрысе, як Паэту, смерць...

...Журавінамі, журавінамі,

Кроў мая па куп'і гарыць...

Мы з Федзем думалі, што Вы ў свой час кахалі найпершага нашага Паэта... А Вы... На нашае пытанне толькі перадражнілі ягоную інта-

нацыю: «Ірынка, дай грыўню, калі ласка. Пагаліцца трэба, а то дзяўчаты любіць не будучь...»

І дадалі:

— Ды не я. Ён мяне, пэўна, кахаў... Нават прапанову рабіў... А я, я кахала тады іншага... Мне па маладосці хацелася выйсці замуж не за добрага, а за злага чалавека... Добры гэта для мяне, ці бачыце, было занадта проста... Мне хацелася ў злым абудзіць спагаду, чалавечнасць. А як вы кажаце, найпершы ў Беларусі Паэт пасля таго, як я яму адмовіла, напісаў верш. Добры верш... Яго потым у газеце з ініцыяламі ягонай жонкі надрукавалі... Ды што ўспамінаць... У мяне скрозь лагеры ды турмы адзін верны друг застаўся... Папіроска. Усе могуць мяне кінуць. А яна ніколі...

Цяпер я разумею, з Вашага дзённіка ведаю, чаму напразілы бог прасілі, калі будучь Вас хаваць, каб уключыць Данчыка... Гэта была Вашая апошняя надзея, апошні ланцужок паміж Вамі і... Альгердам. Панам Альгердам Лісіцкім. Звычайным, пэўна, вельмі пасрэдным чалавекам. Пасля рэвалюцыі ён эмігрыраваў у Амерыку. І вы больш ніколі не бачыліся. Але, пэўна, спадзяваліся, што там, за акіянам, пан Альгерд слухаў Данчыка, згадваў Беларусь і Вас... Няўрымснюю, вясёлую, летуценніцу з залатымі косамі...

А калі Вы памерлі... Хто мог падумаць, што ў студзені можа стацца гэткая адліга... Мы ішлі тры кіламетры ад электрычкі па калена ў снежнай, сцюдзёнай вадкасці... Федзя з Касцюкевічам неслі вянок. А я бел-чырвона-белыя гваздзікі... Калі дайшлі да цвярдзейшай, гразкай дарогі, я ўжо зусім не чула ног. А ў Касцюкевіча шкельцы акуляраў зусім затуманіліся. І ён ішоў толькі вобмацкам... Потым з неба зацэрусіла колкая манка...

Сляпы гісторык, смяртэльна хворы паэт і я, актрыса-няўдачніца, вось і ўсе, хто разам з Вашымі добрымі суседкамі прыйшоў развітацца з Вамі, дарагая Ірына Пятроўна... Нават падеткаў, якія, калі Вы хварэлі, секлі Вам дровы, хадзілі ў магазін, з якімі Вы, пэўна ж, вельмі добра пасябравалі, дырэктар школы не пусціў на пахаванне. Баяўся якой-небудзь маніфестацыі...

А Вы, Ірына Пятроўна, ляжалі ў чырвонай труне на сталым пасярод сваёй беленькай святліцы такая ўрачыстая... У чорнай з белымі карункамі сукенцы, з беленькай вышыванаю насавачкай у руках... І каса, зусім яшчэ не сівая, залатая каса каронаю аплятала Вашу галаву. Не, я не скажу, што Вы ляжалі, як жывая... У Вашым строгім твары не было жыцця... Так... Смерць, гэта калі чалавек назаўжды траціць тугу, трывогу, усе свае парыванні і мары... Ваш твар нават не здрыгануўся, вы і брывом не павялі, калі Федзя дастаў з кішэні і

паставіў у магнітафон касету з Данчыкавымі песнямі... Як Вы і прасілі... І ў гнятлівай цішыні затрымцеў ценкі, ледзь не дзявочы галасок:

Дні адходзяць, дні праходзяць, дні лятуць,
Быццам хвалі рэк бурлівых ўдаць плывуць...
Многа дзён тут у расстанні, у чужыне
Трэба мучыцца душой і сэрцам мне...

А сярод Ваших папер мы знайшлі зжоўкы, так і недапісаны ліст...

«Шаноўны пане Альгерд!

Даруйце, што звяртаюся да Вас па-беларуску. Калі маеце да мяне хоць кроплю павагі — зразумеете...

Віленскі гурток у ноч з 23 на 24 арганізаваў народнае свята Купалле...»

Вы расказвалі нам з Федзем пра тое свята. Гэта было ў 1913 годзе. Па Віліі плылі аздобленыя гірляндамі вяноў, сцяжкоў і рознакаляровымі ліхтарыкамі параходы, баржы, лодкі... На адным параходзе іграў духавы аркестр, на другім — спяваў хор... З лодак пускалі вянкi на дошчачках, з запаленымі пасярэдзіне свечкамі. А па ўзбярэжжы ад Закрэта да Антаколя палалі вогнішчы, і людзі крычалі: «Ура!», «Хай жывуць беларусы!», «Слава беларусам!»... Вы высадзіліся ў Закрэце. На палянцы сярод хвойніку з чатырох бакоў гарэлі бочкі са смалой, а пасярэдзіне шугала да зор вялізнае вогнішча... Быў і буфет, і танцы... Вы танчылі «Лявоніху», «Юрачку», «шастака»... Вадзілі карагоды... Потым хлопцы скакалі праз вогнішча... І Вы былі разбегліся, хацелі скочыць, ды пры самым агні раптоўна сталі... Не рашыліся...

Ці напісалі Вы ўсё гэта Альгерду, ці так і спыніліся на першых радках?.. Мы пра гэта ўжо ніколі, ніколі не даведаемся... Вы самі сябе асудзілі на адзіноту...

— Прайшоўшы праз усе гэтыя лагеры, турмы, я зразумела адзінае... Мець дзяцей па сённяшнім часе злачынства... Так-так... Злачынства... Бо калі нічога не зменіцца, ім выпадзе быць або катамі, або катаванымі... І не ведаю, што лепш... А трэцяга не дадзена... «Край наш бедны, бы выкляты богам...» Калі я яшчэ настаўнічала, на маіх вачах быў жахлівы выпадак. Чырвонаармеец скруціў галаву курыцы. Ну баба і паскардзілася камандзіру, паказала — каторы. Камандзір загадаў таму выйсці са строю і расстраляў небараку. А баба, як пабачыла, што за курыцу парашылі чалавека... Звар'яцела...

І я, Ірына Пятроўна, звар'яцела... Звар'яцела ад адзіноты... Мой Паэт, як і Ваш, не пакінуў па сабе дзяцей... Памятаеце, Вы

расказвалі, як Вас ашукалі і Вы спазніліся на паніхіду... Вашага Паэта, чалавека, які Вас кахаў, пахавалі без Вас...

А я, Ірына Пятроўна, прыйшла на Федзева пахаванне ў час. З вялізным букетам пунсовых гладыёлусаў... Такіх самых, як Федзя прынёс мне на саракагоддзе. Крывавая, балесныя гладыёлусы... Усе глядзелі на мяне і ведалі, што я яго кахаю... А я не плакала. Не, не плакала... І калі гаварылі прамовы, і калі іграў жалобны аркестр... А потым, на могілках, калі закрывалі труну, кінулася, пацалавала яго... Так-так... Пацалавала... у лоб, у вусны... У яго быў халодны лоб і мяккія вусны... Далей нічога не памятаю... Страціла прытомнасць...

Быў гэта толькі сумны сон,
Ён ёй і мне стварыў прыгон,
А сам сышоў, каб не прыйсці...

Цяпер вясна. Я і скрозь закратаванае акно чую яе святочны, хмельны пах, чую птушыныя спевы... І ведаю, час ехаць садзіць кветкі на Вашай, Ірына Пятроўна, і на Федзевай магілах. Незабудкі і браткі... Касцюкевіч бачыць усё горш і горш... Ён без мяне не патрапіць зрабіць як след... А хутка радаўніца. Да яе трэба абавязкова паспець, упарадкаваць вашыя магілы... На Федзевай магіле ляжыць, як ён і хацеў, шэры камень. А на Вашай, Ірына Пятроўна, замест замоўленага Вамі перад смерцю крыжа, стаіць помнік. Скамянелы агонь...

«Шаноўны пане Альгерд!

Даруйце, што звяртаюся да Вас па-беларуску...»

ГЕРОЙ, АБО ВАНДРОЎКА ПА СМАГУ

Нарэшце цягнік крануўся. І разам з ім мякка торгнуліся, заміргалі, адплылі прывакзальныя ліхтары. Трывожныя, жалівыя вочы яе роднага горада. Нэля выпусціла з рукі фіранку і прытулілася да сцяны. Наперадзе адпачынак. Мора. Сонца. І яшчэ нешта шчымлівае, трывожнае... Хвалі набягаюць, накатваюцца адна на адну, і яна ўжо чуе, наяве чуе іх саланаваты, ёдзісты прысмак.

— Добры вечар.

У праёме купэ стаяў высокі падцягнуты мужчына.

Нэля кінула і зноў пасунулася бліжэй да акна. Маладажоны насупраць сабраліся выйсці пакурыць. Мужчына сеў на іхняе месца і рэзка адсунуў фіранку. Клятчастая каўбойка. Густая смалістая чупрына. Тонкі скептычны злом вуснаў. Вочы ў паўзмроку цёмныя і nepřыветныя. Мужчына зірнуў на гадзіннік:

— Вам, нэўна, будзе зручней спаць унізе. Сцяліцеся. Я выйду.

Калі ён вярнуўся, Нэля, ужо ў спартыўным касцюме, які ў цягніках звычайна апранала замест начной сарочкі, павярнулася да яго спінаю. Па сцяне слізгалі вохлікі прыдарожнага святла. Потым нехта гучна апусціў скураную фіранку. Зрабілася цёмна і глуха. Пакуль стаялі на нейкай станцыі ці пераездзе, Нэля заснула.

А зранку яны ўчатырох пілі гарбату з Нэлінай печанай у фальзе курьцай і вясельным пірагом. Гаварылі пра цыганку, якая, і сямі не было, прынесла ў іхняе купэ кошык з самаробнымі мяккімі карамелькамі, і пра цыганой увогуле, пра чудоўныя цыганскія песні і легенды, пра тое, што дзень абяцае быць сонечным, спякотным, а ў вагоне душна, шкадавалі, што не адчыняецца з іхняга боку фортка. Маладажоны дасталі дзве бутэлькі напітку «Бураціна», Нэля — біклажку з журавінавым морсам, мужчына — мінеральную ваду «Сіраб». Сонца свяціла яму проста ў твар. І дзіўна, з першага погляду грубыя, халодныя рысы памякчэлі. Сівізна на скронях. А на арліным пераносі зусім дзіцячыя канапушкі. І вочы не карыя, як падалося Нэлі ўночы,— блакітныя. Безабаронныя... Ён адкінуў назад свае густыя валасы і ўсміхнуўся. І толькі тады Нэля, яшчэ ўсё не верачы самой сабе, пазнала... Дакладней, першаю пазнала не яна. Маладажоны. Пашапталіся, і кучаравенькая сінявочка («Мальвіна», як сама сабе назвала яе Нэля) таропка вымавіла:

— Прабачце, а вы выпадкова не Аляксей Дудзюк?

І Нэля ўспомніла!

З-загулял, з-загулял...

Д-да пар-рень молодой!

В красной рубашоночке

Хорошенький такой...

На ўвесь экран — ён з гітараю, у цельніку. І ягоны сарваны да гартаннага хрыпу голас рэхам множыцца ў глыбокім калодзежы гарадскога двара. Ён патанае. І няма каму падаць яму рукі. Не адчыніць акна каханая. Яна замужам. У яе хутка будзе дзіця. А яна, Нэля, далека. Паміж імі нават не шкло — непераадольная плоскасць экрана. Колькі разоў глядзела яна, яшчэ школьніца, гэты фільм? Пяць? Шэсць? Ці ўсе дзесяць? І плакала. Душылася слязьмі. А потым... Потым напісала Аляксею Дудзюку ліст...

— Ён, пэўна, дасюль ляжыць у маім стале. Я ніколі не выкідаю дзявочых лістоў...

Яны стаялі ў калідоры пры расчыненым акне. І цёплы вецер біў ёй у твар, і мякка стукаталі колы... Так-чыкі-чыкі-так.

— А як вас зваць?

— Нэя.

— О, як каханую Робін Гуда.

— Тыля Уленшпігеля.

— Так-так, Тыля Уленшпігеля. А я што сказаў?

— Я была і на «Робін Гудзе» і на «Тылі»...

— Праўда? Ну і як вам?

— Мне здаецца, што, нягледзячы на ваш заўсёдны аптымізм, вы глыбока няшчасны і... вельмі адзінокі чалавек.

На станцыі ён купіў ёй салодкіх сакавітых груш і гронку навізаных на палачку вішань...

— Экзотыка...

— Экзотыка... Дык пра што гэта мы гаварылі?

— Я сказала, што вы вельмі адзінокі.

— Не, чаму ж. У мяне ёсць сын Славачка, якога я вельмі-вельмі люблю... І жонка... Была...

— І... Што з ёю? — Нэя здрыганулася. Ёй чамусьці адразу ўявілася нешта жахлівае. Сівізна на скронях...

— Едзе ў суседнім вагоне. Таксама на поўдзень. Да мора. Толькі ў Ялту. Трэба ж малага прагрэць.

— Я таксама ў Ялту. А вы?

— А я ў Гурзуф.

— ?..

— Мы развяліся. Яна здрадзіла мне. Загуляла...

— Здрадзіла Вам?!

— А што вы так дзівіцеся? Жанчыне, перш чым выходзіць замуж, трэба добра выгуляцца. А я ўзяў яе, лічы, са школы. Гэта брудная гісторыя. Вельмі брудная. Не варта больш пра гэта. Прабачце...

Паміж імі завісла даўкае маўчанне. Сонечны зайчык патрапіў ёй у вока. Колы збіліся з такту. Вецер блытаў валасы і калоў пылам. Страшэнна сушыла ў роце. Хацелася піць. Ён таксама аблізнуў вусны.

— У вас там морсу не засталася? — Нэя з гатоўнасцю расчыніла дзверы купэ. Маладая, у адных трусіках, ляжала на паліцы, малады цацкіў ёй з Нэлінай біклажкі апошнія кроплі морсу...

У краніку ля туалета вада была цёплаю і пахла мазутам... Рэстаран на перапынку. Да бліжэйшай станцыі гадзіны тры язды. Дудзюк пайшоў у тамбур курыць. Нэя засталася пры калідорным акне.

Нарэшце звечарэла. І нацятыя струны таполяў настроіліся на мяккую, пяшчотную мелодыю ночы. Хвалісты ліловы вэлюм над хлебным бязмежжам, саанечнікі, стэп... Між самавітых цагляных катэджаў дзе-нідзе яшчэ пракідаліся мазанкі. Каштоўныя перлавіцы мінуўшчыны... Воз, валы, вусаты хахол з люлькаю ў вышыванай кашулі... Сонца

стамілася ад сляпучае беласці і захінула хацінкі з саламянымі стрэхамі далікатным ружовым покрывай. «Як на карціне Куінджы»,— падумала Нэля.

— Як у Гогаля... у «Вечарах на хутары ля Дзіканькі»,— сказаў Аляксей Дудзюк.— Зараз выкаціцца поўня. Зоркі. Буйныя, паўднёвыя. Зацвыркочуць цыкады. І тады... Чакай цудаў...

Ён мякка крануў Нэліну руку:

— Вы ж, пэўна, таксама хочаце піць? Пойдзем, я прынёс ліманад.

Маладажоны сядзелі абняўшыся пры вакне. Толькі цяпер Нэля як след разгледзела іхнія твары. «Мальвіна» з блакітнымі, напраўду не светлымі, а попельна-блакітнымі валасамі. І «П'еро». Высокі, худы, няскладны. Яму нават седзячы даводзілася згінацца. Не змяшчаўся пад верхнюю паліцай. Ліманад быў салодкі і цёплы. Пасля яго хацелася вады. Нэля не вытрымала, пайшла ў туалет і доўга паласкала рот. Праглынуць так і не змагла.

Уночы была вялікая станцыя. Аляксей яшчэ раз збегаў па ліманад. Яны выпілі па бутэльцы і доўга хадзілі, потым стаялі на пероне. У змроку перамаўляліся адзінокія агеньчыкі. Ліловы, чырвоны, зялёны, яшчэ ліловы... Усё гучней, гучней цвырчэлі цыкады... Наўкола павольна расцякаўся салодкі цёплы кветкавы водар...

— Як хараша...— выдыхнуў шэптам Аляксей.— Нават курыць не хочацца. Так хараша...

Ягонья вочы зноў зрабіліся глыбокімі, цёмнымі.

— А хочаце, я нагадаю, што напісала вам тады ў лісце? — Нэлі раптам падалося, што яны ўдваіх ступаюць на яхту і адплываюць, адплываюць у начное мора. І агні гэта не проста агні, а далёкія маякі іхняга бясконцага марскога шляху...

— Дзяўчынка мая... Ты дасюль памятаеш, што напісала? Божа мой... Божа мой...

— «Дзень добры, шаноўны Аляксей!

Калі можна, я буду з табою на «ты». Я ўсё жыццё марыла, каб у мяне быў старэйшы брат. І вось я ўбачыла цябе...»

— Мілая мая летуценніца...

Аляксей прыцягнуў яе да сябе і пацалаваў. Вусны ў яго былі вільготныя і салодкія... Пэўна, ад ліманад. Яна адказала. Як умела. Яхта нахілілася. Агні хіснуліся і адплылі ў нікуды.

Уночы Нэля так і не заснула. Спачатку ўсё прыслухоўвалася. Дыханне наверху раўнела, цішэла... Няўжо заснуў? Павярнуўся. Уздыхнуў. Зноў роўнае мернае дыханне. Колы перамаўляліся весела і нават меладычна. Так-чыкі-чыкі-так... «П'еро» злез да «Мальвіны».

Захіхікалі. Уздыхнулi. Так-чыкі-чыкі-так... «Мілая мая летуценніца...» «Заўтра ты мне ўсё-ўсё пра сябе раскажаш. Усё-ўсё. Добра? Я хачу ведаць, чым ты жывеш, чым дыхаеш, якія кветкі любіш... Я вельмі люблю дарыць жанчынам кветкі...»

«Я люблю цюльпаны... Белья цюльпаны...» А што яшчэ яна можа яму расказаць? Што ўсё жыццё марыла быць актрысай, а скончыла бібліятэчны факультэт. І цяпер толькі кнігі, ды і то не ўсе, толькі рэдкія каштоўныя фаліянты дзень пры дні бачаць яе засьпаны канапушкамі кірпаты носік і сабраныя ў хвосцік рудыя валасы. «Якая з цябе актрыса?! Ты ў люстэрка, у люстэрка на сябе паглядзі!» Мама запальвала ў каідоры святло і штурхала яе да трумо. Мама, пэўна, проста зайздросціла ёй. Во сама ўсё жыццё адпрацавала краўчыхаю ў атэлье II разраду. І, вядома ж, не хацела, не жадала, каб яна, Нэля, дасягнула чаго-небудзь большага. Ці, можа, гэта ёй толькі здавалася? Бацькі Нэля не памятала. Ён паехаў у Сібір на заробкі і не вярнуўся. Мама спаліла ўсе ягонныя фотаздымкі... А яна, Нэля, усё адно выліты бацька. Цётка сказала. Звычайна Нэля ўсё лета праводзіла ў яе ўтульнай, засланай саматканымі дарожкамі-«вясёлкамі» вясковай хаце. Яны разам, калі чарга, пасвілі кароў, касілі і згралі сена, а вечарамі вышывалі наўлечкі. І цётцы-ўдаве, і Нэлі-дзеўцы — пасаг. Сёлета цётка выйшла замуж. А Нэля назбірала (у месяц па дзве-тры дзсяткі) грошай, нашыла на мамай машынцы сарафанікаў ды шорцікаў і вось... едзе ў Ялту. Па лёс. Нецікавае, сумнае жыццё.

— Калі вам у Ялце будзе сумна, прыезджайце да нас у Гурзуф. Мяне там сябры-мастакі чакаюць. Вясёлыя хлопцы. Можа, за катрага сасватаю.— Аляксей зноў быў з ёю на «вы». І гарачы сухі вецер біў у твар. Патрэскаяная зямля, аддаўшы пажоўклай траве апошнія кроплі вільгаці, сцялася ў прадчуванні дзённых пакут. Смага... І зямля тут пакутуе ад смагі... Яны пад'язджалі да Сімферопаля.

У Ялце Нэля ўладкавалася на кватэру — два прыпынкі на аўтобусе і — мора. Схадзіла ў дом-музей Чэхава, які сваёю беласцю, амаль стэрыльнаю чысцінёй нагадаў ёй бальніцу. Што ж, Чэхаў быў доктарам. Потым з'ездзіла ў Нікіцкі батанічны сад. Купіла маленькі экзатычны кактус з прывітым на макаўку чырвоным грабенчыкам. Вечарамі падоўгу гуляла па набярэжнай. Прыезджаў Кашпіроўскі. Білеты ў летнюю залу прадавалі толькі ветэранам. Усе астатнія стаялі пры нагрэтай за дзень агароджы. Некаторыя распласталіся, як марскія зоркі. Лавілі промні... А яна пайшла купацца. Пляж быў пусты. Толькі мастакі малявалі партрэты на памяць. Але грошай на партрэт у яе ўжо не было. Сфатаграфавалася, стоячы па калені ў вадзе. Купальнік,

саламяны капялюш, распушчаныя валасы. « Русалачка»,— усміхнуўся стары фатограф.

А назаўтра мора зноў пеціла гальку. І чорныя акуллары рэзалі нос пад насунутым на твар капелюшом. І хацелася піць. Нядаўна побач з ёю загарала маладая мама з хлопчыкам. І яна адразу сама сабе падумала, што гэта жонка Аляксея з ягоным сынам. Былая жонка. Не. Былых жонак не бывае. Ёсць і першыя і другія. Быў вецер. Дрыжыкі па моры. Дрыжыкі па душы. «Славачка!» — гукнула жанчына. Як у Аляксея — Славачка... «Слава! Ты чуеш ці не?! Зараз жа вылазь з вады!» Капрызлівы галасок металёва дзынкнуў: «Ах ты, балбес, вось я табе дам!» Шлёп-шлёп... Той заплакаў і кінуўся ўцякаць. Нэля падхапілася, хацела абараніць. Але вакол ніхто не варухнуўся. Загаралі і слухалі музыку. І сёння загараюць і слухаюць музыку. На месцы эlegantнай суровай маман — вясёлы бесклапотны смех. Мужчыны ці хлопцы. Радыё, семкі, цыгарэты. Усюды, і ў Ялце, і ў Гурзуфе, адно і тое ж. На тым тыдні яна ўсё ж не вытрымала, зездзіла ў Гурзуф. Брудныя гарыстыя сцежкі, кіславаты пах, падталыя гурзуфскія цукеркі, якія везла ў Ялту ў набітым аўтобусе. Душна, і страшэнна хочацца піць. На ўсёй гурзуфскай набярэжнай не знайшлося каму размяняць яе двушку, каб хоць у аўтамаце, хоць за адну капейку наталіць смагу. Ездзіла шукаць Аляксея, а шукала вады. Ні вады, ні Аляксея... Ды яшчэ па дарозе прычапіліся нейкія п'яныя: «Ишь ты, аристократка! Мы для нее, значит, рабочая скотинка, быдло... Даже не отвечает!»

А навошта? Навошта адказваць? Навошта знаёміцца? Усё роўна адпачынак як пачаўся, так і канчаўся пад знакам Аляксея...

Не знайшла ў Гурзуфе, будзе шукаць дома. Можна ў рэшце рэшт зноў напісаць на кінастудыю ліст... Нэля, як за выратавальнае кола, учалілася за гэтую думку. Ліст... І ўсе праведзеныя ля мора дні, занятыя вязаннем ці чытаннем вечары набылі глыбокі, зорны сэнс... Яны зноў удваіх на чароўнай яхце. І мора гайдае зоркі. Яна зберагла вернасць свайму юнацкаму каханню, яна зберагла вернасць Аляксею. І ён ацэніць гэта. Не можа не ацаніць! «Гэта ў вайну жанчыны маглі гадамі чакаць сваіх каханых. Цяпер, на жаль, верных жанчын няма...» — як безнадзейна зірнуў ён на яе! А за акном застыў Сімферопальскі вакзал. Вось-вось, з гэтага і варта пачаць ліст...

Каб не гэтая вясёленькая кампанія, можна было б што-нішто накідаць проста зараз. А ўвечары перапісаць. Але калі дастане яна нататнік, абавязкова прычэпяцца. Што ж, давядзецца пацярпець. Сонца пячэ. Хвалі маркоцяцца. Пахне соллю і ёдам. Час перавярнуцца

на жывот. Хутчэй бы гэтыя балбатуны ішлі купацца! А яны ўсё сядзяць і сядзяць. Радыё. Семкі. Піва. Зноў цыгарэты...

— Ну гэты Венька жмот, я вам скажу... ішлі пазаўчора да дзевак. У яго паўбутэлькі віна. Дык па дарозе выжлукціў. Кажа, навошта чужым аддаваць... Там, праўда, яшчэ бутэлька была... Напіліся так, што я і не разгледзеў, з катораю ў ложка лёг. А ўранні гляджу, футынуты, зусім пласкадонка. Ні спераду, ні ззаду. А я, вы ж ведаеце, люблю, каб грудзі... Як у Раісы. Хачу да яе як-небудзь сёння прыладзіцца. Але ж яна ўжо, пэўна, месяц тут таўчэцца, баюся якую халеру падчапіць, што ты смяешся? Ты што, ужо з ёю таго? Ну, хват... Яшчэ ў Гурзуфе? Пакуль мы з Венькам да тых пігаліц хадзілі? Ну і што? Здаровы? Не баліць? Можна, чыстая... Халера іх усіх цяпер разбярэ! Эй, Раіса, ты куды, хадзі да нас!

Гэты голас Нэля не магла збытаць ні з чым.

Гэты глыбокі, хрыплаваты голас яна кахала яшчэ са школы.

З-загуляя, з-загуляя

Д-да парень молодой...

В красной рубашончке

Хорошенький такой...

КОМІК

Нарэшце ён, патураючы штучнаму, робленаму п'янаму рогату і бяладным воплескам, астатні раз крутнуўся, ускінуў нагу пісталеткікам і, шпурнуўшы вобзем лінялую аблавушку, скончыў свой танец.

— Гут, гут... — пачухаў голенае падносе Плыткевіч.

Шкода. Лізы яшчэ ў кулісах не відаць. Пэўна, не ўтрымалася б. Засмялася. «Ну, Конік, ты проста комік!» Правільна. Яму, Лёшу Коневу, і ў жыцці, і на сцэне лёс вызначыў ламаць камедзь. Затое Плыткевіч да апошняга часу іграў выключна першых герояў. На пару з Лізай. Суцэльная «Варшаўская гісторыя»... Проста бездань пяшчоты. Ну што ж ты, пацалуў мяне, даражэнькая... Нават калі гэтага няма ў п'есе, пацалуў... І вось даслужыўся!.. На табе, Плыткевіч, мышыны кіцель і фуражку. Ты цяпер фашыст. Чуеш, фашыст! А Лёша Коней — партызан, герой... Зараз Плыткевіч абагрэцца на плечы сваіх хаўруснікаў і, расставіўшы ногі, некалькі разоў падымецца на дыбачкі, спружыніць... Чорныя блішчастыя чобаты... Рып-рып... А Плыткевіч ужо зачэпіў Лёшу-небараку вострым сталёвым позіркам і пальцам-пальцам загадвае падысці. Так рыбка трапляе на кручок удачлівага рыбака. Падсякай! Толькі ў Плыткевіча не вуда — пруток. І

пакуль увішная, вірлавокая Стэфа (яна сёння за гаспадыню) прыбірае са стала пустыя бутэлькі і міскі, ён далікатна пастуквае прутком па далоні. Прымерваецца...

Нарэшце:

— Ком цу мір, ком, ком...

Рукі на стол. Зараз пачнецца самае пакутнае. Зняважлівы перасмех глядзельнае залы і кплівыя позіркы з-за кулісаў пад час ягонага недарэчнага ламанага танца,— нішто ў параўнанні з болем, болем. Прутком па руках. Па самых пазногцях. Дрэва імкне да дрэва. Пруток да стала. Але ж між імі жывыя пальцы... Па правілах добрай гульні іх, каб пазбегнуць, унікнуць удараў, варта незаўважна прыбіраць. Але сёння ён, Лёша, лепш напусціць на свой шырокі, пэўна ж, учырванелы твар адчайную ўсмяшку і наўмысна не зробіць гэтага. А ля герр, ком а ля герр... Добрая арыя! А гэта яшчэ што?! Ледзь паспеў адхінуцца... З балкона на сцэну... Ля самае скроні бзынкнула, дзынкнула і закруцілася, пакацілася пад стол манета. Пятак. І ўслед, як заўжды, брыдкі, хваравіты, яшчэ не мужчынскі, пахлапечы ломкі смех. А Плыткевіч бы не бачыць. Зноў прутком па пальцах... Бо-оль накаціўся і раптоўна выштурхнуў з душы нейкі неакрэслены, як стрэмка, пякучы ўспамін, ці нават не... Сон, трызненне з галоднага ваеннага дзяцінства... А ля герр...

...І скурчыліся ў вачах крываваыя хлопчыкі... Хлебца, дзядзечка, хлебца... А дзядзечка, азызлы, абцёрханы, бы не бачыць яго, есць, хапком-хапком, душыцца, а не дае... Толькі калючыя, як вожыкі, вераб'і б'юцца пад ягонымі рукамі за крошкі...

Змакрэла, схаладнела пад ватоўкаю спіна... Што ж ты, Плыткевіч, бі шчэ, не бойся. Каб слёзы разам з потам зашчыпалі на ўсё яшчэ круглых, як у хамячка, шчоках. Вось-вось саслізгнуць на лоб тры алошнія, зачасаныя на лысіну з вуха да вуха валасіны. Смешна! Ой, як жа смешна! Гэта дзеля цябе, Ліза! Бакавым зрокам ён, Лёша, нарэшце ўгледзеў у кулісах яе блакітную хусцінку... Бі, Плыткевіч... Бачыш, яна здрыганулася! Хоць раз...

Але, зрэшты, зноў усё марна. Гэта зусім не Ліза...

— Зноў п'яны! Якая брыдота! — гэта Аліна Ляўданская. Грэбліва перасмыкнулася, перавязала Лізіну хустачку і адвяла ад яго астыльыя, густа падведзеныя вочы...

Падумаеш, цаца... Усе ж ведаюць, чаго ты злуешся... Сёння з раніцы хадзіла ў загс на чарговы развод. З другім мужам... Каму два, каму ніводнага...

Так. Сапраўды... Ён выпіў. Выпіў, каб не бачыць вясны, што раптоўна накацілася і ўжо цэлы тыдзень вабіць і хмеліць ціхмянымі

вечарамі ды мяккімі, павольнымі, вусцішнымі дажджамі. Гарэзныя кроплі збіваюць долу скурчаныя пупышкі і вызваляюць імклівае, прагнае да жыцця лісце. А дома, у ягонаі, пазначанай пячаткаю адзіноты трынаццатай кватэры — высокія столі, халодныя сцены ды зашторанае, як вечка самотнае адзінотнае-ракавіны, вакно. Смоўжык, смоўжык, высунь рожкі... У мяне для цябе ёсць хлебная крошка... Я самотны, бо ўсё раблю сам...

Зрэшты, гэтыя пэтэвэшнікі маюць рацыю... Правільна запусцілі ў іх, акцёраў, пятаком. Хто ў такі да шаленства прыгожы вечар апавядае пра фашысцкіх вылюдкаў і здэкі? Сёння можна толькі пра каханне. Напаўголаса. Спяваць... Спяваць... Ці шэптам. Чытаць вершы. З заповітнага Лізінага сшытка.

...У пургу, ў непагоду, ў цяжар гэтых дзён,
Калі ў цярпенні мне душу калечаць,
Распальвае грудзі вялікі агонь,
Натхнёнае ласкі — святы і адвечны!

«Натхнёнае ласкі святы і адвечны»... Геніюш... Ніхто не сказаў пра каханне лепш за гэтую жанчыну — вялікую пакутніцу. Герайню... Дзіва што, кажуць, у сталінскіх лагерах яе браты і сёстры па няшчасцю прасілі пра адно — пісаць вершы, вершы, якія між сабою называлі глюкозай...

А зрэшты, малайцы тыя падлеткі, што шпурлянулі на сцэну пятак. Пятак, пятак — цана таму, што яны робяць... Людзі прыходзяць у тэатр, як у храм. Яны хочуць навучыцца кахаць, навучыцца прыгожа выказаць свае пачуцці... А мы ім пра звярыную лютасць, пра вылюдкаў. Не глюкоза — мыш'як. А што рабіць, калі нашыя, савецкія п'есы пра каханне бяскроўныя і худасочныя, бы кветкі, якія зроду не бачылі сонца... А замежная класіка сённяшнім маладым рэжысёрам і акцёрам не па плячы, не па душы, не па сэрцы... Іх, як і тых, хто сядзіць у зале, сям'я і школа навучылі змагацца, цярпець, адстойваць гонар калектыву... А ў жыцці не калектыў — адзіны найдарожшы чалавек чакае ад цябе кахання, спагады, даверных слоў. Чакае ці не чакае, бо не кахае...

Конік-комік... І калі гэта Ліза прыдумала? А... Яны тады рыхтаваліся да «Паўлінкі» ў нейкім вясковым клубе. Ды не, не ў нейкім. Ён дакладна памятае. У вёсцы Боркі Клімавіцкага раёна. Над шэрай драўлянай будынінай чырвоная стужка: «Слава столичным артистам!» І да бляску адшараваная гальніком, жоўценькая-жоўценькая сцэна... Вы ведаеце, як пахне распаранае дрэва? Ведаеце... А як маладому, закаханаму іграць нязграбнага пана Быкоўскага? Не ведаеце... А ён, Лёша Коней, ведае. Белья пальчаткі! І белая манішка на голае цела

над стракаты пінжак... І, яшчэ не ўзышоўшы на сцэну, шляхетна, нарасонам здымаеш галёшы... А потым раз — і зусім па-хлопску стукаеш імі адна аб адну... Пыл... Ён усё робіць на свой капыл...

А Плыткевіч і тады слухаўся рэжысёра. Нават калі таго не было побач — слухаўся... За ручкі з Лізаю-Паўлінкаю бух на калені... «Я люблю Якімку, а я люблю Паўлінку... Так што жыцця нам адно без аднаго нямашака». Гэта не для яго, Лёшы, гэта для чарнавокага, яшчэ бязвусага Плыткевіча... А яму, Лёшу, і тады, па маладосці, толькі нягегляя заляцанні... Шавялі гуліва рожкамі-пальцамі «Букі-букі-букі»... А ў адказ цвёрдае, без ценю гулівасці Паўлінчына: «Букі-букі-букі»... і пагрозліва настаўленыя ножкі зэдліка. Ліза адкідала за спіну, усе думалі — штучную, а яны з Плыткевічам, пэўна, ведалі — сваю ўласную касу, хітравата мружыла вочкі і заходзілася, як званочак, рассыпалася смехам...

Я і жнец, і шавец!
І на дудачцы ігрэц!
Ліза, Ліза, Лізавета!
Пакахай мяне за ета!

Плыткевіч жа не ўмее іграць на гармоніку і спяваць прыпеўкі. Ды і вусы даўно не росціць. Ссівелі...

А ў яго, Лёшы, у прыхожай на зэдліку ля люстра заўжды стаяць кветкі. У сённяшнім паўзмроку стромкія, ганарлівыя нарцысы... А ён усім, хто прыходзіць, кажа: «Тут сядзеў адзін чалавек...»

Тут сядзеў адзін чалавек... Паднялася...

— У гэтым жорсткім свеце я б не здолела яе выхаваць...

Таропка схавала ў сумачку пакамецчаную насоўку, пстрыкнула засцёжкай. Закрыла яшчэ мокры парасон, перакінула цераз плячо свайго фіялетавага палітона пунсовы шалік і пайшла... Яна заўжды ўмела сябе трымаць. Бо яна выдатная, ад Бога актрыса... І ў свае, Лёша ж ведае, пяцьдзсят, Ліза куляецца, на руках стаіць, смяецца, як дзіця... Як дзяўчынка... Як Настачка...

У Лізіным хаваі пры вакне стаіць этажэрка. Там дзіцячыя цацкі. І любімая Настуліна лялька з даўгімі бялявымі косамі, у капронавай ружовай сукенцы. Яна закочвае шклянныя сінія вочкі і плача... Мама... Мам-ма... Настачка... Настуня... Ластаўка мая... Твой дзядзя Лёсік цяпер чытае па радыё дзіцячыя казкі... Памятаеш? «Ідзе воўк — зубамі шчоўк! Не баішся, малая?» — «Не-а... Ты, дзядзя Лёсік, не стласны, а смесны воўк...»

Ён аднойчы рашыўся, папытаў у Лізы, хто ж Настулін бацька. Ліза толькі махнула рукою:

— Ай, так... Адзін масквіч...

Адзін масквіч... І адзін ён, Лёша Конеў... Адзін у гэтай апастылай кватэры... Апастылай... А калісьці для яго, дзетдомаўца, яна ўяўлялася сапраўдным раем... Ён паставіў у прыхожай люстра і ўсе сцены заляпіў уласнымі фотаздымкамі ў ролях... Вось выхваляка Быкоўскі з тоненька падведзенымі шляхетнымі вусікамі. А вось азьбылы лысы Пустарэвіч з бутэлькай... Чвэрць стагоддзя. Усё тая ж «Паўлінка»... Як Ліза калісьці здорава ў канцы першага акта, пад самую заслону... Гэтаю бутэлькаю бы гранатаю аб падлогу — лясь! «Няшчасны ты, вось цо да!»

Адзін добры паэт сказаў: «Пашкадуй і палюбі...» Ліза яго, Лёшу, шкадавала. І цяпер шкадае... Калі Плыткевіч б'е прутком па руках... Але не кахае. І не любіць. Ды і хто яго калі любіў? Хіба што адзін былы міністр... Даў кватэру і нават ганаровае званне, якому страшэнна зайздросціў Плыткевіч. Цяпер і сам такое мае... Зрэшты, мусіць, усе начальнікі любяць комікаў. Яны безабаронныя ў сваёй наўнасці, даюць тым, хто мае ўладу, пачуццё ўласнай годнасці і вышэйшасці. Комікі, калі не напружвацца, не трывожаць душы. Яны проста смешныя. Зрэшты, для адпрасаванай наменклатуры ўсе, хто не ездзіць у чорнай «Чайцы» ці белай «Волзе», калі-небудзь бываюць смешнымі... Міністру, напрыклад, страшэнна падабаўся эпізод, калі ён, Лёша, выходзіў у пакамечаным касцюме, але ў капелюшы, з ордэнскімі планкамі... А цераз плячо — нанізаныя на вяроўку скруткі туалетнай паперы... Міністр нават прыходзіў за кулісы. Смяяўся, выціраючы вочы клятчастай насоўкай, і ляпаў яго, Лёшу, па плячы сваёй караткапалай ручкай: «Ну ты, брат, даеш. Як у жыцці... Ты скажы...» А летась пад восень Лёша сустрэў «былога» на праспекце... Без галыштука, у зашмальцованым пінжаку... з ордэнскімі планкамі. А ў руцэ авоська з жывым, трапяткім шчэ карпам. Дзень добры з паклонам... Гэта не ў магазіне, у ветэранскім стале заказаў даюць... Як у жыцці... У жыцці Ліза бы наўмысна сустракала яго, Лёшу, толькі з авоськаю і ў спартыўных штанах з выцягнутымі калянамі. Так, ён, Лёша, не герой. Дакладней, тыповы герой. Такі, як усе.

Чаму, чаму тады, ад'язджаючы на гастролі ў Польшчу, Ліза не пакінула Настачку яму, Лёшу? Павезла ў вёску да ледзь знаёмых людзей, да рэчкі... А ў рэчкі выгнуўся бераг. І плынь наскоквае на яго, круціцца, круціцца на адным месцы. Ні кроку наперад... І з адчаю зацягвае ў вір усё новыя і новыя ахвяры. Толькі лёгкай бязважкай трэсачцы можа пашэнціць выплысці...

Але самае жахлівае... Калі здарылася гэта, Ліза, ён жа, пэўна, ведае, тады адна як перст, не прыйшла, не прыгарнула. Слова не вымавіўшы, адштурхнула... Ён неадступна хадзіў за ёю. Нават спаў ля

яе парога. Яна ўбачыла. Пусціла ў хату... І яны ноч праседзелі на розных крэслах. У тым самым пакоі, дзе ля вакна цацачны куток і лялька з сінімі шкляннымі вачыма. Тады яму падалося, быццам нейкі ўнутраны голас нашаптаў: «Ліза штодня прыходзіць у гэты пакой, стае на калені і нешта гаворыць. гаворыць... Да сваёй Настачкі...» Гэтак можна звар'яецца... Няма на свеце большае пакуты... Калі найдарожшы табе чалавек у сваім горы застаецца сам-насам... І ты, седзячы побач, ні словам, ні дотыкам не ўмееш яму дапамагчы... Аказваецца, і вернасць не заўжды ратуе... Горды чалавек свядома выбірае адзіноту. А Ліза гордая. Нават ганарлівая...

— Усё. Ідзі. Я забараняю табе хадзіць за мною...

Усё... Ён прыйшоў дамоў і ўлез на падвакonne. Расчыніў вакно... Была раніца і мяккі блакітны снег... Але ў яго не хапіла рашучасці зрабіць той адзіны крок... Пэўна, замала выпіў. Ён няўмела разануў па шыі лязом і сам спужаўся, выклікаў «хуткую»... Цяпер ён ніколі не расшпіляе кашулі. І павязвае чорны бант. Каб не насіць, як былы міністр, гальштука... Гальштук яму абрыд на сцэне...

Ліза яго, вядома, тады праведала... Прынесла апельсіны і гранатавы сок. Доўга сядзела ў калідоры ля люстра. Плакала... Потым паднялася.

— У гэтым жорсткім свеце я б не здолела яе выхаваць.

— Я правяду...

— Не.

І пайшла. Ліза, Ліза, Лізавета... Лізавета Ісаёнак.

Як жа ён забыўся! Яе сёння не магло быць у іхняй масоўцы. У яе ж сёння спектакль на малой сцэне... У яго пра вайну. У яе пра адзіноту. Яе гераіня піша лісты сваёй старой, прыкаванай да крэсла сястры, успамінае дзяцінства... А ідучы па малако, забываецца надзець туфлі... Яна смяецца, фантазіруе, гатуе вячэру свайму каханаму, азысламу былому спеваку... Ён прыходзіць. Тухне святло. І іхнія старэчыя рукі, шукаючы выключальнік, сустракаюцца... Але гэта нічога не вырашае. Яна зноў застаецца адна. У накінутым на халат пледзе сноўдаецца пад чужымі вокнамі і плача... Гэта павінна было б глядзецца са светлым смуткам, ціхай усмешкай. Так, прынамсі, пісаў замежны аўтар. А ў нас, нават калі Ліза стрымлівае свае слёзы, у зале плачуць. Няўжо сярод глядачоў так шмат адзіночкі?.. І ён, Лёша, таксама заўжды плача...

Яшчэ можна паспець! Як добра, што ён жыве побач з тэатрам! На малой сцэне спектаклі і пачынаюцца, і канчаюцца пазней. І нарцысы свежыя. Толькі сп'яну можна рашыцца на такое...

І вось ужо Яна, стоячы пад жоўтым ліхтаром службовага ўвахода, кранае ягонья кветкі рукою, нюхае...

— Дзякуй. Толькі я страшэнна не люблю жоўтага колеру. Можна я іх выкіну?

— Выкідай... У мяне заўтра прэм'ера.

— Ведаю...

— Будзем іграць у фонд «Мартыралога»... Грошы на помнік ахвярам трыццаць сёмага года...

Вечар, да шаленства прыгожы, мяккі вечар б'ецца ў грудзі... Пад нагамі хрумсцяць тапалёвыя пупышкі... Як яечнае шкарлупінне. А Ліза маўчыць. Важка, панура... Здаецца, ёй ніколі не пазбыцца толькі што сыграннае ўсяленскае адзіноты... І ўсё, што ён, Лёша, хацеў ёй сказаць, што так лёгка вымаўлялася па дарозе на малую сцэну, зноў зблыталася, скалела...

Заўтра прэм'ера... Для яе яму нават не шылі новае вопраткі. Тая самая ватоўка. Толькі без аблавушкі. Ён стаіць ля сцэны. Зверху калючы дрот. НКВД. Ужо дваццаць пяць гадоў, колькі іграе, усё стаіць і стаіць пад гэтым дротам і баіцца, што дрот можа зваліцца і пакалоць... Яму свецяць проста ў вочы настольнаю лямпай... І ўжо ногі падкошваюцца стаяць... Што ён можа, малы чалавек, трэсачка, ля выгнутага, скрыўленага берага гісторыі. Трэсачка, якую ўсё глыбей, глыбей зацягвае вір... У яго ёсць сіла волі. Ён можа цяпець, змагацца за жыццё, адстойваць гонар калектыву... І не ўмее, чуеце?! Не ўмее кахаць... Плыткевіч зноў нешта загадвае. Цяпер не танчыць — стаяць! Фуражка і кіцель у яго новыя, толькі з-пад іголачкі. Не мышыныя, зямлістыя. Хіба што чобаты тыя самыя. Дзівак, вусікі начапіў. Думае, не пазнаюць... Кат, ён і ёсць кат... Зноў яму, Лёшу, трэба рукі на стол. І лінейкаю па пальцах — лясць... Лінейка зламалася. Пырнула кроў. Плыткевіч збялеў. А ў зале... Ды не, гэта за кулісамі... Нехта ўголос ахнуў...

Гэтага няма ў п'есе. Але хто ведае, кажуць, у жыцці бывала і страшней...

ТРАВЕСЦІ

Гэта быў іх горад. Парэпаны, вільготны пасля палівачоў асфальт. Мяккі персікавы світанак лашчыць закінутую за пагорак вузькую стужку-брукаванку, даляглядам злучанья трамвайныя рэйкі, дрымотныя дамы, нефрытавыя верхаліны дрэў... Адно з іх раптам сьходзіць з броўкі, святлее і расступаецца. Ніякае гэта не дрэва. Гэта яны

маладыя. Федзя, апрануты ў светла-карычневым тоне, і яна, Анэля, у лёгкай салатавай сукенцы. У Федзі няма пінжака, каб захінуць ёй плечы. І яны зноў абдымаюцца і спрабуюць танцаваць вальс. Ён кружыць яе і вядзе на сонца, туды, дзе між слізкімі рэйкамі наліваецца святлом і параю брук. Баляць ногі, але сысці з абцасаў няможна. Іначай не дацягнуцца да Федзевага пляча, і ён не пачуе яе шэпту:

— Навошта ты так шмат п'еш?

Ён нахінаецца, асцярожна кранае яе даўгія, зблытанья ад несупыннага кружэння валасы, прыпадае казытліваю шчакою да шчакі і гаворыць у самае вуха:

— Я піў, бо ніколі не танцаваў вальс...

І яна нарэшце скідае пакутна-вузкія лодачкі. Ногі ўздыхаюць з палёгкай. Цяпер можна ісці хоць на край свету. Але ля падземнага перахода яна ў роспачы разумее: босаю не пусцяць у метро. А там, дзе патане ў глыбокім сутонні шэрая лесвіца, рэхам крычыць, плача малое...

Анэля Паўлаўна прачынаецца, чуе, як цурчыць у ванне вада — Федзя мыецца, і ўздыхае: калі ён вучыўся танцаваць вальс, а яна іграла прынцэс і не стрыглася дзеля Міколкі-паравоза пад беднага вожыка, яшчэ не было метро, і падземнага перахода не было. Не расплюшчыўшы вачэй, яна паступова ўсведамляе: енчыць, плача дзіда на вуліцы. І так штورانья. Цягнуць бедалагу ў садок. Хоць локці кусай ад бяссілля. Ну дазволілі б гэтай маме застацца сёння дома. Нават калі малы праз гадзіну супакоіцца, у яе сэрца ўжо на ўвесь дзень не на месцы, яна будзе нерваваць, мітусіцца, злаваць. А ўявіць, што гэта выхавальца ці нянецка... Заўтра ж, па дарозе ў сад, уся яе група хорам узвые. Тут Анэля Паўлаўна адкінула руку на пустую, яшчэ цёплую Федзеву падушку і зноў задрамала. Яна адышла ад сну, калі сталася зусім светла і па хаце, паўтараючы манатоннае «так-цікі-цікі-так» старых ходзікаў, сноўдалася сумотная цішыня. Вочы самі сабою мружыліся ад сляпучага нават праз зялёныя фіранкі сонца. Анэля Паўлаўна пацягнулася і, пераадолеўшы пякучы, яшчэ свежы мышачны боль, кранула кончыкамі пальцаў спінку ложка, пакруціла ў паветры «веласіпед». Сёння, як і ўчора, зноў два «Міколкі-паравозы».

У сонечнай пляме на белым кухонным сталe Анэлю Паўлаўну чакала запіска: «Пошту забраў. Ад Алега нічога няма. Але заўтра, я адчуваю, абавязкова будзе. Не журыся, мой вечны рухавічок, Анэлька-паравоз. Цалую, колькі паждаеш. Федзя». З мінулай вясны, калі Алега забралі ў армію, Федзя, адыходзячы раней за яе на працу, пакідае такія запіскі або, звычайна раз на тыдзень, Алегавы лісты. Але ўсё адно ён, Федзя, нават прыблізна не ўяўляе, як Анэлі Паўлаўне

тужліва і пуста без іх, яе мужчын, Гэта пачынаецца яшчэ ў ложку, калі ў дрымоце, адкінўшы ўбок руку, яна трапляе замест цёплага пляча на астылую пакамечаную падушку і разумее, што заспала: няма каму ўсміхнуцца і сказаць «Добрага ранку», і ніхто не падасць з батарэі яе жоўценькі, як кураня, махровы халацік. Давядзецца замест трох даставаць з кухоннае шафкі толькі свой блакітны кубачак і смажыць яешню з аднаго яйка. Калі Алег падрас і яго не трэба было выпраўляць у школу, Анэля Паўлаўна, згатаваўшы сняданак і абед, спецыяльна выбіралася да ранішняе рэпетыцыі на базар ці ў які далёкі магазін. Абы прайсціся пад руку са сваім моцным, надзейным Федзем. А сёння хоць бы гімнастыку паспець зрабіць...

Вялізнае, да столі, трумо — спадчына свякрухі-краўчыхі, мусіць, даўно стамілася і без усялякае асалоды, чыста механічна раніца ў раніцу паўтарала ў сабе рухавую хлапечую фігурку ў спартыўным купальніку. Анэля Паўлаўна расцягвала, налівала сілаю збалелыя мышцы, ставала ў масток, наструніўшы як балерына спінку, прысядала ля прыбітае пад яе рост планкі. Нават калі перад вачыма паплылі цёмныя кругі, яна, упартая, дазваляла сабе толькі хвіліну прыстаяць. І зноў кулялася, хадзіла колам па калючым узорыстым дыване. Але ні штодзённая гімнастыка, ні халодны душ, ні дыета, ні масаж не ратавалі ад залішняй для яе нехлямяжных герояў-хлапчукоў круглявасці і зморшчынак. Жанчына ёсць жанчына...

Выходзячы на вуліцу, Анэля Паўлаўна злавіла сябе на тым, што ёй мроіцца мякка-салодкі пах неадкаркаваных з 8 Сакавіка французскіх духоў. Сёння зноў нельга нават дэзадаранту. Федзя смяецца, кажа, наступны раз паравозны дым у флаконе падорыць...

Дробненькая, па-хлапечы пастрыжаная, у даўгім зялёным з белым арнамантам паліто, што звязала за пустыя без Алега і спектакляў вечары, Анэля Паўлаўна крочыла рашуча і ўпэўнена нават па слізкім, пераўтвораным да вясны ў лёд снезе. Не абыходзіла, легка пераскоквала цераз сляпучыя сонечныя лужыны. І тады ў тэрмасе, што вытыркаўся з вялізнай сшытай з кавалачкаў скуры сумкі цераз плячо, плёскалася кава. Жанчыны паглядалі на Анэлю Паўлаўну са шкадаваннем. Мужчыны — з усмешкаю. А яна спрабавала настроіцца на спектакль. Перад «Міколкам-паравозам» Анэля Паўлаўна звычайна згадвала дзяцінства, вайну. Закатаных фашыстамі бацькоў. Бабку, што два разы на дзень перадавала ёй у душны, прапахлы цвілію і бульбяным пылам склеп ежу і аднойчы, таропка грукнуўшы вечкам, зашчаміла касу. Колькі тады яна прастояла, перакасіўшы шыю?.. Дошкі трымцелі, здавалася, гатовыя былі праваліцца пад гучнымі, рытмічна рыпучымі крокамі. Туды-сюды, туды-сюды. А потым усё

глушыў смех, гучны чужы смех... О, як яна, тады ж зусім дзяўчо, ненавідзела ворагаў! А цяпер ёй усё цяжэй і цяжэй сыграць адназначную нянавісьць, як, зрэшты, і бесклапотную радасць. Яна перарасла сваіх герояў. Але рэжысёры ставяцца да яе як да пракажонай... А яна ж, можа, болей чым хто актрыса. Ужо колькі гадоў, выходзячы на сцэну, не выяўляе, а прыгнятае сваю прыроду...

Аднойчы яшчэ ў мастацкім вучылішчы Алег прывёў у тэатр сваю групу. І ўсе пытаўся, чаму Эдзіт Піяф іграе не ягоная мама, якую яны бачылі на дні нараджэння ў дакладна як у «вэрабейкі» Эдзіт чорнай сукенцы і якая так здорава спявае па-французску, а высокая мажная жанчына з надтрэснутым голасам. І ўпікалі Алега: што ж твой бацька-журналіст не напіша пра гэткую несправядлівасць... Алег вельмі б узрадаваўся, каб ведаў, што цяпер яны самі, без рэжысёра рэцэпіруюць у фае на прыступках «Шкляны звярынец» яго любімага Тэнэсі Уільямса. Роля Аманды — гэта яе апошні шанец пераканаць усіх, што яна не проста травесці, яна — актрыса. Аманда — магчымасць выказаць самае запаветнае, тое, чаму навучыла жыццё і што так хочацца перадаць людзям... Анэля Паўлаўна прыцішыла хаду, засяродзілася, паспрабавала ўявіць, як яны сядуць за пастаўлены на верхняй пляцоўцы стол. Яна, Аманда, маці, і яе дзеці — Лаура і Том... Яна паглядзіць на Тома мякка, жаліва і ўздыхне: «Дарагі, не лезь пальцамі ў талерку, прашу цябе. Калі трэба пасунуць кавалак, то гэта робяць скарыначкай хлеба. І, калі ласка, не спяшайся...» Анэля Паўлаўна не заўважыла, як зашаптала ўслых:

— У жывёл у страўніку ёсць асаблівыя аддзяленні, дзе пераварваецца што хочаш. Але чалавек павінен старанна перажоўваць ежу, а ўжо потым глытаць. Ёш павольна, сыноч, ежа павінна прыносіць задавальненне...

На месцы Тома ў яе ўяўленні сядзеў не даўганосы Далецкі, а чубаты, увесь у канапушках, Алег. Ён таксама ніколі нічога не мог як след пражаваць. Запхае-запхае ў рот, глыток чаю — і «Чао! Я пайшоў!». Так і не навучыўся ён з ваўкамі па-воўчы... У арміі ў першы ж месяц «дзяды» пабілі. За проста так, за разумных вочы, за тое, што адмовіўся чысціць спражку і прышываць падкаўнерык нейкаму падонку. Некалькі тыдняў потым у шпіталі пралежаў. Федзя да яго ездзіў. Варнуўся — счарнеў увесь. Кажа: «Ты памаліся за Алега. Як за мяне тады...»

Тады, гэта калі Алег і хадзіць як след не ўмеў. А Федзя (і трэба было ж ім тады купіць машыну!) паехаў у камандзіроўку і трапіў у аварыю. І яны з малым праз увесь горад ездзілі яго праведваць. Алежка — футра навырост, крыж-накрыж пуховая хустка (толькі нос дыхае),

валёнкі, галёшы — ледзь-ледзь падняць. Валёнкі вялікія — спадаюць. Добра, здагадалася гумкамі да пояса мацаваць. Пасля чатырох у аўтобус не ўціснуцца. А выйдзеш распараны — сівер дацінае, пячэ ў твар вострым снегам і мокраддзю, Анэля Паўлаўна адно спыніцца баялася, думала, стане — адразу ўпадзе. А ўвечары яшчэ спектакль. Федзя потым усіх пераконваў, што тады яго, спавітага гіпсам, з падвешанаю да столі нагою ўратавалі не столькі яе булёны і журавінавы морс, колькі вясёленькі, жвавы Алежка, які абсалютна не ўсведамляў трагічнасці сітуацыі, патрабаваў аднаго: каб забавлялі і цешыліся ягонымі дробнымі радасцямі... Цяпер трэба, каб Федзя дапамог Алегу. Алег піша: «Не хвалюйцеся. Усё нармальна. Годнасць і сумленне сваё не прадаў...» А гэта значыць, зноў нечага дамагаліся... Анэля Паўлаўна ўздыхнула... Яна ведала: жорсткасць — прыкмета слабасці. Але ўсё жыццё песціўшы і гадаваўшы ў дзіцячых душах дабрыню і спагаду, адчувала сябе абсалютна бяссільнай побач з сучаснымі моцнабіцэпснымі акселератамі. І пакутавала, шукала прычыну іх бяздушнасці... Федзя казаў: гэта таму, што побач з імі няма сапраўдных жанчын — пяшчотных маці, верных, спагадаівых жонак і каханых. Але ж і яна, Анэля Паўлаўна, дасюль іграе не свае ролі... А жанчыны-асфальтоўшчыцы, муляры ці дырэктары буйных прадпрыемстваў? Проста ў тэатры эмансіпацыя пачалася раней, чым у жыцці. У Старажытнай Грэцыі нават жанчын ігралі мужчыны. Але потым акцёры з палёгкай перадалі акцёркам не толькі іх уласныя, але і дзіцячыя, у тым ліку і хлапечыя ролі. Травесці, як і эмансіпацыя — слова інтэрнацыянальнае, значыць, для ўсіх краін і народаў. Усход скідае чадру, а мы садзімся за трактар і здаем дзіця ў кругласутачны садок ці ўвогуле ў Дом малюткі... Французскае травесці ад італьянскага *travestire* — пераапранацца. Перш чым выйсці на сцэну, яна, Анэля Паўлаўна, надзявае штаны і шапку. А многія жанчыны не на сцэне, у жыцці вымушаны замест далікатнае сукенкі насіць шэрыя дзелавыя касцюмы, штаны, робы, аранжавыя камізэлькі і гаварыць груба і сурова, па-мужчынску. Удзень іх чакаюць школьная дошка, станок ці стол з безліччу рознакаляровых, падключаных да мёртвага кола бюракратычнай машыны тэлефонаў. Увечары — мутарныя чэргі ў магазінах, знерваваныя, пабітыя дзеці ў дзіцячых садках, літа і нямыты посуд на кухні, намочаная бялізна ў ванне... І яшчэ ўзвінчаныя, прыніжаныя недалёкімі, не ў сваім крэсле начальнікамі мужы. Гэта Федзя нават бязвыхадную сітуацыю навучыўся зводзіць да жарту, маўляў, «у параўнанні з сусветнаю рэвалюцыяй, гэта...», а крыўду і боль глушыць за пішучай машынкай. Федзя мае рацыю: жанчына істота падатная — артыстычны талент плюс інтуіцыя — і

вось яна ўжо на біс выконвае і ролю вучаніцы-выдатніцы, і камсамольскай актывісткі, і суровага кіраўніка. Замест таго каб вучыцца танцаваць, маршыруе і скача цераз казла... Жанчына, непрадказаная стыхія, глеба, якую трэба парадкаваць, засяваць, з энтузіязмам і імпэтам узялася сама сябе ўрабляць. Кожная, як разумее. Адна ператвараецца ў функцыю. Другая ў каханку, не, нават не ў гетэру ці гейшу, якія давалі насалоду і розуму і душы, а ў каханку «на гадзінку і за доларь», што ставіцца да сваіх «кліентаў» прымітыўна, зняважліва. І не прысвячаюць ні адной, ні другой геніяльных вершаў і сімфоній. Добра, што Дастаеўскі і Талстой нарадзіліся ў адзін час са Сніткінай і Соф'яй Андрэеўнай. Анэля Паўлаўна чамусьці была ўпэўнена, што прыйдзе момант і мужчыны самі жахнуцца пачварным вынікам адназначна здзейсненай эмансipaцыі. Спахопяцца і зноў ва ўсім абвінавацяць саміх жанчын?..

Ля старога, як вызначыў іхні былы галоўны, у стылі позняга Джугашвілі шэрага з калонамі будынка лужын не было. Стаптаны снег і ледзяныя ваконцы-коўзанкі акуратна засьпаны хрумскім пясочкам. Анэля Паўлаўна ўявіла, як Наташа Лісоўская ў джынсах, беленькай трусінай куртачцы, а то і на абцасах, засяроджана натапырыўшы ярка нафарбаваныя вусны, сеяла яго шуфлікам з вядзерца. Вось чалавек прынцыпу! Пасля таго як новы галоўны накрычаў на яе без прычыны, сказала: «Або прасіце пры ўсіх прабачэннях, або я ў вашых спектаклях іграць не буду. Але майце на ўвазе: і з тэатра не пайду. Вы чалавек часовы. Перачакаю». І вось спачатку праграмкі прадавала, цяпер прыбіральшчыцай. І гэта Наташка, іхняя Пэпі Доўгая панчоха. Папялушка, Джульета...

Далей філасофстваваць не было часу. Службовы ўваход пад аховаю вечна надзьмутага адстаўнога вайскоўца — вахцёра. Глыбокая цішыня грывёркі вокнамі ў двор. Блакітна-ліловае штучнае святло, урачыста памножанае ў некалькіх люстэрках-трэльяжах — на пустым пакуль што былым Наташыным століку, на застаўленым рознакаляровымі бутэлечкамі Люсіным, з букетам ліловых крокусаў у смятаным слоіку Валіным. І на яе, Анэліным, размаляваным нетрывалаю Алегавай рукою яшчэ тады, калі вечарамі яго небяспечна было пакідаць аднаго дома... Шырокія брудна-карычневыя штаны, шырокая, даўгая, прапахлая потам шэрая кашуля, картуз на самыя вочы... Нарэшце пыльны паўзмрок калідора. Крок, падскок — і за слона паднялася, слепяць вочы сафіты...

Анэля Паўлаўна, ды не, ужо не Анэля Паўлаўна, Міколка-паравоз нюхае прывезены бацькам зайчыкаў хлеб, і ён сапраўды пахне салам, часнаком, паравозным дымам, далёкімі краінамі і дзяцінствам... І

Міколка ўжо не зважае, як хістаюцца, ледзь не падаюць пад ім кепска змацаваныя рыштаванні — чыгуначная хатка на калёсах. Ён пераскоквае з дошкі на дошку, куляецца, скача, весела і пяшчотна гамоніць з дэдам, жартуе. І толькі калі побач з'яўляюцца дарослыя, паважна засоўвае рукі ў кішэні, ходзіць, злёгка перавальваючыся, пасвіствае, але не, не сплёўвае цераз плячо... Вынаходлівы, вясёлы, ён, перш чым ашукаць смешных, няглых немцаў, выкінуць чарговага коніка, падб'ягае да краю сцэны і па-змоўніцку падміргвае свайму ўяўнаму суб'яседніку. А потым і ўвогуле саскочыў у прыцемак залы. Угінаючыся ад настаўленага сафіта, ён асабліва не ўглядаецца ў тых, хто, стаіўшы дыханне, сочыць за ягонымі ўдэкамі. Але па асцярожных дотыках адчувае: яму вераць і спачуваюць. Раптам у радзе пятым нейкі хлапчук моцна тузануў Міколку за рукаў і ўклаў у далонь цацачны пісталецкік: «Бяры. Напужай іх». І тут, ці не ўпершыню ламаючы сюжэт, Міколка рашуча выпрастаўся, павярнуўся да сцэны і бах-бабах-бах — кінуўся на ворагаў. Зала толькі ахнула...

Такім і застаўся Міколка-паравоз у памяці маленькіх глядачоў — з пераможнай усмешкай і паднятым угару пісталецкікам. Яны пляскалі ў далоні і крычалі: «Мі-кол-ка! Мі-кол-ка!» І з гонарам лічылі сябе саўдзельнікамі ягонай перамогі. А задыханай, заружавелай Анэлі Паўлаўне здавалася, што яна ніколі не была такою шчаслівай. Нават калі на прэм'еру «Дзюймовачкі» ёй прынеслі цэлае бярэма цюльпанаў.

Наставіўшы пісталецкік, яна рэзка адчыніла дзверы ў грымёрку: «Лажыся!» і... накалолася на паўслова спыненай гаворкі. Нервова закашлялася Люся, уздыхнула і ўзялася шукаць у сумцы цыгарэты, што даўно ляжалі на століку, Валя. Дзяўчаты дзяжурна ўсміхнуліся і хапталіва выйшлі пакурыць. Ад іх раптоўна адведзеных вачэй Анэлі Паўлаўне зрабілася ніякавата. Яна ўспомніла, што нехта на спектаклі яе папярэдзваў: пасля ранішніка прызначаны сход. Значыць, на ім рыхтуецца нешта непрыемнае, і ад яе гэта хаваюць.

Калі, з густам падфарбаваная, у лёгкай прыталенай бэжавай сукеначцы, Анэля Паўлаўна ўвайшла ў прыцемненую глядзельную залу і са сваёй заўсёднай мяккай адкрытай усмешкай прывіталася, мала хто павярнуўся ў яе бок. Усе засяроджана слухалі маладога, ды не, нават юнага загадчыка літчасткі, які вельмі нагадваў Дон Кіхота ці барона Мюнхаўзена, толькі яшчэ бязвусых. Гаварыць ён стараўся гучна, выразна і, як яму, мусіць, здавалася, тэмпераментна:

— Дакуль, я вас пытаюся, дарагія таварышы, нашыя паважаныя кабеты бальзакаўскага, а то і ўвогуле няпэўнага ўзросту будуць іграць хлапчукоў?! Гэта ж прафанацыя! Гэта не толькі антыэстэтычна. Гэта амаральна. Гэта ашуканства публікі. Ды яшчэ такой даверлівай,

непасрэднай, як дзеці! Няхай кожны падумае, ці патрэбен ён тэатру! Падкрэсліваю: не тэатр яму, а ён тэатру!

Анэля Паўлаўна разумела, што гаворка ідзе пра яе, што падрыхтаваў і зрэжысіраваў усё галоўны. І што іхні юны, без году тыдзень заглiт (ён, як калісьці Федзя, канчаў журфак) укладае ў прамову бездань асабістае горычы: у яго наперадзе размеркаванне, і ў міністэрстве абяцалі інтэрнат з мінскай прапіскай, а тут так недарэчы зацяжарала ягоная дзяўчына, і трэба спешна жаніцца... Анэля Паўлаўна ўсё разумела, але як добрая актрыса зрабіла выгляд, што гэта яе не датычыць. Яна села за ўсімі і ўзялася разглядаць прэзідыум, які складаўся з двух крэслаў перад сцэнай — з аднаго ўстаў рашучы, распалены заглiт, на другім сядзеў іх новы галоўны. Галоўны разпораз чухаў густую смалістую шавялюру і глыбакадумна маўчаў. Ён умеў іграць маўчанне. Яшчэ з той пары, калі выконваў нязначныя эпізоды без слоў на акадэмічнай сцэне. Цяпер ён быў рэжысёрам. І за год зняў са сцэны амаль усе спектаклі свайго папярэдняка, у тым ліку філасофскую прытчу «Бэмбі», вясёлую песенную «Пэпі Доўтую панчоуху», рамантычнага і трывожнага Шэкспіра. Паставіць, праўда, нічога не паспеў. І «Міколку-паравоза» ігралі, таму што на канікулах не было чаго паказваць. Перш чым зняць яго, галоўны, па ўсім відаць, хацеў адпомсціць ёй, Анэлі Паўлаўне, за словы ў абарону Наташы Лісоўскай, той самай актрысы, што цяпер працавала прыбіральшчыцай. На Наташына месца ён ужо аформіў сваю другую жонку.

— І не рабіце, Анэля Паўлаўна, выгляд, што вы не чуеце! — заглiт раптоўна сарваўся на фальцэт.— Гэта я і пра вас кажу! Так-так. І пра вас! Дарэчы, увечары замена. Замест «Міколки-паравоза», з якога ўжо труха сыплецца, будзем іграць «Нязнайку». Гэта я для тых, хто не ў курсе...

Не ў курсе была адна Анэля Паўлаўна. Яна падхапілася і таропка выйшла з залы... У фале недарэчна весела і адкрыта ўсміхалася яе фатаграфія. Думкі зблыталіся, запульсавалі...

«Я ж усё жыццё вучыла дзяцей дабрыні. Я ніколі іх не ашуквала. Яны проста вельмі легка прымалі мае правілы гульні... А вы...» — Анэля Паўлаўна правяла затуманеным слязьмі позіткам па сцяне. Усе, з кім яна працавала столькі гадоў, бесклапотна ўсміхаліся ці пазмоўнічку падміргвалі. Толькі замест Наташкі на выразна святлейшай з мінулае афарбоўкі пляміне тырчаў іржавы цвік... Анэля Паўлаўна паспрабавала разважаць, як вучыў Федзя — лагічна: «Дык хто ж, каб не я, іграў Міколку-паравоза ці Мальчыша-Кібальчыша? Кучаравенькі з дзявочаю паходкай Гарык? Ці прапіты (дарэчы, і сёння ж на спектаклі п'яны быў), у свае дваццаць пяць азлоблены на ўвесь свет

Андрэйка? Гэта лепш? Гэта не ашуканства? Дзеці ж здалёк адчуваюць, які ты чалавек. Каб табе паверылі, трэба самому верыць у нешта святое...»

Але на зіхоткай веснавой вуліцы Анэля Паўлаўна не стрымалася, прыпала да чорнае агароджы і захлынулася слязьмі... Яна плакала, як у нейкім далёкім школьным спектаклі, калі шчэ не ўмела пераўвасабляцца і на кожнай рэпетыцыі ліла свае ўласныя слёзы. Анэля Паўлаўна разумела, што не здолее кінуць тэатр. І, як Наташа, працаваць тут прыбіральшчыцай і вязаць усім модныя сьвітэры не здолее. Як усё адно яна не актрыса, а лялька. Пагуляў Карабас-Барабас і спусціў цяжкую заслону. Цяпер складзе ўдвая, перасыпле нафталінам і з трэскам зачыніць над галавою вечка кюфра... І бывай, Міколка-паравоз, «Шклянны звярынец», Аманда...

І тут з'явіўся Федзя. Ён заўжды з'яўляўся, калі яна пераступала мяжу сцерпнага болю. Яго карычневая, звязаная да вясны куртка ўжо прапахла рэдакцыйным курывам...

— Хопіць смыкаць,— Федзя прытуліў яе і насупіў бровы.— Біць тых, хто цябе пакрыўдзіў, буду заўтра. А сёння трэба выконваць загад нашага салдата...

І ён — о цуд! — дастаў з кішэні тэлеграму: «У ДOME работнікаў мастацтва выстаўка. Схадзіце абавязкова. Алег». Анэля Паўлаўна, хоць і не здолела шчэ суняць слёз, падначалілася, пайшла, куды вялі...

У выставачнай зале на другім паверсе былога архірэйскага дома яны, збянтэжаныя, спыніліся ля партрэта, што вісеў пры самым уваходзе. З-пад моднага чорнага капялюшыка з вуалеткай таемна паглядалі, праменіліся дабрынёй мяккія блакітныя вочы. Дарэчы, былі і лёгкія зморшчынкі, і жаночкая ўсмешка, і празрысты срэбны шаль... Алег назваў яго проста «Мама»...

Гэтую падзею хацелася адзначыць, хоць унізе, у засланым мяккім дываном кафэ, якое ў народзе ахрысцілі «мутным вокам». Кавы не было. І для бутэлькі напітку ў дзяўчыны за стойкай знайшлася толькі адна чыстая шклянка. Але Федзя махнуў рукою:

— Пі. Я пасля цябе.

— Гэта кепская прыкмета,— уздыхнула Анэля Паўлаўна.

— Ты ж ведаеш, я люблю кепскія прыкметы.

— Д'ябал. Сівы, вусаты д'ябал,— вось і яна ўсміхнулася ў адказ.

— Фантажэрка. У д'яблаў не бывае блакітных вачэй.

— Ведаеш,— Анэля Паўлаўна нечакана загаварыла павольна, глыбока, без тэатральнага дзяцінага сакатання і наструненасці.— А сёння я сніла Наташчына вяселле. І як мы вярталіся з яго. Разам. І

вальс танцавалі. Шкода, што я тады збегла. І гэтага нічога не было наяву. Так і не прайшліся мы з табою па начным горадзе...

— Нічога, мы, як Алег ажэніцца, адправім яго з нявестай, ой, жонкай, дадому, а самі ўсю ноч будзем гуляць па цёплым горадзе.

— А калі ён зімою ажэніцца?

— Усё роўна. Вяселле згуляем летам...

У гардэробе Федзя галантна падаў паліто. Ён, шчаслівы, усмешлівы, быццам наўмысна праганяў з твару сваю заўсёдную клопатнасць і зусім не пазіраў на гадзіннік. І Анэля Паўлаўна, хоць дамоў ішлі пешкі, так і не расказала пра сход. І пра тое, што ўжо ніколі не будзе іграць Міколку-паравоза. Згадала толькі, як на ранішнім спектаклі хлопчык перадаў цішком цацачны пісталецік. Яна была жанчына, і ў яе душа не падымалася парушыць спавіты туманам, настоены на золкім паху талага снегу і вільготнай, яшчэ не ўтравелае глебы, ліловы надвячорак.

АПОВЕСЦІ

ДОМ ІХНЯЕ МАРЫ

Недапісаная аповесць

ПРАДВЕСНЕ

— Вось ён.

Глаша прыўзнямае свае бездакорна правільныя бровы і ківае ў бок двухпавярховае камяніцы. Яе вочы свецяцца. І мне таксама робіцца легка і хораша. Ад першых, так натуральна вымаўленых ёю, карэннаю ленынградкай, беларускіх слоў. Ад неабсяжнага, празрыстага веснавога блакіту. Ад таго, што гэтая панурая жоўта-шэрая будыніна праваруч ад новенькага, проста лялечнага дзіцячага садка вось-вось мае зрабіцца іхнім уласным домам.

З натугаю адчыняю рыпучыя дзверы, да якіх прыкноплены партрэт чарговага кандыдата ў дэпутаты. Перастунаем парожак. Змрочна і сыра. Нехта смажыць рыбу. Плача дзіця. На другім паверсе таксама агульны калідор і па тры кватэры з кожнага боку. Яшчэ адзін, апошні лясвічны пралёт. Паўколам — акно з драўлянымі спіцамі. Цяпер такіх не робяць. І ніводнае цэлае долькі. Не шыбіны — шэрыя падталыя льдзінкі. Паддашак на асверным замку...

Звычайны, за доўгі свой век ушчэнт стаптаны дом. Зранку на чатырох, удзень на двух, увечары на трох... Нараджаюцца, жэняцца, канаюць... І адыходзячы ў іншы свет, іншае вымярэнне, не могуць пакінуць на дзвярах кватэры, у якой пражылі ўсё жыццё, нават свайго партрэта. Аднаму Богу вядома, колькі нябачных прывідаў беспрытульна сноўдаецца па гэтых хісткіх сходах. Паміж зданяў асцярожна, вобмацкам ступаем мы, жывыя, і марым, марым... Хто ведае, а раптам Глашы з Сямёнам сапраўды пашанцуе купіць гэты дом...

Тады гразкую сцежку заасфальтуюць. З таго боку, у двары, бліжэй да дзіцячага садка можна збудаваць гараж. Тут сад, кветнік... Бэз і абавязкова язмін... А дом пафарбуюць у ружовы, ці не, лепш блакітны... Цікава, які гэта стыль? Класіцызм? Псеўдакласіцызм? Нават Глаша не ведае. Трохі псуе выгляд гэты магазінны склад насупраць, абы-як пакіданыя скрыні. Але ж гэта, пэўна, не назаўсёды. Калі-небудзь на гэтым месцы збудуюць светлы, чысты, толькі што не стэрыльны супермаркет. Як у людзей. А пад вокнамі іхняга дома ўвесну закрасуе бэз, потым язмін...

Раптам Глашыны вочы з сініх зрабіліся пярлова-блакітнымі. Спыло неба, засталася туга. Самотная колкая адзінота. Адкуль гэта ў яе? Такой, здавалася б, удачлівай каханай...

Мы прайшлі вуліцу Карла Маркса. Ашчадны банк, Палац шахматаў і шашак, гістарычны музей, Саюз архітэктараў... Збочылі да праспекта. У кавярню? Так-так. Абавязкова. Пад жоўтыя літары, Кавы? А можа, і па жульену? І па жульену.

— Калі ласка, дзве кавы і два жульены...

Упершыню чую беларускую мову з натуральным французскім пранонсам. Усё, што робіць Глаша, Глафіра, яна робіць дасканала. Вось расшпіліла свой лёгкі, пльвучы шэра-блакітны плашч. Пад ім белая пена блузкі. Корсткі салодкі пах парфумы. Зноў лаўлю скіраваныя на яе захопленыя, пажадлівыя позіркы мужчын і галапузых хлапчукоў. Але не пра вас, шаноўныя, не пра вас! Ды вы і самі, пэўна, гэта адчуваеце. Так, як Глафіра, трымаюцца толькі жанчыны з розумам, тонкім густам і выключнай рэпутацыяй. Вашыя танныя кампліменты, юрлівае падміргванне — не для яе. Гэта для тых, хто побач з вамі. Вы зрабілі свой выбар. Памянялі партрэт Брулова на рэкламную афішу. Баявая расфарбоўка, ненатуральнагучны, зазыўны смех, зайздрослівыя вочы... Начныя матылькі. Заляцелі глынуць на дарожку. Мы таксама часта заходзім сюды. Але ўсё роўна тут мы выпадковыя госці. Яны — гаспадары.

Мігцяць электрычныя свечкі. Зала доўжыцца ў люстраной сталі. Там п'юць каву, перамаўляюцца словамі і позіркамі нашыя дваінікі. Венскія крэслікі, на якіх мы сядзім, быццам сплеченыя з пабеленых да вясны вішнёвых галінак. Вось-вось лопнуць пупышкі, і яны заквітнеюць...

Лаўлю кілівы Глафірын пагляд. А... Разумею... На сценах адны танныя копіі і ніводнага арыгінала. Яна ж мастацтвазнаўца, вырасла ў Ленінградзе, потым Жэнева, Парыж, Нью-Йорк, Токіо... Дзе яна толькі не была. І, пэўна, проста задыхаецца ў гэтай безгустоўна аформленай кавярні.

— А тут вельмі ўтульна,— нечакана кажа Глафіра і просіць яшчэ кубачак кавы.— Але ў нас, у нас у салоне будзе лепш, ці не так?

Дзіўна, мне заўжды здавалася, што ўмею чытаць па тварах. Толькі не па Глафірынём. Ніколі не ведаеш, як і на што яна адрэагуе. А вунь той мужчына за суседнім столікам, той, адразу відаць, прыліп позірка да Глафіры. Яна зірнула на яго, непаразумела акругліла вочы і кранула-паправіла і так бездакорна гладка зачасаныя і падколатыя светлыя валасы. Такую прычоску могуць дазволіць сабе хіба што балерыны. І Глафіра. У Парыжы Глафіру часта прымалі за балерыну. І сам міністр замежных спраў на адным з прыёмаў захопленая распавядаў яе мужу, Сямёну, як легка, бы матылёк, абмінала яна «форды» і «мерсэдэсы», па ягоных вачах перабягаючы нью-йоркскае

авеню. У Глашыных вушах, як і на безыменным пальцы — натуральная біруза. Заручальныя пярсцёнкі яе будучы муж, выпускнік філасофскага аддзялення нашага ўніверсітэта, набўў пад час сваёй першай замежнай стажыроўкі. А потым, як жартуе, пад пярсцёнак знайшоў яе, Глафіру. Каштоўны камень у залатой аправе. Золата цьмянае, мяккае, здаецца, вось-вось сагнецца. Вельмі высокая проба.

Звычайна ўсе пачынанні свайго мужа, неўтаймоўнага рамантыка Сямёна, Глафіра сустракае даволі скептычна. А тут, з гэтым домам... Можна, гэта таму, што падключўся наш агульны знаёмы мастак Андрэй? У іхняй цяперашняй двухпакаёўцы над мяккаю канапаю, дзе, згарнуўшыся коткаю, любіць сядзець Глаша, вісіць напісаны Андрэем іх сямейны партрэт. Сямён і Глаша сярод нейкіх дзівосных, нетутэйшых раслін і звяроў. Дакладна памятаю толькі, што там ёсць лупавокія лемуры. Кажуць, гэта знак інтэлекту. Дык вось, мяне заўжды дзівіла, крыўдзіла нават, я не разумела, чаму мастак паставіў мужа і жонку так далека адно ад аднаго. Быццам развёў на розныя берагі. Але ні Глашы, ні Сямёну, тым больш Андрэю я ніколі пра гэта не казала. Перш чым пачынаць гаворку, я адчувала, варта было нешта дадумаць. А там вір. Там вострыя аскепкі...

— У ноч перад выселлем я сасніла, што ляжу на ложку сярод дзівоснага, проста чароўна прыгожага лугу. Трава — смарагдавая, мяккая, як дыван... Але я ляжу на ложку. І не маю сілы падняцца. Так і ўсё мае жыццё,— ізноў Глафірыны вочы зрабіліся глухімі і маўклівымі...

Мы выйшлі з кавярні. Сонца садзілася, і проста нам у вочы суровай зданню адразу — велічны, аздоблены сталінскімі калонамі будынак вядомага ўсім дэпартаменту. Колькі разоў спрабавала не думаць пра тое, што ў сутарэннях гэтага дома ў трыццатыя гады катавалі людзей. Спрабавала ўявіць, што там размешчана нешта іншае. Палац піянераў ці музей. Каб жа хоць раз, хоць аднойчы без перасцярогі, без страху зірнуць гэтаму будынку ў вочы, прайсці паўз яго нетаропка, павольна, гуляючы. Не. Позірк слізгае долу. Бягу, спяшаюся. Абы хутчэй прамінуць. Абы прамінуць.

А Глафіра ўвогуле не падывае на яго вачэй. Як, пэўна, цяпер і Андрэй. Ён усё жыццё пражыў у Прыбалтыцы, дзе самыя лепшыя будынкі — храмы. Храмы Бога ці Культуры. А прыехаў першы раз у Мінск, ідзе па праспекце, бачыць гэты палац з калонамі. Падумаў, музей. Дай, думае, зайду. Гэткі бяспечны хіпі ў пацёртых джынсах з заплечнымі ў коску валасамі. Падняўся па прыступках, штурхануў важкія дзверы, зайшоў і разглядае сабе столь, сцены... Міліцыянту найўны юнак, пэўна, не падаўся падазроным. Нікуды не павёў, проста

папрасіў выйсці. «А хіба гэта не мастацкі музей?» — здзівіўся Андрэй. «Зайдзіце за рог і папытайцеся. Там вам скажуць, што гэта за музей».

Не, гэта не музей, дзе маглі б вісець Рушчыц, той, што ў Варшаве, і Бялыніцкі-Біруля з Магілёва, а можа, наваг імпрэсіяністы. Былі ж, былі яны ў калекцыі хоць аднаго беларускага мецэната... Але гэта не музей. Дэпартамент пільнасці. І Андрэй, каб убачыць наяве імпрэсіяністаў, ездзіў у Маскву. Адтуль узрушаны, усхваляваны, тэлефанаваў Глафіры: «Падумаць толькі, каб не ты, я б мог і не зайсці ў Пушкінскі музей... Глаша, ты проста геній, чуеш, ты геній! Я цяпер зразумеў, я цяпер ведаю, што мне рабіць...»

Андрэй, па прыродзе зусім не гаваркі, з Глафіраю можа гаварыць гадзінамі. Пра затканы сонечнымі блікамі Руанскі сабор, пра салон маркізы Пампадур, пра маленькую кухню, адзіны ягоны прытулак, дзе можна намаляваць, і пра тое, што калі-небудзь у нас, як на Захадзе, дазволюць купляць не толькі кватэры, але і майстэрні... Калі гаворка заходзіць пра жонку, Андрэй, як сцвярджае Глафіра, часта робіцца сумным. Яна добрая каханка, выдатная маці, але яму, мастаку, трэба яшчэ нешта... Гэта не выказаць словамі... Адночы Андрэй гаварыў, гаварыў і раптам як схамянуўся: «Глафіра, я ж гавару з табою, як з мужыком. А ты ж жанчына... Маленькая, кволая... Такая далікатная...» Глафіра нічога яму не адказала. Яна стаяла на парозе ў кароценькім, па талі, халаціку, пуховых пантофліках і знобка хуталася ў квяцістую шаль...

І Андрэй пачаў пісаць яе партрэт. Спачатку гэта была не Глафіра — герайна «Дзікага палявання караля Стаха». А перад апошнім выстаўкамам Андрэй запісаў і імклівых коннікаў і абрысы палаца... Усё патанула ў шэра-пярловым тумане. І Яна сама была літаральна сатканая з гэтага лёгкага бязважкага мроіва... Толькі вочы. З невыказнаю ўсясветнаю тугою...

На вернісажы старшыня выстаўкама адвёў Андрэя ўбок: «І ўсё ж вобраз надуманы. Дзе ты сёння бачыў такую жанчыну? Гэта ж XIX стагоддзе...» — «Ды вось яна. Знаёмцеся. Глафіра»,— Андрэй застаўся пераможцам.

Калі выстава зачынілася, палатно вярнулася да Глашы з Сямёнам. Мы нават урачыста адзначылі ягонае вяртанне. Пілі вішнёвы лікёр і язінавую гарбату. Глядзелі па відэа вясёлую амерыканскую камедыю. «Йес, йес, йес»,— сабакам брахаў, цалуючы руку каханай, Ён. «Ноу, ноу, ноу»,—мяўкала, аднеквалася Яна.

Глафіра прынесла манікюрныя нажнічкі і пачала асцярожна падразаць няроўныя лісты і пялёсткі ў жоўтай, сонечнай ружы, якую прынёс Андрэй. Ён усміхнуўся і быццам мімаходзь заўважыў: як жан-

чына ставіцца да кветак, так і да свайго мужа. Вось ягоная жонка... Ізноў ён пра сваю жонку...

Гэта было яшчэ ў арміі. Ноч. Снег. Завяя. А яму дабірацца ў суседнюю часць. Паслалі па нейкую драбязу. Быў момант, зусім збыўся сілы, паслізгнуўся, упаў — тварам у снег і не паварушыцца, нікуды, нікуды больш не хочацца ісці... І раптам як здань. Яна. І не жонка ж яшчэ была яму, проста знаёмая, а прыйшла... Усплыла ці то з памяці, ці то з падсвядомасці і ўсміхнулася... Лагодна так, мякка. Пазвала за сабою. Падняўся, пайшоў. А назаўтра напісаў ёй ліст.

Нядаўна ягоная Марыя нарадзіла яму трэцяга, зноў хлопчыка, і моцна паспраўнела. Але ён па-ранейшаму шмат яе фатаграфуе і малюе. «Якое цела! Вы толькі гляньце, якое мяккае, пявучае ў яе цела!»

І ўсё адно Андрэй уяўляецца мне большым рацыяналістам, чым Сямён. Сямён, колькі яго ведаю, заўжды ахутаны рамантычнымі, часцей нездзяйсняльнымі ідэямі. Зрабіць на дачы басейн і фантан. Збудаваць аранжарэю. Перакласці і выдаць дзённікі Агінскага, таго самага, што напісаў славыты паланез... Не ведаю, адкуль у ім, сур'ёзным вучоным, які столькі гадоў адпрацаваў за мяжою на такой дакладнай, пунктуальнай дыпламатычнай службе, столькі летуценнасці. Ці тое з маленства, якое прайшло на далёкім, ахінутым лясамі ды балотамі хутары, дзе машына ўспрымалася не раўнуючы, як касмічны карабель? Ці тое ад маці, што і цяпер доўгімі зімовымі вечарамі размалёўвае кветкамі і чароўнымі птушкамі дываны, па якія прыязджалі нават з Масквы (я бачыла пару штук на Глашынай з Сямёнам дачы)? Ці, можа, гэта французскія філосафы, эстэтычныя погляды якіх зрабіліся тэмай спачатку ягонаў дыпломнай работы, а цяпер і доктарэкаў дысертацыі?

Так ці інчай Сямён першы падхапіў і горача развіў выказаную Андрэем ідэю. Андрэй, як бацька траіх дзяцей і член Саюза мастакоў, ідзе ў райвыканкам, і яны ў складчыну купляюць дом. Андрэю нарэшце будзе дзе працаваць. У Глафіры з'явіцца свой пакой, і Сямёнавы рукапісы не будуць валіцца ёй на галаву. А галоўнае... Яны змогуць адчыніць прыватны мастацкі салон. Я, вядома, дапамагу. Тэлефоны мастакоў, адрасы народных майстроў, каталогі...

Мы дагледзелі смешныя дзіснееўскія мульцікі. Самавіты кот жа-ніўся з хітраватаю коткай. Апошні глыток ужо халоднае язмiнавае гарбаты. І амерыканскія цукеркі на дарогу. Ужо ў ліфце раскусіла. Ананасная. З арэшкамі.

Як гэта здорава, калі ў людзей з'яўляецца агульная мара! Цяпер у гэтай гасціннай утульнай хаце, дзе на кухні ў далікатным кітайскім букетніку стаяць кветкі, а ў зале насупраць партрэта гаспадароў

крыж-накрыж сапраўдныя турэцкія шаблі, у спальні побач з нават на выгляд мяккім двухспальным ложкам на ўсю сцяну шыкоўнае люстэрка, цяпер там будзе лунаць Мара, Мара пра свой уласны дом...

ЛЕТА, ЯКІМ ЯГО ЧАКАЛІ

Адкрасаваў бэз. І па-над блакітным домам паплыла мяккая цягучая слодыч язміну. Змяркаецца. Я іду на цёплае святло ягоных вокнаў. Іграюць Бетховена. Да Элізы.

Па тых, хто жыве ў гэтым доме, пэўна ж, засталіся маўклівыя здані. І такімі ціхамірнымі, слодычна-душнымі летнімі вечарамі яны выходзяць у сад, прыпадаюць да дрэваў, якія пасадзілі, зазіраюць у вокны сваіх былых кватэр... А дзе, у якім вымярэнні зараз тыя, хто яшчэ сам не ведае, але будзе жыць у гэтым доме? Сядзяць, гамоняць... Бязважкія прывіды, здані будучыні, даруйце, я хачу напрасіцца да вас у госці, не хвалюйцеся, я таксама, як і вы, стануся ценом. Нябачным ценом... Каб ні паглядам, ні жэстам не парушыць таго, што толькі мае адбыцца...

Суладдзе, сумоўе сталюецца ў белай гасцёўні. Там іграюць Бетховена. Нарэшце аношні ўздых. Усё. Цішыня. І я краваю матузок антыкварнага званочка. Той меладычна ўсхліпвае, некага кліча. З калідорнага, падзеленага на долькі акна проста мне пад ногі падае паўкола святла. Дзверы адчыняюцца... Не рыпяць.

— Дзіўна,— Сямён бездапаможна мружыць за акулярамі свае слабыя вочы.— Вельмі дзіўна, я ж выразна чуў званок.

Я праслізнула паўз яго незаўважанай. У белай гасцёўні зноў спавядаецца Бетховен. Гаркавы пах свежае кавы. Туга, светлы сум, трывога.

— Я патушу святло...

Сямён запальвае міготкія электрычныя свечкі і вяртаецца ў свой улюбёны куток пад скрыжаваныя турэцкія шаблі. Глафіра ніжэй нахляецца над клавішамі. Чырвоныя блікі намагаюцца не збіцца з такту. Сямён круціць у руках цяпер непатрэбныя акуляры.

Ён усхваляваны. Бліжэй да мяне, за маленькім столікам (у кітайскім юмбрычаку), пэўна, язмінавая гарбата, у джэзвах — кава), ва ўтульных, мяккіх, абабітых пунсовым аксамітам фатэлях яшчэ трое. Мастакі. Сцішыліся. Слухаюць. Канапа і крэсла пры стара-свецкай грубе вольныя...

Глафіра скончыла, але рук ад раяля не адымае. Не бачу, адчуваю — там яшчэ пульсуе мелодыя.

— Як шкода, што я не разумею музыкі! Гэта, пэўна, самая вялікая мая загана. Прыроду, лес разумею, люблю. Гадзінамі магу блукаць. А музыку... На жаль...

Мастак... Будзем зваць яго мастак Ікс, каб не выдумляць ягонай здані, пакуль ён жывы, новага прозвішча. Як заўжды наструнены, усхваляваны. І рукі нервуюцца, не знаходзяць месца. Ён устаў, перайшоў да грубы. Запаліў, зноў патушыў святло. Так сапраўды лепш. У паўзмроку ягоны зарослы шэрым, быццам заізелы твар яшчэ больш акругліўся. Ён цяпер падобны на нейкага фантастычнага звярка. Ды не. Андрэевага ўлюбёнца лемура. Інтэлектуал-лемур з талерачкамі-вочкамі. Старасвецкую грубу не паілі, а ў ягоных зрэнках трапеча-шугае польмя... Паганскі чараўнік, факір, утаймавальнік змеяў. І за спінаю ў яго тоўпяцца ягоныя прывіды-мроі. Дагістарычныя жывёлы і механістычныя прышэльцы з космасу, скажонныя грахом, ушчэнт стаптаныя людскія душы. Яны павольна пераступаюць, бягуць, паўзуць, лезуць... Да ўлады? Да ежы? Да шчасця? А што такое шчасце? І хіба здатныя зведаць яго сплеченыя ў пазасвядомым рытме, намалявання, ператвораныя ў афорты з дзюрэраўскай, ды не, проста ювелірнаю дакладнасцю істоты? Пачвары, пародыя на ўсіх нас. А сам спадар Ікс, выпускаючы іх у жыццё, ці ведае, што такое шчасце?

— Дзіўна, а мне, наадварот, падалося, што вы вельмі тонка адчуваеце музыку,— Глафіра гаворыць павольна, мякка, бы спявае. — Хто вам сказаў, што вы яе не разумееце?

— Пэўна, жонка, яна ў яго скрыпачка,— падкалоў-хмыкнуў у вус (бараду на лета, як заўжды, пагаліў) гжэчны, самавіты Фламандзец...

Вось нарэшце адшукала гістарычны адпаведнік. Спадар Я. (ён таксама дастаткова вядомы, каб выдумляць ягонай здані новае прозвішча) нагадвае лагоднага, заўжды ўпэўненага ў сабе фламандца. На Беларусі так трымаўся толькі той, хто меў уласны фальварак. Спадар Я. будзе свой пад Валожынам. З галерэямі, дзе размесцяцца творы ягонага брата-скульптара, з асобным пакоем-бібліятэкай, дзе будзе зручна працаваць другому — літаратару, з не менш, як трыма майстэрнямі (самыя малодшыя з братоў Я. таксама канчае спецыяльную школу-інтэрнат для адораных дзяцей і захапляецца графікай), з гасцёўняй, спальнямі... Пакуль што ў недабудаваным фальварку жывуць бацькі, даглядаюць сад, гадуюць карову, свіней, авечак, ну і ўсё астатняе. Каб да сала было яйка, а да яблыкаў — гусь.

Глафіра паднялася. Шапталівы пераліў шоўку. Водар парфумы. Спадар Я. падышоў, нахіліўся, пацалаваў ёй руку. І ягоны сябра таксама. Назвала б спадара А, вусатым Дон-Кіхотам. І ў жыцці і ў

мастацтве ён падобны на рамантыка. Але не настолькі, каб ваяваць з ветракамі. І ягоны Санча Панса, спадар Жа. падобны больш не на Санча Панса, а на Партоса. Зрэшты, іх у свой час так і звалі Атос, Партос і Арамис... Тры вабныя вусачы ў чорных капелюшах. Тры мушкецёры. Апошнім часам Атос і Партос адасобіліся. Арамис застаўся ў адзіноце. Але гэта асобная размова.

— Нашае жыццё зрабілася зусім бессэнсоўным! Ідэалы раструшчаны...— здаецца, зусім пра іншае, але ж наяве ўсё пра тое ж самае, пра музыку гаворыць спадар Ікс.

Глафіра налівае яму і сабе каву. Жа. і А., як і Сямён, п'юць гарбату.

— Але ж засталіся спрадвечныя біблейскія ісціны. Не забі, не здрадзь, не пралюбадзейнічай... Імі і толькі імі павінен кіравацца чалавек,— Глаша пачынае хвалявацца.— А мы забыліся, мы аддураліся ад іх, затапталі ў бруд. Выкінулі разам са святымі абразамі. Гэта ж падумаць толькі, жонкі пісалі даносы на сваіх мужоў... Я магу па-рознаму ставіцца да чалавека, з якім звязала свой лёс. Але дакладваць, пісаць на яго даносы... Дзекабрысткі ехалі ўслед за сваімі каханымі ў Сібір. А літаральна праз стагоддзе мужы пісалі на жонак, жонкі на мужоў, дзеці адмаўляліся ад сваіх родных бацькоў... Усё ад таго, што вынішчылі духоўны патэнцыял нацыі. Зніклі дваране, інтэлігенцыя... Згінулі, рассыпаліся па свеце залатыя гены... А годнасць? Хто цяпер памятае, што такое годнасць? Хто цяпер умее па-сапраўднаму яе шанаваць? Пакуль не вернемся да спрадвечных ідэалаў, да біблейскіх ісцін, мы ніколі не збудуем цывілізаванага грамадства...

— Легка сказаць: вярнуцца...— спадар Ікс зноў устаў, прыхінуўся да грубкі, і водбліскі электрычных свечак заміргалі ў ягоных вачах.— Вось у «Іскусстве кино» нядаўна прачытаў антыутопію. Вельмі нават падобна на праўду. Да пачатку стагоддзя ў нас зноў усталюецца дыктатура. Крывая дыктатура...

— Усе дэмакратыі змяняюцца дыктатурамі,— далучыўся да размовы спадар Жа.— Адзіная надзея — утварыць сваю ўласную дзяржаву і пачаць усё спачатку. Дакладней, развіць тое, што, распачалі ў княстве Літоўскім. Нашым Вялікім княстве Літоўскім.

— Значыць, усе семдзсят гадоў кату пад хвост? — гэта, здаецца, спадар А.

— Не... Тут нешта не так. Пэўна, не варта адкідаць усё тое, што дала нам рэвалюцыя,— Сямён са свайго дальняга змрочнага кутка.— Вось нядаўна ездзіў я да бацькі. Ён у мяне з Заходняй Беларусі. Падпольшчыкам быў. За савецкую ўладу змагаўся. А да пяцідзесяцігоддзя вызвалення Заходняй Беларусі нават не павіншаваў ніхто. Але гэта асобная размова. Дык вось, ён у мяне пытаецца: «Няўжо, сыноч, мы

дарма гэта ўсё рабілі? Савецкую ўладу ўсталёўвалі?» І я яму шчыра сказаў: «Не... Каб не савецкая ўлада, я, унук селяніна, пэўна б, не раз'язджаў па Парыжах ды Ніцах... У лепшым выпадку туды паехаў бы які-небудзь нашчадак Радзівіла». Думаю, галоўнае, што дала рэвалюцыя — гэта роўнасць. Класы зліквідаваныя. І ў нас цяпер, як у Амерыцы. Туды прыязджаеш, забудзься, кім быў на радзіме — графам ці лордам. Ты грамадзянін, роўны сярод роўных, і гэтым усё сказана.

Глафіра кпліва звузіла вочы:

— А ты ўпэўнены, што нашчадак Радзівіла на тваім месцы зрабіў бы менш за цябе?

— Але і ты б тады наўрад ці выехала за мяжу.

— Ты мяркуеш, што я не здолела б быць жонкаю патомнага князя ці графа?

Порстка падхапілася, адышла да акна. Сукенка да самай падлогі. Лёгка шаль... Не, у яе крыві, пэўна, усё ж ёсць блакітны дамешак. Можна, усяго кропля, але ёсць.

— Жахліва тое, што мы ў першыя ж гады знішчылі, у лагерах згналі наш духоўны патэнцыял.— Глафіра зноў гаварыла пра шмат разоў думанае.— А ён, гэты патэнцыял, не аднаўляецца. Можна навучыць прафесара валіць лес, месці вуліцу, але каб кухарка кіравала дзяржаваю, рабіла аперацыі на сэрцы, пісала вершы... Зрабіць духоўна беднага чалавека інтэлігентным немагчыма. Тым больш калі ён сам не мае ў гэтым патрэбы. Ва ўсіх краінах больш за ўсё шануюць талент і інтэлект. Бацькі ўсе свае намаганні кладуць на тое, каб назапасіць грошай і даць дзецям добрую адукацыю. За мяжою можна пражыць бязбедна толькі адукаванаму чалавеку. А ў нас... Усюды кіруюць пасрэднасці, кухаркі. Шафёры «хуткіх дапамог» аб'яўляюць забастоўку. Ім, ці бачыш, трыста рублёў у месяц мала. А доктар, які дзяжурыць дзень і ноч, робіць складаныя аперацыі, атрымлівае свае сто восемдзсят і маўчыць. Яму сумленне не дазваляе кінуць хворых. Што вы мне ні кажыце, кожны чалавек павінен дакладна ведаць сваё месца. І ганарыцца тым, што ён мае сілы і талент зрабіць для іншых. Вось я, напрыклад, зусім не разбіраюся ў фізіцы, але ж і не бяруся, як да апошняга часу партыйныя босы, настаўляць акадэмікаў. Я ведаю музыку, жывапіс, літаратуру. Пра іх гавару і пішу. Раней майстры ядналіся ў цэхі. І ганарыліся. Адзін тым, што пячэ смачныя булкі, другі — тым, што шые прыгожыя чобаты. Вінароб рабіў далікатнае віно, купец умеў яго прадаць. І ім было сорамна ісці на падман. Перад цэхам, перад гільдзіяй сваёй, у рэшце рэшт, перад Богам, перад самім сабою — сорамна...

— Вось-вось... А цяпер самы вялікі дэфіцыт — дэфіцыт сораму,— горача дадаў спадар Я.— Раней крамнік сам клапаціўся, каб у ягонай краме быў добры тавар. Што б людзі сказалі, каб ён стаяў склаўшы рукі перад пустымі паліцамі?! А то заходжу ў магазін, прашу мыла. А мне: «Няма». Проста так, нават без ценю сораму: «Няма», і ўсё. Чы гэта па-чалавечы?

Спадар Ікс зноў падлівае кавы...

— І ўсё ж самы вялікі дэфіцыт — гэта дэфіцыт духоўнасці. Адсюль і ўсё астатняе...

— Бяскрылымі мы нейкімі зрабіліся,— спадар А. пасур'ёзнеў. Цікавыя не толькі ўсмешка, але і самота ў яго, як добра пастаўлены голас опернага спевака.

— Таму ў вас на партрэтах усе такія прыгожыя і натхнёныя? Вы заўжды шукаеце ў жыцці рамантыкі? — Глафіра нарэшце перастала хадзіць, села разам з усімі за столік.

— А як жа без рамантыкі? Яна дае чалавеку веру, надзею і... каханне.

Вось сюды б жанчын, якіх малюе спадар А. Яны вельмі, нават ці не занадта прыгожыя. Мяккая лінія, цёплы альбо часцей халодны каларыт. Недасяжная пекнасць і вабнасць. Не ведаю чаму, але мне здаецца, унутраны свет, характар жанчыны спадара А. цікавіць пастолькі-паколькі. Зрэшты, ці шмат вы ведаеце мужчын, якія б былі здольныя не на словах, а нараве глыбока захапіцца духоўнасцю, талентам, розумам сваёй абранніцы? Прасцей сказаць, камплімент удаа падмаляваным вачам ці вуснам, чым геніяльнай ідэі. У міготкім паўзмроку белае гасцёўні побач са спадаром А. сучасныя жанчыны, апранутыя, як на баль... Адмысловыя прычоскі, святочныя сукенкі, сарафанікі, ажурныя панчохі. У адной на шыі вялізны чорны бант. У другой у руках белыя канвалі. Яны ўсе нікуды не спяшаюцца. Яны застылі і чакаюць. А спадар А. ужо бачыць сябе пакутнікам Ікарам. Адчайна ўзлятае ўверх. Да сонца. Можна, каб спытацца, навошта, дзеся чаго Бог даў яму талент і такія вялікія прыгожыя крылы?

Зноў званок. Сямён адчыняе. На парозе з вялізным ахапкам змяніну яшчэ два вусачы — высокі падцягнуты снадар S. і рахманы круглявы T.

— Як я люблю такія вечары...— спадар S. аддае Глафіры кветкі, цалуе руку, сядзе на канапу.— Гэта ў горадзе змяркаецца раней. Дамы сонца засцяць. А на вёсцы... Вяртаешся дахаты праз поле. Пылок па дарозе сцелецца. Смуга... І конікі цвыркочуць... Не ўгледзіш дзе — толькі цвырк-цвырк-цвырк... А на душы спакой, бяспека.

Ведаеш пэўна: зараз прыйдзеш дахаты, памыеш падрапанья ногі, нап'ешся сырадою...

Спадар S. гаворыць, а ў мяне перад вачыма ягонья лёгкія, даікатныя акварэлі. І птушка, што ўзлятае ў неба. Мякка і годна. Унізе застаюцца лут, поле, драўляныя хаткі... Кабеты ў намітках ператварыліся ў маўклівыя сілуэты... А можа, гэта і не кабеты зусім, а ядлоўцы? Вышай, вышай... І вось ужо толькі ледзь заўважныя лініі хінуцца да зямлі ў шэра-блакітнай смуге. Лёгкі дзіцячы сон. Смак мёду і цвыркатанне нябачных конікаў...

Спадар Ja. ўсмінуўся, павольна падкруціў свой руды вус:

— А ў мяне з маленства, наадварот, засталася пачуццё небяспекі. Небяспекі, якая можа ўсчацца літаральна з нічога. Я ж аднаго разу ледзь не спаліў сваю родную вёску. Гуляю сабе з запалкамі, а трава як пырхне. Лета сухое было. Агонь імгненна перакінуўся на хлеб. А людзей — нікога, усе ў полі. Каб не старэйшы брат, мог увайсці ў гісторыю не мастаком, а Герастратам...

— І я памятаю нешта падобнае,— гэта ўжо спадар A.— Вяселле ў суседа было. Каня падпаілі. А я, малы яшчэ зусім, пры браме сяджу, гуляю. Раптам конь як ірване і проста на мяне. Не ўтрымаць. Ледзь паспеў ускочыць, ён на дыбкі і... спыніўся... Перад самым, перада мною.

— Як шкода, што я гараджанін,— спадар T. як заўжды, самы негаваркі. Але затое як уважліва, пранікліва ён слухае! — У мяне не засталася такіх успамінаў. І мне іх так не хапае...

— Мне здаецца, што ў гараджан таксама ёсць свае перавагі.— Глафіра гаворыць не толькі пра спадара T., але ж і пра сябе.— Вяскоўцы ўспрымаюць прыроду, як бы мовіць, у яе непадзельнай цэласнасці. А для гараджаніна кожны яе куточак — адкрыццё. І вока ў тых, хто вырас у горадзе, мне здаецца, больш вострае на дэталі...

У творах спадара T. ёсць тое, што я найбольш цаню ў жывалісе. У іх ёсць музыка, настрой... Настрой пасляваеннага вечаровага парку. Настрой бацькоў, жонкі, дачушкі... Настрой вядомага пісьменніка і ягоньх твораў... Настрой закаханых, выпадкова з'яднаных сярод гарадской мітусні і тлуму... Настрой зачараванай навакольным светам дзяўчынкі...

— Перакусіце, вы ж з інстытута. Тут вось яшчэ нават канапкі засталіся...

Раяль зачынены, і Глафіра цяпер проста гасцінная гаспадыня. Я заўжды захаплялася яе здольнасцю іграць адну, адзіную прыдатную менавіта для дадзенага моманту ролю. Гэта так важна для жанчыны

ўмець быць той, якой менавіта зараз жадае бачыць мужчына... Мужчыны стаміліся. Яны хочуць есці... І толькі потым пытанні.

— Што новага ў інстытуце?..

— Новага... На носе дыпломныя прагляды, а яны яшчэ нешта ў эскізах перарабляюць. Усё адкладваюць на апошнюю ноч. І чым толькі людзі цэлы год займаліся? — спадар S. хвалюецца не менш за сваіх вучняў.— Што сталася са студэнтамі, не ведаю... Памятаю, мы увесь год, нават на канікулах, да ночы сядзелі ў майстэрні, эксперыментавалі, пра нешта спрачаліся. А цяпер, калі ні йду ўвечары паўз інстытут — У вокнах глуха і цёмна. Памалювалі пару гадзін з раніцы (а то і без таго) і дахаты...

— У кожнага пакалення свой шлях...— спадар T. настроены больш памяркоўна.

— А можа, тут і вы, выкладчыкі, у нечым вінаватыя... Вось скажыце па шчырасці, вы думаеце пра тое, каб не парушыць, зберагчы асобу няхай зусім, абсалютна на вас, настаўнікаў, не падобную?— у Глафіры настрой паспрачацца.— Я вам не хацела казаць, думала, сам і заўважыце, але ж вашыя любімыя вучні свядома ці падсвядома падрабляюцца пад вас... А вы паспрабуйце зразумець, падтрымаць таго, хто на вас не падобны, хто, можа, нават зусім не прымае вашае творчасці...

— Не, тады няхай вучацца ў тых, хто ім падабаецца,— спадар S. таксама мае рацыю.

— Але ж хіба ім дазваляюць самім выбіраць сабе майстра? — уключыўся ў размову спадар T.

— Вось-вось, ім вас навязваюць. Можа, таму яны вас і не прымаюць. І яшчэ мяне дзівіць, чаму вашыя студэнты практычна нікуды не ездзяць. Ну не за мяжу, дык хаця б у Маскву, Ленінград вы іх можаце накіраваць? Як стаць мастаком, ніколі не бачыўшы імпрэсіяністаў, італьянскага Адраджэння?

— Традыцыйны мастацтвазнаўчы набор класікі. Імпрэсіяністы і італьянскае Адраджэнне. А вось я іх не люблю, — спадар Ja. гарача далучаецца да спрэчкі.— Яшчэ калі ў школы вучыўся, убачыў копію «Дамы з гарнастаем» Леанарда. Дрэнную, вядома, копію. Але ўсё роўна. Гляджу, а яна быццам без скуры. А вакол усе: «Майстар! Які майстар! Якая глыбіня! Ах, Леанарда! Ах, Адраджэнне!» Гэта вы, мастацтвазнаўцы, ствараеце ідалаў. І хочаце прымусіць нас, мастакоў, ім пакланяцца. А італьянскія мастакі, дарэчы, не могуць быць нам блізкімі. Яны ставілі сябе над народам, стваралі элітарнае мастацтва. Зусім іншая справа галандцы. Мне асабіста Брэйгель

значна бліжэй, чым Леанарда. Ён гаварыў з народамі, як роўны з роўнымі. І мастацтва ў яго лаканічнае, выразнае, як...

— Як ракаўска-івянецкая кераміка,— усміхнуўся Сямён,— ты, дарэчы, яе яшчэ збіраеш?

— А як жа.

— Трэба як-небудзь пад'ехаць, паглядзець.

— У Заслаўі хутка выстава. Можа, і я са сваёй калекцыі што туды адшкадую. Прыязджайце.

— Мне нехта казаў, што ты амаль усю сваю калекцыю на гародзе выкапаў. А цяпер быццам і кандыдацкую пісаць сабраўся...

Спадар Я. толькі самазадаволена ўсміхнуўся. Не, усё ж, што ні кажыце, а пачуццё ўласнае годнасці — вялікая справа. І ў творах ягоных вабіць, падкупляе ўсё тое ж — годнасць. Толькі ўжо не фламандская, не рубенсаўская — усё шчодра, на паказ, а брэйгелеўская — стрыманая, гарманічная, натуральная. Рагнеда, першыя камунары, сівавусы бацька... «Тата, я запаліў святло...» Адарвіся ад сваіх успамінаў. Супакойся. Я запаліў святло... Чамусьці не пакідае адчуванне, што спадар Я. не толькі ў родзічах і земляках, але і ў гістарычных асобах бачыць свой адбітак. Ён нават часам быццам прымервае іхняе аблічча на сябе.

Вось гарэза Кастусёк (будучы Якуб Колас) узлез на плот, як калісьці любіў сядзець, праводзячы і сустракаючы сонца, ён сам, спадар Я. Вось удумлівы, натхнёны студэнт Францішак Скарына... А вусы і вочы зноў вочы ягоныя, мастакоўскія. Шэрыя, то з мяккім блакітным, то са сталёвым водбліскам вочы... А самая ўлюбёная серыя ў спадара Я. «Гульні дзяцей Беларусі». Амаль што брэйгелеўскія «Гульні дзяцей». Толькі тут усё нам, беларусам, зразумелае без каментарыяў. Мяняецца прырода, імгненна супыніўшы рух, стынуць дзіцячыя фігуркі... Гляджу на спадара Я., і мне здаецца, ён на ўсё жыццё застаўся хлапчуком-гарэзам. І калі глядзіцца ў люстэрка, бачыць сябе не спраўным, круглявым рудавусым дзядзькам, а вясёлым, упартым малым з дэзды заўважнаю шчэрбінкай між зубоў. І над ложкамі у ягоным пакоі вісіць Кастусёк у шырокім сонечным саламяным брылі...

Як спакойна сядзець вось так у паўзмку спавітай рухомымі ценямі белай гасцёўні. Слухаць ці думаць пра сваё... Вокны напята. І душны, мляўкі язмiнавы вечар наплывае ў пакой. І на століку пры канапе ў кітайскім букетніку таксама язмiн...

Наверсе, чуваць, тупаюць, гойсаюць, рагочуць, ніяк не хочуць класціся спаць трое Андрэевых сыноў. Марыя нешта ім доўга даводзіць, гучна выгаворвае, а потым і сама не вытрымлівае — рассмяялася... Андрэя няма. Ён недзе вядзе перамовы наконт

чарговай выставы-продажу. Спадар Ігрэк, якога, здаецца, найбольш шануюць у гэтым доме, так і не прыйшоў. Над канапаю побач з партрэтам Сямёна і Глашы адна з ягоных карцін. Калі я гляджу на ягоныя адмысловыя, казачна-іррэальныя творы, мне здаецца, што ён прэпарыруе маю падсвядомасць. Няўжо Сямён і Глаша могуць з дня ў дзень глядзець на вантробы сваёй душы і розуму?..

Хопіць. Лепш прайсціся па доме. Па непазнавальна змененым доме... Ён быццам памаладзеў. Падстрэшак ператварыўся ва ўтульную Андрэеву майстэрню. Глафіра з Сямёнам аддалі пакой пад бібліятэку. Там шмат замежных альбомаў, самыя розныя даведнікі, энцыклапедыі. Ёсць свой невялічкі пакойчык і ў Глафіры. Што ж, цяпер ёй лягчэй заставацца загадкавай і прыцягальнай. Блакітная спальня. Люстра на ўсю сцяну. Мяккі двухспальны ложкак. Адмысловая малочна-белая лямпа. Кухня акуратна абабітая дрэвам. Гэта нават не кухня, хутчэй — сталовая... Насупраць — дзверы ў дзверы — Андрэева кухня. Калі што смачнае — частуюцца ўсе. І цяпер, толькі дзеці палягуць. Марыя прынясе ўніз, у белую гасцёўню, булачкі з макама. Яшчэ гарачыя... У Андрэя апроч майстэрні і кухні — чатыры пакоі. Унізе — насупраць белае гасцёўні — салон-магазін. Там цяпер цёмна... Але зайду. Развітаюся з тымі карцінамі, што выстаўлены да продажу.

Нарэшце вочы звыкліся з цёмраю. Мяккім жывым святлом свецяцца вокны хацінкі на ўскрайку горада. Мінорны акорд. Бэзавая квеценя. Шэры разлёт аблокаў. Гэта, вядома, наш маўклівы, разважны спадар Т.

Лёгка, быццам па кітайскім шоўку пісаны акварэлі спадара С. Яблынька пырхнула квеценню і быццам сама засаромелася сваёй красы. Каравайніцы ў бялюткіх намітках выносяць аздоблены папяровымі шпшыкамі-кветкамі вясельны каравай...

Яшчэ некалькі жывалісных краявідаў. Вострых, лаканічных. Пэўна, спадара Яа. Адзіным безупынным мазком — стромы пячаны бераг, люстраная шэрань ракі. Неба. Дрэвы па калені ў вадзе, і лускавінкамі да самага далягляду — адбіткі, адбіткі, прывіды нашага жыцця...

Вільня, Індыя, яшчэ нейкая экзотыка. Спадар А. Дзяўчына з канваліямі. Няўжо і яе вырашыў прадаць? Ці гэта толькі дзеля рэкламы?

А на гэтай сцяне засталіся толькі вярхоўкі. Не. Вось яшчэ зашклёны афорт з пачварнымі жабамаі, што адна за адною пнуцца на п'едэстал... І нейкі ірэальны, казачны жывалісны краявід. Заснежанае поле, царква і да драбніц выпісаны твар жанчыны, якая на нашых вачах ператвараецца ў райскую птушку... Значыць, па-ранейшаму лепш за

ўсіх купляюць спадароў Ікс і Ігрэк. А я б, пэўна, усё ж не павесіла іхнія творы ў сваім пакоі. Дзе-небудзь у гасцёўні, можа быць... А над пісьмовым сталом у мяне вісіць мяккі, музычны краявід спадара Т. Калі пастаянна жывеш напружаным духоўным жыццём, штохвілінна пераадольваеш дысгармонію, хаос наваколя, вяртаючыся дахаты, прагнеш хоць на імгненне прыпасці да нечага суладнага, натуральнага... А спадароў Ікс і Ігрэк, як я пагляджу, купляюць найбольш людзі заможныя, камфортныя. Ім, каб іхняя душа зварухнулася, патрэбен рок і такое вось, хай сабе ім зусім незразумелае, але вострае мастацтва... Зрэшты, Глафіра з Сямёнам таксама больш за ўсіх любяць спадароў Ікс і Ігрэк. Сямён нават павесіў іхнія творы над сваім сталом...

Вяртаюся ў белую гасцёўню. Зноў званок — настойлівы, вясёлы.
— Гэта акцёры!

Вядома, яны. Спектакль ужо скончыўся. А на вуліцы такі да шаленства п'янкі вечар... Хочацца гаварыць, гаварыць, спяваць, танчыць...

Сямён разлівае лікёр і каньяк. Глафіра ставіць варыцца каву. Вось і Андрэева Марыя ў шырокай квяцістай спадніцы са сваімі булачкамі і канапкамі. Як дарэчы.

Сядваюць хто куды. Усё роўна ненадоўга. Танклявы, усмешлівы Кіса ценем слізгае да Глафіры. Ён увесь быццам гумовы. Згінаецца, цягнецца да яе рукою, цалуе, зноў усміхаецца... У такіх самых заношаных джынсах і майцы з надпісам, які не перакладаецца, барадаты Кныш з гітараю. Санька па мянушцы Піжон... Надзея...

Чырвоныя блікі. Чароўныя цені...

Ай, нэнэ, нэ-нэ-нэ...

Надзея перакідае свае густыя смалістыя валасы за спіну, скідае басаножкі і гуліва пацэпвае-паводзіць плячыма... Стракатая спадніца веерам. Ай, нэ-нэ... Кныш з гітараю падае перад ёю на калена, закідвае галаву. Кіса прыгупвае вакол яе, б'е рукамі па пятках. Піжон шукае пепсі-колу. Сапраўды, душна і сушыць у роце. Пэўна, да дажджу. А Надзея ўжо наступае на разгубленага Сямёна, падміргвае, усміхаецца і раптоўна заходзіцца ў несупынным, суцэльным кружэнні. Спадар А. вымае з букетніка, што стаіць ля грубка, пунсовую ружу.

Акцёры п'юць каву, хто з каньяком, хто з лікёрам, і шумна расказваюць пра спектакль, пра ранішнюю рэпетыцыю... Пра тое, як іхняя бухгалтэрыя купіла камп'ютэр, але скарачацца не збіраецца. «Чым жа вы займацца будзеце, семнаццаць чалавек?» — «Ой, ну што вы, такія гульні цікавыя камп'ютэрныя ёсць!»

Кіса смакуе шакаладку. Потым экспромтам разам з Надзеяй паказваюць пародыю на «Паўлінку», якую не так даўно сасваталі на цэнтральнае тэлебачанне:

— Як правёў мяне Цімох-ох-ох.

Стала цёмна на дварох...

Наўмысна закатвае вочы, на ўвесь голас спявае Надзея.

— Когда меня проводил Тимофей, на улице было темно,— холодна, бесстаронне каменціруе Кіса. На ягонай шыі зроблены з цукерачнае абгорткі гальштук-матылёк...

— Не цалуй мяне, Цімох-ох-ох...

— Не приставай ко мне, Тимофей...

Шумна і весела ў белай гасцёўні. Спадар А. нешта шэпча Надзеі. Марыя прысуседзілася да рудаўсусага фламандца, спадара Ја. Глафіра пра нешта спрачаецца з Кнышом і Піжонам.

Надзея ўздыхнула, вырвала сваю руку. Нічога не паробіш, чую яе шэпт:

— Не. Сабака я, разумееш, сабака... Прывыкаю да чалавека, прымярзаю, і ўсё...

— І дзе ж цяпер твой чалавек?

— Няма... Сам бачыш — няма...

Падышоў Кныш з гітараю:

— Надзея, Глаша просіць «Дзве паралельныя»...

Уздыхнула, жаліва дзынкнула струны...

— Анатољ Вярцінскі. Музыка Кныша...

Бачу: ідуць у прасторы лініі,

нічога агульнага паміж імі.

Ідуць і маўчаць яны, нямыя,

дзве паралельныя прамыя.

Ідуць яны побач,

ідуць яны поплеч —

адна другую

не клічуць на помач.

Нібы пракляцце вісіць над імі,

над паралельнымі прамымі.

Глафіра прыхінулася да халоднай грубкі. Сямён, як заўжды, у самым дальнім кутку — пад скрыжаванымі шаблямі. Згаслі свечкі. Густы вечаровы блакіт ператварае постаці ў сідуэты... Вось і яны расталі ў мляўкім язмінавым водары...

У расчыненае акно наплываюць зоркі...

Дождж у сэрцы маім,

Як над горадам дождж,

Стомы, жальбішчаў дым,

Скуль ты ў сэрцы маім?

Поль Верлен. Раніца заўтрашняга дня. Дождж. Нетаропкі. Задумнены. Разважны... У расчыненым акне галінка язіну. Кветкі прагна ловаць празрыстыя кроплі, і кожная спяшаецца ўтварыць сабе адмысловую дьяментавую аздобу... Каб пачуваць сябе не менш як лілейя...

Учора я так натамілася, што не было сілы вярнуцца дамоў. Не заўважыла, як заснула. Не пачула, як разышліся госці. А сёння прачнулася ў Сямёнавым крэсле, захінутая клятчастым пледам... Ці можна здань агарнуць пледам? Ці можа здань агарнуць пледам?.. На століку зборнік Поля Верлена. Па-французску. І паперка, дзе Сямёнавай рукою — пераклад на беларускую мову... Ягоны? Не, здаецца, А. Лойкі...

Дождж — бясээнсіцы глум —

Сэрцу збрыдзеў даўно.

Аніякіх больш дум!..

Бэссэнсоўны жаль-сум...

У кітайскім букетніку — букет язіну... Той, што прынеслі спадары S. і T. Значыць, усё, што было Учора, было наяве?

У гасцёўню заходзіць Глафіра ў даўтім ярка-зялёным халаце. Услед за ёю (нарэшце!) чорнабароды спадар Ігрэк з вялізным кошам трускалак.

— І дзе вы іх назбіралі?

— На вашай чароўнай дачы,— пэўна ж, жартуе ён і ставіць кош пасярод гасцёўні.

Як шкода, што я цяпер усяго толькі здань... Мне так хочацца пакаштаваць трускалак... Ад іх жа такі водар, такі водар...

— Вы дарма ўчора не заехалі. Акцёры пасля спектакля прыйшлі. Спявалі. І Надзея...

— Надзея... Надзея... Як вы любіце казаць: таемная славянская душа... А калі мне балюча яе бачыць... Балюча!

— Даруйце... Дарэчы, сёння мы прадалі апошнюю вашу карціну. Грошы ў Андрэя. Можаце да яго падысці. Ён, здаецца, у майстэрні.

— Добра. Можа, і падыду...

— Толькі ведаеце, усе просяць, каб растлумачылі, што там намалявана.

— Калі карціну можна пераказаць словамі, гэта ўжо не мастацтва,— рэзка перарваў спадар Ігрэк.

У кутку, ля крэсла пад шаблямі, толькі цяпер заўважыла, хітравата пасміхаўся высечаны з дрэва ягоным земляком-палешуком, перавязаны да вяселля ручніком сват. І маляваны дыван ля грубкі я таксама ўчора ў цемры не разгледзела. Пэўна, Сямён ад маці прывёз... Можа, яны цяпер і вырабы народных майстроў прадаваць збіраюцца?

— Вам каву?

— Як вам, так і мне...

— Вы, я бачу, не ў гуморы...

— Дождж... Папраўдзе, нікога бачыць не хачу. Крызіс.

— Колькі вас ведаю, гэта натуральны ваш стан. І ўсё роўна нельга, нельга так доўга заставацца сам-насам. Тут, зрэшты, збіраюцца не чужыя вам людзі, сябры.

— Шапенгаўэр лічыў, што чым больш чалавек мае ў сабе, тым менш яму патрабуецца кантактаў з іншымі. І ўвогуле інтэлігентнасць, якую вы так усхваляеце, гэта шлях да некамунікабельнасці...

— А як жа тады імпрэсіяністы... Парыж. Канец XIX стагоддзя. За адным столікам сядзелі Заля, Манэ, іхнія сябры, спадкаемцы. Вам не здаецца, што яны натхнялі адзін аднаго, можа, нават падсвядома перадавалі адзін аднаму творчую энергію... Утваралася своеасаблівае біяполе... Таленавітым людзям нельга, проста супрацьпаказана жыць па адным! Памятаю, калі вучылася, быў фільм «Монпарнас, 19». Там таксама пра гэта. Мы збягалі з лекцый. Разоў пяць глядзелі... Мадэльяні...

— Памятаю-памятаю... Я тады якраз канчаў мастацкае вучылішча. Мадэльяні быў нашым кумірам. Капіравалі яго ва ўсім. Хадзілі па кавярнях і, ўявіце сабе, малявалі на сурвэтках партрэты...

— Ну, як кава?

— Як заўжды ў вас...

— Скажыце, вы хоць з кім-небудзь бываеце пчырым?

— З вамі...

— Зноў жартуеце...

— Ну чаму ж... А ўвогуле, навошта мне перад кімсьці раскрываць сваю душу? Мне найлепш сам-насам са сваімі працамі.

— Ведаеце... Я даўно хацела вам сказаць... Гэта нават не камплімент... Гэта... Лічыце прызнаннем у каханні... Дык вось, калі я ўпершыню ўбачыла адну з вашых карцін... Даўно, яшчэ ў сямідзесятых гады. Двое, падзеленыя сцяною, і ў кожнага ў руках тэлефонная трубка і правады ў нікуды... А ў вачах, у вачах у іх — надзея, каханне... і адзінота... Проста сусветная нейкая адзінота... Я падумала: гэта ж пра нашае страчанае пакаленне... Гэта ж пра мяне... Пэўна ж, пра мяне. Ведаеце, каб не гэты дом, не гэтая гасцёўня, салон, я б ніколі не спраўдзіла сябе як асоба... Я лічыла сваё жыццё марным...

Дзверы рышнулі, і ў пчылінку зазірнула, а потым услед за мячыкам праслізнула цікаўная дзяўчынка з вялізнымі блакітнымі бантамі.

— Дзень добры! — Яе вочкі свяціліся радасцю.

— Вы яшчэ не знаёмыя? Гэта мая пляменніца. Брат на выхадныя прывёз. А гэта дзядзя мастак.

— Яшчэ адзін мастак? А можна я потым вас за бараду пацягаю?

— Глаша, як табе не сорамна?!

— Божа, як яна на вас падобная! Проста дзве кроплі! І таксама Глаша...

— Там цёця Надзея прыйшла. Яна парасон учора забылася. Ах, вось ён, вось ён!— Малая кінулася да грубкі і, ухапіўшы вялізны празрысты парасон, адразу паспрабавала яго наставіць,— Цёця Надзея, цёця Надзея, хадзіце сюды, хадзіце сюды, ён тут! Тут!

Надзея была ў штоніках і ярка-аранжавай куртачцы з прышпіленым ля каўнерыка пластмасавым парасонікам. Валасы заплечены ў коску...

— Папіце з намі кавы!

— Не-не. Дзякуй, Глафіра. У нас рэпетыцыя.

— Я вас падвязу,— спадар Ігрэк так і не дапіў сваёй кавы.

— Ён стаў мастаком, але чалавекам ён не стаў. Гесэ,— Надзея пакланілася і накіравалася да дзвярэй.

Спадар Ігрэк услед. Глафіра толькі паціснула плячыма.

Парны язмiнавы ранак. Магчымая будучыня. Але мне час вяртацца. У халодным восеньскім парку мяне чакае Глафіра.

ЧОРНЫ ЗАЗІМАК

Пранізівы, колкі ўсходні вецер. Бяснежна. Суха. Чорны зазімак. Мы ідзём з Глафіраю праз здранцвелы насцярожаны парк і маўчым. Яна захінаецца ад ветру, настаўляе, прыкладае да заружавелых шчок шэра-блакітны каўнер шыкоўнага футра. Парыж... А мне, нічога не магу зрабіць, рэжа вока яе спехам заштытая элегантная пальчатка. Чырвоны вузельчык. Чырвонае вочка святлафора. Бяда.

— Тады, пасля аперацыі, я паехала ў Рыгу і зноў сустрэла Мікалая Платонавіча. Сустрэла і зразумела — гэта знак. Мікалай Платонавіч сказаў мне: працуйце, працуйце над сабою, толькі так вы яшчэ можаце ўратавацца...

Яна зноў упарта называе гэтага апантанага дзівака з Рыгі не па прозвішчы, а як Настаўніка, па бацьку — Мікалай Платонавіч... Як Настаўніка. Як свайго гуру... Каторы раз чую, што ён адкрыў ёй сакрэты біяполя, ён навучыў яе валодаць сваёй энергіяй, канцэнтраваць, узмацняць і нават перадаваць яе іншым... Яна можа пераадолець боль, яна можа зняць і павысіць ціск... Яна можа...

— А гэта праўда, што там, дзе чалавек перажыў найбольшае ўзрушэнне, застаецца біяэнергетычны след? — Я, як кожны сучасны чалавек, таксама што-нішто чытала,— І яны як здані стаяць, блукаюць на тым месцы... А перад смерцю ці ў якой экстрэмальнай сітуацыі зноў вяртаюцца да чалавека. І нават могуць дапамагчы пераадолець яму смерць. А потым зноў разыходзяцца па сваіх месцах. Можна, таму пасля экстрэмальных сітуацый заўжды адчуваеш моцны эмацыянальны спад...

— Усё не так проста. Гэта ўсё больш складана,— Глафіра паглядае на мяне, як прафесіянал на дылетанта.

Я яе разумею. Яна цяпер крылатая. Усё жыццё яна захаплялася таленавітымі людзьмі. Мастакі, акцёры, паэты — яе стыхія. І вось, нарэшце, у самой яе прарэзаліся крылы. Рэдкі талент. Побач з ёю я адчуваю сябе бяздарнаю, неразумнаю вучанцай. Але, рызыкуючы страціць апошні аўтарытэт, усё ж працягваю:

— І яшчэ я чытала, што аўра, свячэнне, якое акаляе кожнага чалавека, лепш за ўсё бачыцца на беразе мора ці ля вадаспада. У кепскіх людзей яна чорная, у добрых — светлая... І немаўля беспамылкова рэагуе на чалавека, бо бачыць ягоную аўру...

— Мікалай Платонавіч мне ўчора пазваніў...— нечакана перабіла мяне Глафіра. — Кажа: «Я паглядзеў, у вашага мужа вельмі важкая рука. У вас лёгкая, а ў вашага мужа, на жаль, вельмі, вельмі важкая...» Важкая...

Ізноў яе пальчатка міргнула чырвоным вузельчыкам. Душа крывавіць...

На гэта лепш, пэўна, змоўчаць. Не, лепш працягну тое, пра што гаварыла. Быццам не пачула.

— А вось я, напрыклад, магу навучыцца бачыць аўру?

— Як-небудзь пагаворым пра гэта. Спачатку трэба засвоіць азы. Навучыцца расейваць зрок.

— Я і пра гэта чытала. Спрабавала нават. Глядзіш у акно і бачыш адначасна і акно, і дрэва, і прастору паміж імі, і тое, што за дрэвам...

— Як-небудзь іншым разам... Гэта ўсё больш складана, чым ты думаеш...

Ізноў адчуваю сябе неразумнаю вучанцай. Хочацца замаўчаць і больш не разяўляць рота... Але не сунімаюся.

— А вы верыце ў тое, што чалавека можна сурочыць?

— Вядома. Каб цябе не сурочылі, паспрабуй уявіць, што паміж табою і зласліўцам люстэрка. Усё ягонае нядобрае яму і вернецца. А калі гэта зацяты твой вораг, пасадзі яго ў цэлафанавы пакет ці тэрмас...

— Як цікава... І дапамагае?

— Сама паспрабуй. Гэта ўсё вельмі сур'ёзна. Сярод людзей ёсць сапраўдныя энергетычныя вампіры. Яны гавораць з табою і адначасна высмоктваюць тваю энергію. І калі не абараніцца ад іх...

Глафіра змоўкла, сцішылася... Зноў заглыбілася ў сябе. Мы ходзім і ходзім па коле. Сцятыя холадам чорныя дрэвы. Застылы помнік Горкаму. Набярэжная. Свіслач ледзянее. І маўклівыя насцярожаныя качкі сплываюцца да вадаспада... Ім, як і нам, сцюдзёна...

— Калі ў цябе якія праблемы ці нават проста кепска сябе адчуваеш, ты не саромейся, звані мне... Мікалай Платонавіч кажа, у мяне лёгкая рука... І да таго ж я павінна дапамагаць людзям. Каб самой пазбыцца ці хоць аблегчыць сваю хваробу... Смяртэльную хваробу.

— Глаша, а можа чалавек пазбегнуць прызначанага яму трагічнага лесу?

— Мікалай Платонавіч кажа, што можа... Калі будзеш дапамагаць людзям, весці праведнае жыццё... Вось я... Я не ведаю, што са мною сталася б, каб не Мікалай Платонавіч... Ён кажа, што я павінна шмат працаваць, дапамагаць людзям і толькі так, можа быць, пераадолею сваю хваробу... Ты ж ведаеш, смяртэльную хваробу... — паўтарылася яна. — А Сямён мяне не разумее... Смяецца, здзекуецца нават... Гэта кепска, вельмі кепска. Не столькі мне, колькі яму кепска... Між іншым, на Захадзе экстрасенсы маюць свае клінікі. Да іх нават следчыя звяртаюцца, калі шукаюць забойцу. І мафія панічна баіцца тых, хто валодае чароўным дарам. Недарма ж, калі паліцыя, шукаючы Альдо Мора, папрасіла дапамогі ў знакамітага Жэрара Круазе, злачынцы паспяшаліся яго забіць. А ў нас экстрасенсорыка на ўзроўні самадзейнасці. Вось Мікалай Платонавіч напісаў ужо некалькі кніг, на Захадзе ён быў бы мільянерам. А тут нават за свае грошы няма дзе выдаць...

— А як вы ставіцеся да Кашпіроўскага?

— Ды ён больш гіпнатызёр, чым экстрасенс. І гэта вельмі небяспечна. Мне раскавалі, як на адным з сеансаў ён пераканаў залу, што пачынаецца штурм Кранштата, і ўсе, як агалцелья, паўскоквалі з месцаў і проста па крэслах кінуліся на сцэну... Кашпіроўскі страшны, чорны чалавек...

— Я так і думала... А скажыце, у вас, можа, ёсць што-небудзь з кніг Мікалая Платонавіча. Хоць у рукапісе...

— Вядома. Я табе як-небудзь пакажу. Там ёсць нават спецыяльныя табліцы. Кранаючы іх пальцамі, я магу сказаць і пра стан здароўя, і ці варта пачынаць нейкую справу...

— О... Вы, Глаша, цяпер таксама страшны чалавек...

— Ды што ты... Я ж табе кажу, у мяне рука лёгкая...

— А я вось яшчэ хацела б паглядзець, дзе ў мяне ў пакоі скрыжаванне магнітных ліній. У тым месцы, кажучь, лепш не ставіць ні ложка, ні стол.

— Гэта калі ласка... У мяне ёсць спецыяльная драцінка. Там, дзе пункт перасячэння магнітных ліній, яна сама па сабе пачынае круціцца...

— Ведаеце, зараз успомніла, адзін мой знаёмы паказваў мне медную пласцінку, з дапамогаю якой можна ўраўнаважваць ціск. Напрыклад, у мяне высокі, у вас нізкі, перакачаў, і хакей...

— Ой, з гэтым трэба вельмі асцярожна... Я ведаю адну сям'ю, дзе муж такім чынам, як ты кажаш, «перакачаў» свой высокі ціск жонцы. У выніку — у яе інсульт, ляжыць, не падымаецца, а ён бегает, як жыўчык... Хоць на дваццаць гадоў за яе старэйшы...

— Я вам яшчэ больш жахліваю гісторыю раскажу. Аднаму маскоўскаму літаратару ў нейкай кампаніі далі патрымацца за шар з лічбамі. Пэўна, знялі ягоны біяэнергетычны злепак. І вось ужо некалькі гадоў ім з маці няма спакою... Памянялі тры ці чатыры кватэры. Не ходзяць, поўзаюць на пакоях... і ніякага эфекту. Страшна, заснуць не могуць... Худнеюць на вачах... Як усё адно нехта высмоктвае з іх жыццё...

— Сапраўды, жахліва... Я параюся з Мікалаем Платонавічам. Можна быць, ім яшчэ можна як-небудзь дапамагчы...

— А ці праўда, што экстрасенсы могуць вылечыць нават спадчынныя хваробы?

— Праўда... Вось я ведаю, у адной жанчыны была невылечная хвароба звязак... Яна перадавалася па жаночай лініі. Нічога не маглі зрабіць, пакуль біятэрапеўт не высветліў, што дзвесце семдзесят гадоў пра-пра-прабабка хворай хацела атруціцца і пашкодзіла звязкі...

Глыбей, глыбей... У зыбкае мора, у акіян падсвядомасці... І вось ужо хвалі накрылі нас з галавою... І мы не чуем, што там, наверху, сцюдзёны, сухі ўсходні вецер. Чорны зазімак... Глафіра гаворыць, гаворыць... А я адчуваю, яна ўцякае, яна хаваецца ад хваробы, ад раптоўнага сямейнага бязладдзя, ад пустых магазінаў, ад мутарных чэргаў... Сямёна яна больш не згадвае... Ізноў ужо каторы раз раптам напывае як вясельны сон... Да шаленства прыгожая смарагдавая трава і яна, Глафіра, хворая, на ложку... Я жахаюся. Мне страшна... Але я ўжо не маю сілы вырвацца з абдымкаў стыхіі... І пунсовы вузельчык на пальчатцы балюча муляе зрок.

Назаўтра мы з Сямёнам сядзелі ў той самай люстраной кавярні, дзе вясной я піла каву з натхнёнай, акрыленай Глашай. Цяпер на ёй не жоўтыя — чырвоныя літары. Мы пад чырвонымі літарамі. Ажурны жалезныя крэслікі быццам сплечены не з пафарбаваных, заінелых голек. І тут, і на вуліцы — зазімак. Птушкі адляцелі на поўдзень. Не дзеля таго каб віць гнёзды. Каб перачакаць. Засталіся толькі тыя, што не ўмеюць лётаць. Засталіся цярпець. Мерзнуць, галадаць, злаваць, плакаць ці зацята маўчаць... Як Сямён з Глашаю... Колькі можа цягнуцца важнае, сцюдзёнае маўчанне? Зазімак. Ён заспеў іх знянацку. На паўслове. Яны так і не дагаварылі адно аднаму нечага вельмі важнага. І цяпер ці калі дагавораць... Вядома, там, у Парыжы, было іначай. Мякка, цёпла, зацішна. А ў нас чорны зазімак. У магазінах пуста. Усе знерваваныя, злосныя. У людзях, нават інтэлігентных, раптам пачало выяўляцца нешта жывёльнае, звярынае... Выстаяў дзве гадзіны, шпурнуў пяцёрку — ухапіў апошні кавалак крывавага мяса... Без паперы, проста ў рукі. І ўцякай! Пакуль раз'ятраная чарга не разарвала... У тэрмас вас усіх, у тэрмас... А Глаша інтэлігентка. Яна не можа стаяць у чэргах, не можа браць не загорнутае ў паперу крывавае мяса. А паперы няма. Нават на газеты не хапае паперы. Не ў дзесяцірублёвы ж сексуальны гараскопы загортваць крывавае мяса?..

Мы сядзім з Сямёнам у люстраной кавярні. Мігцяць злектрычныя свечкі і са сцен, са столі нас літаральна з'ядаюць вачыма пачварныя люстраныя адбіткі тых, хто вакол. Крыўляюцца, перадражніваюць, рагочуць... Пераконваю сябе, што гэта мне толькі здаецца, што гэта ўсё мая ўзбуджаная фантазія... На нас жа ўвогуле ніхто не звяртае ўвагі. Двое замерзлых, няшчасных людзей. П'юць каву. А ім здаецца, гарэлку. Нагбом. І вось ужо нікога няма, і кожнае слова рэхам доўжыцца ў люстраной прасторы. Як у тэрмасе...

— Дык вось... Я адчуў, што яшчэ трохі і я ператваруся ў лянівага, патульнага хатняга ката... Буду ляжаць, пачытваць газеты, і мне ўсё, літаральна ўсё будзе да лямпачкі. Яна будзе сядзець побач, будзе абражаць мяне, кпіць, а я... Быццам не чую... Хіба можа, хіба павінен кот разумець чалавечую гаворку?..

— І куды вы цяпер?

— А нікуды. Пайшоў, і ўсё.

— А начуеце?

— У знаёмага.

— Прабачце, можа, у вас хто-небудзь з'явіўся? Жанчына?..

— Не. Нікога ў мяне няма. І пакуль што не трэба. Я хачу спачатку купіць дом. У Мінску ці пад Мінскам. І ўзяць на выхаванне дзіця.

Хлопчыка. Гадоў пяці. Гэта мама мне падказала. Яны з цёткаю мне на першым часе дапамогуць... А потым... Потым усё буду сам... Калі састарэю, хоць паштоўку будзе каму да Новага года даслаць... Гэта рок. І ў брата майго, і ў мяне няма дзяцей...

— Але ж вы часта ў ад'ездзе?..

— Вазьму на кватэру сям'ю. Дагледзяць. Ці ў рэшце рэшт работу змяню...

— А Глаша?

— Яна не хоча... Кажа, калі Бог не даў дзяцей, значыць, такі лёс, так трэба... І потым гэтае новае яе вар'яцкае захапленне. Біяполе, аўра... Не ведаю, як хто, а я гэтага не вытрымліваю...

— Гэта ж у яе адзіны паратунак ад хваробы. Яна, можна сказаць, адкрыла ў сабе не толькі талент, другое дыханне.

— Ой, хопіць... Я не магу больш пра гэта слухаць! Я чаго табе пазваніў. Ты казалася, што ў цябе ў «Вячэрнім Мінску» ці ў «Рэкламе» ёсць знаёмыя... Мне тэрмінова трэба даць аб'яву. Куплю дом у Мінску ці прыгарадзе. За долары. Адрас: Мінск, 100. Паштовая скрынка № ...

— Чакайце. А можа, пашукаць нейкае іншае выйсце...

— Якое? Жаніцца? Узяць жанчыну з дзіцем? А што, калі ў нас народзіцца агульнае дзіця, а яна... Што, калі ў мяне і з ёю, як з Глафіраю, нічога не атрымаецца? Яна пойдзе і забярэ дзіця, нашае дзіця... І я зноў застануся адзін, зусім адзін...

— Як вы, аднак, кепска думаеце пра жанчын... І не верыце, зусім ім не верыце...

— Жыццё навучыла...

Мы выйшлі з кавярні. І зноў проста ў вочы гэты мажны пыхлівы дом з калонамі па той бок праспекта. Не. Гэта не музей. Дэпартамент пільнасці. Рухомая снежная шэрань то набліжае, то аддаляе яго ад нас... Мы да яго спінаю, а ён сваім важкім самотным ценем — пад ногі... Не саступіць...

— Яна так прыніжала мяне... І сябрам на мяне нагаворвала...

— Мне, прынамсі, нічога ніколі кепскага пра вас не казалася. Яна ж таксама вельмі глыбока няшчасны чалавек. Чатыры аперацыі... Яе цяпер адзінае, што трымае, — вера ў свой талент, у тое, што яна можа дапамагаць людзям. І Мікалай Платонавіч...

— О!.. Толькі дзеля ўсяго святога... Я не магу, я не магу пра яго чуць...

Ніколі не бачыла Сямёна такім разгубленым і бездапаможным. Колькі крокаў прайшлі моўчкі, збочылі. Ногі самі вялі нас да дома, які на вясне меўся зрабіцца іхнім. Даўкае маўчанне. Калючы вецер. Шызае павуцінне снегу. Сямён зноў настаўляе каўнер.

— А што той дом, які Андрэй вам нагледзеў? — не вытрымала, усё ж спытала я.

— Не паспелі. Нейкія армяне, кааператары, купілі. Цяпер, кажуць, у Мінску шмат кватэр скупілі армяне...

— Глафіра ведае?

— Ведае, ведае...

Ды не хавайце вочы! Я сама зараз расплачуся... Я ж, можа, як ніхто разумею... Вы збыліся свае адзінае светлае мары... А разам з ёю — жыцця...

ДЗЕВЯЦЬ МЕСЯЦАЎ, ДЗЕВЯЦЬ ДЗЁН

дзень першы

I

Нюта, Анюта Гарошка, ішла па дарозе, якая колісь вяла да храма. Цяпер яна канчалася тупіком. У тупіку замест храма высіўся вялізны шклянны куфаль. Нават не куфаль, хутчэй звычайны слоік з-пад бярозавіку. Яго, калі не хапала куфляў, мясцовыя, а тым больш залётныя піткі куплялі ў суседняй краме. Куплялі і вылівалі сабе пад ногі. Разбаўленыя вадою слёзы, кроў белакрылых бяроз. Нямая ахвяра нябачнаму ідалу. За слоік — і ў піўнуху, да якой зараз набліжалася Нюта. Запацелае шкло ператварала людзей, што пераміналіся ля высокіх, прывінчаных да падлогі столікаў, у маўклівыя здані. Яны нервова жэстыкулявалі, таропка чысцілі, смакталі рыбу і зноў прыпадалі да слоікаў з півам... Тару забірайце з сабою! Калі паб'ецца апошні куфаль, Нюцінай маме не будзе чаго мыць. Толькі паспявай наліваць — у слоікі, цэлафанавыя пакеты, у... прыгаршчы... Спрацаваныя, мазолістыя рукі карытцам. А можа, лепш адразу ў рот?

Пакуль Нюта думала пра гэта ці прыкладна пра гэта, адным словам, ні пра што, маці знайшла кагосьці сабе на замену і, выціраючы мокрыя распараныя рукі аб засалены фартух, павольна патупала да выхада. Твар, як заўжды, ружовы, вочы бегаюць.

Яна, Нюта, гандлюе віном і гарэлкай, маці — півам. Якому богу ці д'яблу яны прызначаныя служыць? І за што, за што ім гэта? Хто, дзеля чаго прызначыў іх служкамі гэтае брыдкае, смярдзючае істоты?..

— Ключ дай,— атрымалася рэзка і суха. Маці такога яе тону баялася.

— Ключ... Зараз, зараз,— замітусілася яна і палезла пад фартух. Як навучылі ў дзяцінстве, так дасюль і насіла ключы не ў кашальку, а на шпільцы,— Нюта, слухай сюды,— дадала яна паўшэптам,— Тут...

гэта... мужыкі пытаюцца, ці будзе заўтра беленькая... Заўтра ж першае. Талоны новенькія.

— Не ведаю. Можа, і прывязуць. Ну ладна, я пайшла.

— Дачка мая...— не тое з гонарам, не тое з жалем сказала жанчына ў засаленым фартуху першаму ж, хто трапіў на вока,— Яна ў мяне, слухай сюды, у васьмёрцы, у вінным працуе... Кажа, можа, заўтра завязуць. Беленькую,— пяшчотна дадала яна і смачна прыцмокнула.

Той паківаў галавою і п'яна ўсміхнуўся.

А Нюта ўжо была на вуліцы. Непрыветныя, п'яныя здані зноў засталіся за мутным шклом... Мутнае шкло, мутныя матчыны вочы...

Ні пра што і не гаварылі, а душа, ці тое ад імклівага, вострага яе позірку (быццам цвіком да падлогі прыбіла), ці тое ад развітальнае з'едлівае ўсмешкі, душа зноў быццам аблітая варам... Як тады... Пад Новы год... Калі нарэшце схадзіла ў паліклініку.

«Народзіш, на вуліцу выкіну з тваім в...ам...»

Жорсткае, слізкае слова...

«І нараджу! Табе назло нараджу...»

Больш у кансультацыю яна не хадзіла. І дэкрэта не брала. Але радзіць будзе, будзе! Матцы назло будзе... І на канцэрт сёння пойдзе. Хоць маці, пэўна ж, як заўжды, зачыніць дзверы і давядзецца начаваць у суседкі... Другі год узапар у маі да іх прыязджае «Ласкавы май»... Для яе, Нюты, гэта сапраўднае свята, і сёння ўвечары... Яна спецыяльна падмянілася, каб і галаву памыць, і надфарбавацца як след... А то ж з гэтым пузам, качка качкаю... І плашч не зашпіляецца... Нюта адарвалася ад сваіх думак, і ёй зноў падалося, што ўсе сустрэчныя звяртаюць на яе ўвагу. Пазіраюць не тое з жалем, не тое са спачуваннем... Ды Бог з імі... Хутка ўсё скончыцца... Нарадзіць і памерці...

Раптам малы так буцнуў пад грудзі, што перахапіла дыханне... Давалося сесці на лавачку, перачакаць.

А май сапраўды быў ласкавы. І асабліва гэты, апошні ягоны дзень... Цёплы, парны... І дождж, калі збярэцца, таксама будзе ласкавы... Побач з Нютаю, на другім канцы лаўкі, узасос цалаваліся, падобна, яшчэ школьнікі. Нюта, калі жывот трохі адпусціла, прымружыўшы вейкі, пачала іх разглядаць. Яна — маленькая, дробненькая, з мышыным хвосцікам. Глядзець няма на што. А ён са спіны нічога, а павярнуўся — рабы нейкі, вочы гузікамі... Зірнуў на Нюту і ўвесь счырванеўся... Было б з чаго... Якія яны абодва п'яныя... Без віна п'яныя ад вясны... А яна, Нюта, сваёй вясны так і не дачакалася... Адразу восень. Як напаіла калісьці, яшчэ ў класе трэцім, суседка, так

усё жыццё і п'янее не ад пацалункаў, а ад гарэзкі... Затое яна ведае жыццё. А гэтым малым каханне, пэўна, здаецца салодкім і ружовым... Яны не ведаюць кахання. Яны думаюць, яно скрозь сатканае з лёгкага веснавога паветра... А яна, Ньюта, ведае. Каханне зусім не ружовае. Яно барвовае... А на смак... салодкае настолько, наколькі салодкія кроў і плоць... Ёй было ўсяго 13 гадоў, калі жыццё расчыніла ёй вочы... Нахабна і жорстка. Як айчым дзверы ў ейны пакой...

«Пі, пі, дзетка...» Балюча, слізка, брыдка... Прысмак айчымавага перагару, уласных ванітаў...

«Дзетачка, пацярпі... Пацярпі, дзетачка...» Страшны, гнюсны, бясконцы сон...

Пот капае з ягонага доўгага з дзвюма брыдкімі бародаўкамі носа... А можа, зусім і не пот... Варухнулася, кругам пайшла мутная жоўтая лямпачка... Столь. Ці гэта падлога?

...Дача. Паддашак. Нейкае сутарэнне...

І зноў восень. Цьмянае сутарэнне. Спацелая лямпачка. Нейкі Коля (ці звалі яго так, ці толькі назваўся)...

З таго вечара, з той ночы прайшло... Проста не верыцца... Цэлых дзевяць месяцаў. А як учора было... Боль і прысмак крыві. Выйшла на вуліцу — вецер... Востры, сцюдзёны, да касцей... і літары курчацца, сцінаюцца ў пранізівай снежнай вільгаці. Дамоў, хутчэй, хутчэй дамоў... А дома маці. Спіць у ванне. П'яная. Не памыцца. Мурашкі па скуры... Заплюшчы, здаецца, вочы, і зноў той вечар... Кухня. Нямыты посуд з ракавіны — на падлозе. І яна, Ньюта, голая. Стаіць у вялізнай місе, дзе бабка-нябожыца мяса велікодныя булкі, і доўга, павольна, бы ў кіно, ліе на сябе з кружкі ваду. Гарачай няма. Гарачую адключылі. І ўсё цела зводзіць сутаргай... Якая халодная, сцюдзёная вада...

Не, гэта не вада. Дождж... І не сцюдзёны зусім. Цёплы, парны, ласкавы майскі дождж... Ньюта схавалася пад таполю. А тыя двое, што цалаваліся, падняліся і як сядзелі, так і пайшлі... Абняўшыся, проста ў дождж... У бурлівы, кароткі, ужо амаль летні лівень. А яна лепш перачакае. Куды спяшацца? Да канцэрта яшчэ процьма часу. Галаву трэба памыць, падфарбавацца...

У раддом яе забралі проста з канцэрта.

II

Цяпер, як вызначыла самой сабе Ларыса Карповіч, у яе засталася дзве дарогі. На могілкі — да Колі, і ў Магілёў — да ягонае мамы. Шафёры пазнавалі яе здаля — па сілуэту. Жанчына ў чорным з кветкамі. І сёння, у гэты раптоўны летні ўжо лівень, адзін пад'ехаў да прыпынку раней часу і дзеля адной яе расчыніў дзверы.

Каб у наш час штодня пасля працы, як у царкву, ездзіць на могілкі... І зусім жа, зусім яшчэ маладая, нават юная... Сёння вязе півоні. Белья, пухнатыя півоні... І кроплі дажджу на пялёстках. А можа, гэта слёзы?

Ларыса не звярнула ніякае ўвагі ні на дождж, ні на аўтобус, ні на шафера. Не заўважыла, як зайшла, села на звычайнае сваё месца — трэцяе злева, ля вакна... І толькі кроплі, што сцякалі па шкле, раптам абудзілі ў ёй востры, балючы ўспамін... Яна ажно перасмыкнулася. Тады таксама ішоў дождж і кроплі сцякалі па шкле. А яна стаяла ля вакна і чакала... Божа... Ужо дзевяць месяцаў прайшло. Бясконцых, пакутных, балючых дзевяць месяцаў... Заўтра, якраз на ягоны дзень нараджэння... Гэта трэба ж, каб так супала... Дзевяць месяцаў таму таксама ішоў дождж. Сцюдзёны восеньскі дождж. Яна прыйшла з дзяжурства (суткі плюс дзень замены) і, нават не павячэраўшы, легла спаць. Скрозь сон, ды не, ужо спрасоння пачула, як зайшоў Коля. Распрануўся, лёг побач, паспрабаваў абняць яе, пацалаваў у плячо, прылашчыўся... Яна не павярнулася. Уздыхнуў. Усё...

Каб жа ведаць ёй тады. Каб жа ведаць. Адказаць на ягоную ціхую, запытальную ласку... Адказаць... Горача, натхнёна, як у самую першую ноч... А раптам, раптам сталася б неверагоднае... А раптам... Так-так, менавіта цяпер, праз дзевяць месяцаў у яе магло б нарадзіцца дзіця. Ягонае дзіця... Сын... Дзевяць месяцаў, усяго дзевяць месяцаў не дажыў Коля да свайго трыццацігоддзя...

Назаўтра ён, як заўжды, прачнуўся першым. Зварыў кавы. «Ну што, выспалася?» Самота ці тое стома, страшэнная стома нерухома стаяла ў ягоных вачах... Яна яго пацалавала. У шчаку. Не. І ў вусны... У тым яе апошнім пацалунку было прабачэнне за ноч і... Ці гэта яна зараз сама сабе прыдумала? У тым пацалунку засталася абяцанне. Абяцанне ночы, якой ніколі ўжо, ніколі не спраўдзіцца.

Пасля працы ён, не заходзячы дамоў, паехаў на будоўлю. Бацькі ўзялі сабе кавалак зямлі пад катэдж, каб вызваліць ім, маладым, кватэру. А на вуліцы ішоў дождж. Сцюдзёны восеньскі дождж. Потым снег. Змяркалася. Яна стаяла ля вакна і чакала... Ліхтары завіслі ў тумане. Ён не ўпісаўся ў паварот... Вось тут, ля гэтае купкі бяроз. Трэба неяк выйсці, выйсці і пакласці кветкі. Ці не, лепш за ўсё пасадзіць... Півоні. Ягонья любімыя белья півоні. Яны будуць квітнець якраз да ягонага дня нараджэння... Ларыса працёрла насоўкаю запацелае шкло і азірнулася. Людзей поўна... Па вясне, летам на могілкі ездзяць часцей, чым зімою. Зімою яна амаль заўсёды была адна на ўвесь аўтобус.

Заўтра, пэўна ж, прыедуць з ягонага завода, ягоныя бацькі і мама, яе мама...

«Уяўляеш, дачушка, кажу сёння Фёдараўне: «Петрушэнка ў Парыж з мужам збіраецца». Дык яна толькі пасміхнулася скептычна: «Падумаеш. Дыжонка. Адна растрата. Я, як ездзіла працаваць у Афрыку, дык і грошы, і валюту прывезла... А яна ўсё, што муж заробіць, на шмоткі прасодзіць...» Параўнала: Афрыку і Парыж. Зайздросціць, пэўна...»

«А вось Коля ніколі ні пра кога не казаў нічога кепскага».

Сказала як адрэзала. Мама змоўкла. Нацялася. А яна зноў зачынілася ў ванне, пусціла ваду і зайшлася немым плачам.

«Мама... Даруй... Даруй, мамачка... Я нічога, нічога не магу з сабою зрабіць... Я разумею, ты шкадуеш мяне. Бацька шкадуе цябе і мяне... Але вы не разумееце... Не разумееце мяне... Мяне разумее толькі Колева мама. У нас з ёю агульнае гора... У нас з ёю...»

Ларыса сама не заўважыла, калі гэта пачалося... З дня ў дзень па дарозе на могілкі яна вяла гэтыя нямыя дыялогі з маці... А наяве... Наяве не магла вымавіць ні слова. Яна бачыла, што мама, гледзячы на яе, худнее, марнее... Ходзіць, як і яна, толькі ў чорным. Ні прычоскі, ні касметыкі. І ў вачах, заўжды такіх вясёлых, гулівых яе вачах — боль і жах...

Боль і жах...

«Даруй, даруй мне, мамачка... Ты сама разумеш, каб у нас было дзіця... Але ты ж сама ведаеш, ты лепшы за мяне доктар, ты дацэнт... Ты мяне лячыла... У нас не магло быць дзіцяці... Па маёй віне. Ягоныя бацькі ніколі, ніколі ніводным словам не папракнулі мяне... Дзякуй ім...»

Я шмат думала... Ведаеш, я, як і ты, штодня раблю спароны, прымаю роды... Штодня, як Бог, між жыццём і смерцю... Можна, гэта грэх? І тое, што ў мяне няма дзяцей — гэта пакаранне... Сёння ў цябе зноў начное дзяжурства... А я ўзяла гэты адпачынак, сама не ведаю навошта... Думала, з'езджу да ягоных бацькоў ці да бабы Ліды... А цяпер вось ізноў... Успомніла апошнюю нашу ноч... Мамачка, мілая... я дараваць сабе не магу, што ў апошнюю нашу ноч я яму не адказала. Ён прылашчыўся, а я не адказала. Навошта мне цяпер гэты адпачынак?.. Калі яго няма... Няма...»

Ларыса прыпала лбом да шкла... Не хацелася, каб людзі заўважылі слёзы... Зрэшты, усё роўна.

...Сёння ўночы яна сасніла музыку... Гэта была яшчэ не мелодыя, а рэха, водгалас першых, ледзь улоўных гукаў, першых нотаў нечага простага і добра, добра знаёмага... І ў сне яна адчула, што гэта Коля

пасылае ёй нейкі знак. У сне гучала музыка... Але, каб пачуць яе наяве, трэба было пабыць адной. Не... з Колем...

А ля магілы, як на тое, яе ўжо чакалі: бацька з мамай выехалі ўслед і, вядома, апярэдзілі. На машыне ж.

Мама падняла над ёю парасон.

Ларыса не вымавіла ні слова.

ДЗЕНЬ ДРУГІ

III

Нюта ніколі не думала, што гэта так балюча. Здаецца, чаго толькі ні перацярпела за сваё жыццё, а як пачаліся схваткі... О... Як яна груба, гнюсна лаялася, куды толькі доктара з акушэркаю, ні пасылалі... Сорам цяпер успомніць. Ды ладна. І яны не блакітнай крыві... Адказвалі як мае быць. Яна ім слова, яны дзесяць у адказ... Ці гэта ёй прымроілася?..

«Выфранцілася!.. Манікюр навяла... Смаркачка! Ні пашпарта, ні даведкі ніякае... Цярпі! Гэта табе не з хахалем шуры-муры... Як у ложка клалася, дык не балела, а тут цярпець не можа... Ты пра дзіця, пра дзіця цяпер думай, а не пра сябе...»

«Не трэба, не трэба мне гэтае дзіця... Ды зрабіце вы што-небудзь... Вы-ы-ы!..»

Рэхам, халодным, бяздушным рэхам па ўсім першым паверсе... І гэтыя ўсе, з іхняе палаты, яны ж усе ляжалі тады ў перадродавай, усё чулі... Цяпер глядзяць, пэўна, як на чумную... А што яны ёй... Пляваць... І на дактароў пляваць...

Нюта паспрабавала ўстаць... Ці прайшло тых шэсць гадзін, ці не, а ў туалет схадзіць трэба... Абаперлася на падваконне, паднялася, узяла ручнік і чысты падклад... Ад ложка да ложка, па сценачцы, на сценачцы... Гэта ж трэба, каб так вяло галаву... У душы паслізнулася, ледзь не ўпала... Выйшла — ложка заняты... Гая чорненькая, што ля дзвярэй, зноў вытыркнулася на вуліцу. То муж, то бацькі, то сяброўкі... Ужо і стаяць, бедная, не можа. Накрылася коўдраю і села на яе, Нюцін, ложка... Ды Бог з ёю... Нават калі і ўстане, зноў слухай яе: «Дзякуй, дзякуй! Не, яшчэ не прыносілі...» Цэлы дзень адно і тое ж... Як язык не баліць... І Нюта, ні на кога не зважаючы, прыладзіла лаўчэй між ног падклад (паспрабуй прайдзіся, сціскаючы мокрую, ліпкую пялюшку!) і, перамагаючы слабасць і боль, пасунулася ў калідор... У тэлефоне-аўтамаце (раптоўная ўдача!) нехта забыўся двушку.

— Мама? Ну нарадзіла я... Сёння ў пяць гадзін... Сын. Тры пяцьсот...

— Нарадзіла і нарадзіла... Ты, гэта, слухай сюды... Калі адмаўляцца будзеш?

Голас мляўкі і слізкі. Зноў п'яная...

— Ты што там, ужо гатовенькая?

— Ды вось суседка зайшла... Нам увесела...

— Суседка! У мяне тут нават двушкі пазваніць няма... А ёй суседка!.. Хоць бы папыталася, як я сябе адчуваю... Маці называецца.

— А ты, як радзіць збіралася, у мяне пыталася? Успомніла маці... Ты, гэта, слухай сюды, адмаўляйся. І ўсё... Мае слова... Ссучка...

— Сама ссучка...— нечакана для сябе на увесь калідор выгукнула Нюта і зайшлася плачам...

Павярнулася, а там уся іхняя палата... Стаяць, глядзяць... Праветрываюць... Адна, тая, што з ёю побач, Люда, здаецца, не вытрымала:

— Ды ціха, ціха ты, супакойся... Не плач, а то малака не будзе...

— На фіга мне гэтае малако, калі...

Нюта рэзка расчыніла дзверы і зусім знясіленая упала на ложка. Нацягнула на галаву коўдру, і ўсё... Цемра і цішыня... Цішыня і цемра...

IV

Ларыса ехала з могілак. Як і ўчора, бацькі везлі яе на машыне. Побач бязгучна плакала, душылася слязьмі Колева мама. А яна зноў гаварыла, гаварыла, ніяк не магла нагаварыцца з мамаю, са сваёю роднаю мамаю, якая сядзела наперадзе і нічога не чула. Так гавораць нямыя з глухімі і сляпымі... Сляпымі і глухімі не па сваёй віне... О, каб жа можна было гаварыць, не вымаўляючы слоў... Моўчкі... Душа да душы...

«Мамачка... Мілая... Я не ведаю, што са мною... Як рок які... Ці я баюся, што ты мяне не зразумееш, што нейкім словам ці нават рухам парушыш гэтую нашу ўяўную аднасць... Ці проста ўжо не маю сілы размаўляць... У думках так усё складна... Усё так ясна... Ведаеш, ты прабач, калі Коля быў жывы, ты прабач, мне часам здавалася, што ты мне зайздросціла... Хоць хіба можа маці зайздросціць сваёй дачцэ?..

У нас жа сапраўды ўсё было як у казцы. Я ніколі не думала, што так можа быць наяве... Колькі сябе памятаю, я заўжды чакала вясны... Быццам ведала, душою адчувала, што ў сапраўдным пачуцці, у каханні павінна быць шмат-шмат лёгкага, п'янога, веснавога паветра... Я ўмела п'янец ад вясны. Ад водару першае травы, першага лісця, ад прадчування нечага... Гэта не выказаць словамі... Дыханне

перахоплівае, і ты ідзеш, лунаеш, быццам у сне... Быццам не ідзеш, а ляціш... І калі потым, аднойчы, ужо ў інстытуце я напілася... Мне было так брыдка... Не перадаць. Галава кружыцца, а душа маўчыць. Не ляціць душа! Глуха... І ўсё навокал робіцца ненатуральным, штучным. Я ўжо думала, не дачакаюся, а вось дачакалася... Мама... Можна, гэта было ўжо і позна, але я ўсё ж дачакалася сваёй вясны... Гэта здарылася 1 чэрвеня. У Дзень абароны дзяцей.

У нас якраз былі добрыя цукеркі (бацьку нехта з хворых прынёс), ды і прыстойны дзіцячы гарнітурчык выпадкова трапіўся. Можна было нарэшце схадзіць да Лыскаўцоў. Ты ж памятаеш мае першае кесарава... Цяжкі выпадак. Ты павінна была асісціраваць. Але захварэла. Дзякуй Богу, усё скончылася добра. Нарадзіўся хлопчык... І малады бацька, хоць стаяў дваццаціградусны мароз, прынёс мне цюльпаны. Пэўна, усю сваю аспіранцкую стыпендыю паклаў... Узяў у мяне тэлефон. з усімі святамі віншаваў і ўсе запрашаў у адведкі. Вось нарэшце сабралася. Жылі яны з жонкаю ў акадэмічным інтэрнаце, насупраць першай клінічнай бальніцы. А як радзіць. дык да нас, на Бельскага, павёз, кажа, жончыны сяброўкі ў нас радзілі... Дык вось, яны тады такі стол дзеля мяне арганізавалі... Кветкі мне купілі... Кажуць, па народных традыцыях, бабцы той, што роды прымала, трэба як след аддзячыць... А Коля... Коля зайшоў выпадкова... Пасуседску, на хвілінку... Нейкі англійскі тэкст перапісаць. Зайшоў і застаўся. Выпіў трохі з намі, пасядзеў, а потым, неяк само сабою атрымалася, узяў гітару і заспяваў... Ён потым казаў, сам не ведае, што на яго найшло, бо ніколі, ніколі не іграў, а тым больш не спяваў на людзях. Колькі часу сілюся ўспомніць, што ён тады спяваў... І... Як усё адно выразаў хто з памяці... Ды не... Пэўна, проста я тады ўся ператварылася ў слых і як пад гіпнозам страціла памяць... Што ж, значыць, так трэба... Ён спяваў... А вочы, вочы ў яго, мамачка, былі... самотныя, самотныя... Як, зрэшты, пэўна, і ў мяне тады... Побач са шчаслівымі, з'яднанымі ў трое Лыскаўцамі мы так востра адчувалі кожны сваю адзіноту. Сярод урачыстае, яснае вясны — кавалачкі шэрага, панурага восеньскага неба... Коля ўзяўся правесці... І ашаломіў...

«А ў мяне сёння дзень нараджэння...»

«Вы жартуеце! Чаго ж Лыскаўцы мне нічога не сказалі?»

«А яны не ведаюць. Я прывык сустракаць свой дзень нараджэння з бацькамі, з мамай. Сёлета вось першы раз без яе...»

«Значыць, я адзіная ў гэтым горадзе, хто ведае пра вашу свята?»

«Значыць, так...»

«І... Што я магу для вас зрабіць?»

«Пойдем у кавярню... Я ведаю, дзе па вечарах бывае музыка. Струнны квартэт...»

Тая першая наша размова дасюль рэхам гучыць у мяне ў душы. Здаецца, я памятаю ўсе ягонья жэсты, позіркі... І вось ужо другую ноч узапар я сню музыку таго вечара... Струнны квартэт.

Хоць 1 чэрвеня, але гэта было яшчэ не лета... Гэта быў апошні ўздых вясны... Я адчувала, усёй сваёю істотаю адчувала лёгкае яе крыло... Я была п'яная... Не, зусім не ад віна... Ад вясны...

Мы развіталіся ля нашага пад'езда. Коля запісаў мой тэлефон, а я... Я паднялася на дыбачкі, зняла з ягонага пляча парушынку... Лёгка тапалёвы пух... І... так і не рашылася пацалаваць. Ён разгубіўся і пайшоў... Мы не дагаварылі. Мы абое не дагаварылі нечага важнага...

Ужо ля ліфта мяне дагнаў бацька... «Гэта не твой кавалер сумку на лаўцы забыўся? Ідзі, можа, забяры...»

А ў сумцы ўсе дакументы, пашпарт, пропуск на іхні закрыты, нумарны завод... Давядзецца заўтра яшчэ да работы завезці ў інтэрнат... Значыць, заўтра мы ўбачымся... Мамачка, мілая... Што гэта была за ноч! Чароўная летняя ноч...

Я ляжала, плюшчыла вочы і зноў, і зноў паўтарала, мроіла ягонымі словамі, ягоным голасам, поглядам, раптоўным дотыкам... У рэшце рэшт не вытрымала, устала, расчыніла вакно, села на падваконне... Як Наташа Растова, сказала б ты... У пакой пацякло мяккае, свежае, блакітнае шчэ паветра. Водар тапалёвага лісця... Хвалі... Лёгка хвалі... А потым... Потым неяк раптоўна азваліся птушкі... і ўспыхнула ружовая раніца.

Колю той пропуск не сказаць каб вельмі быў патрэбны... Ён, як і я, зусім не спаў... Правёў да раддома... Увечары сустрэў пасля дзяжурства. З букетам белых півоняў...

Сёння на могілках... Ты заўважыла? Мае белыя півоні... Гваздзікі, што прынеслі з ягонага завода... Яны як пена... Марская пена... Ды што мора, калі нам свяціла паехаць на акіян. Нават японцы гатовыя былі па кантракту купіць Колеву галаву і рукі. Сапраўды залатыя, галаву і рукі. Мы ніколі наперад не загадвалі, але тут... Вырашылі, усё, што заробім там, аддадзім на тое, каб у нас было дзіця...»

Раптам Ларысу як токам працяла...

— Татка, татка, татачка, чуеш, спыніся!

Яна яшчэ на хаду расчыніла дзверы, вылезла з машыны і гучна, выразна вымавіла:

— Тут. Гэта вось тут.

Купка свежых бярозак, паварот. Колеў паварот... Ёйная мама абняла Колеву. Бацькі закурылі... А яна...

— Коля!

Яе бы прарвала. Яна упала на зямлю і зайшлася немым плачам...

— Колечка! Мілы... Ты чуеш, ты бачыш мяне?! Я тут... Я з табою...

Усе былі ў шоку. Мама кінулася, паспрабавала падняць... З ёю ж ніколі, ніколі яшчэ такога не было...

ДЗЕНЬ ТРЭЦІ

V

Кажуць, на Захадзе парадзіха ляжыць разам са сваім дзіцем. Кажуць, калі немаўля адлучыць ад маці, парушаецца іхняе агульнае, адзінае біяполе... Кажуць... Нюта ляжала ў звычайнай палаце. Палаце на шасцёх. Толькі дачакалася сваёй чаргі, зайшла ў душ, выкінула скрываўлены падклад, уключыла вадку, каб памыцца, дзверы, на якіх, вядома, не было ні гаплючка, ні замка, гучна расчыніліся. Прынеслі карміць дзяцей, і жанчыны, усе пяцёра разам, не стукаючы, не просячы прабачэння, адна адну падганяючы, мігнуліся мьць грудзі. Хто да рукамыніка, хто да душа... Тая чарнявая, Ліна, як усё адно не бачыла, што Нюта ўключыла вадку, каб памыцца, падштурхнула яе да дзвярэй:

— Ідзі, ідзі хутчэй, твой плача! Нашыя ўсе ціхенька ляжаць, спяць, а твой плача.

Нюта бы не пачула, наўмысна нетаропка заціснула між ног новы падклад (хто б ведаў, як шчыпаў, балеў шоў!), зняла з почапкі ручнік, выйшла ў палату... І чаго яны ўсе кідаюцца, як аглашэнныя? Хусцінкі вяжуць, мыюцца... Дзеля чаго ўся гэтая мітусня? Мальыя ж усё адно нічога не чуюць і не бачаць. Паклаі іх, яны і ляжаць на падушках, як лялькі, як коканы. Вось-вось, малыя — коканы, а гэтыя аглашэнныя — матыліцы... Лётаюць туды-сюды, толькі вецер ганяюць... Нюта без уважна агледзела ложка. Плакаў, сапраўды, толькі ейны. Ды што плакаў — крычаў... Счырванеў, пакуль яна дайшла... Узяла на рукі, сціх... Божа... Гэта ўжо было, было аднойчы... Даўно... Яна тады ў клас трэці хадзіла. Вярнулася са школы — дома нікога. Яна да суседкі... А ў яе на канапе курчыцца абы-як закручаны ў пялюшкі камячок. Ён крычыць, а ніхто не звяртае на яго ніякае ўвагі... Суседка на падлозе не тое спіць, не тое так ляжыць. П'яная. І яе, Нюціна, маці побач хліпае... Яна заўжды, калі перабярэ, не храпе, а хліпае... Нюта ўзяла малога на рукі, а той роцік разявіў, і як усё адно сутарга яго працяла. Яна схпіла яго і з кватэры, на лесвічную пляцоўку выбегла і, колькі ставала моцы, закрычала:

— Людзі, людзі, памажыце!

Добра, нехта выйшаў. У чыстыя палюшкі перакруцілі, малако сухое знайшлі, пакармілі... А суседку з мамаю міліцыя забрала... Тое малое потым суседчыны бацькі звезлі ў вёску...

Пэўна, усе дзеці, калі плачуць, адно на аднаго падобныя... І гэты ж... Зусім не суседчын, яе, Нюцін... Вось і на бірцы напісана: «Гарошка, хлопчык. 3.500...»

— Ды што ты сядзіш, кармі яго, кармі хутчэй!

Зноў гэтая Ліна лезе... Нюта ледзь не мацюкнулася. А малы хліпаў, хліпаў і раптам змоўк. Змоўк, расплюшчыў вочкі, і Нюта злякнулася. Ён быў падобны... Гэтага не можа быць!.. Не, не... Ёй раптам падалося, што ён падобны на... айчыма. Разрэз вачэй, пагляд, вусны... гэтыя прагныя, рэзка акрэсленыя вусны...

Калі прыйшлі забіраць, Нюцін малы зноў плакаў. А за бальнічным акном святлом і пяшчотаю налівалася рانیца.

VI

Ларыса добра ведала, што гэта аднойчы ўжо было...

«Асцярожна, дзверы зачыняюцца...»

Электрычка мякка торгнулася і паплыла ў шэра-ружовым тумане... Усё як тады. Першая электрычка. Затканы сонечным святлом ранішні туман... І яна, Ларыса, у першым вагоне пры акне. Так было пяць гадоў таму. Яна сама захацела, каб так было сёння...

«Мама, ты думаеш, я не разумею... Я выдатна разумею, чаму ты не хацела адпуская мяне адну... Ты баішся, што баба Ліда, як тады, на пахаванні, кінецца галасіць... Я да гэтага падрыхтавалася... Ты ж ведаеш, калі трэба, я ўмею трымаць сябе ў руках... Ты не крыўдуй, але сёння мне трэба пабыць адной... Усё мае жыццё цяпер у мінулым... А мінулае... Праходзіць час, і яно спіскаецца, меншае на вачах, быццам шагрэневая скура... Дні, месяцы, нават гады незаўважна ператвараюцца ў адзін, адзіны ўздых... І той тыдзень, наш мядовы тыдзень я цяпер магу пражыць за дзень, а то і за некалькі гадзін. Але гэтыя гадзіны будуць маімі... Маімі і Колевымі...

...Мы выйшлі на маленькай станцыі якраз у той дзівосны час, калі туман на вачах ападае на траву расою і птушкі спяваюць апошнія мелодыі свайго ранішняга канцэрта. Баба Ліда, ты ж ведаеш, жыве і не ў вёсцы, і не на хутары, як казаў Коля — сама па сабе. Яна сустрэла нас цёплым яшчэ сырадоём і счарцвелымі ў вясковай краме пернікамі. Мы перакусілі, нават не разбіраючы сумак, адразу — на рчку... Каалі ішлі па полі, я паспела нарваць васількоў. І ўжо на беразе спяла вяночак. Божа, які Коля быў акрылены, шчаслівы!.. Ён на руках выносіў мяне з вады і шаптаў у самае вуха: «Русалачка, мая

русалачка...» Ён казаў, што мае валасы пахнуць нечым гаркава-салодкім... Мятаю, пальном ці нейкімі невядомымі водарасцямі... Ты, мама, вельмі перажывала, што я абрэзала валасы... Але навошта яны мне цяпер?

Мы купаліся, потым валіліся на траву... І вербы, даўтакося вербы шапталі нам нешта цёплае і пяшчотнае...

Назад мы пайшлі другою дарогаю, праз лес. Успаміналі дзяцінства, першае каханне і вас, нашых мам... Незаўважна трапілі на вясковыя могілкі... І Коля захацеў спыніцца... Перачытваў успаміны на помніках і крыжах... А потым раптам кажа; «Я б хацеў, каб на маёй магіле стаяў не помнік, а крыж... Але я няхрышчаны, ды, бадай, і няверуючы...»

Ты не ведаеш, мама, ці можна няхрышчанаму паставіць на магіле крыж?..

Тады на могілках мы сустрэлі айца Міхаіла... Ён вывеў нас да царквы... Бялюткай, чысцюткай, як першы снег... Мы гаварылі шэптам, але мне здавалася, што кожнае нашае слова рэхам адбіваецца ад царкоўных сценаў...

«Ларыса, давай спытаемся ў айца Міхаіла, ці можна нам, нехрысціям, у яго павянчацца?»

«Гэта ты нехрысць. А я, між іншым, хрышчаная... Тут, у гэтай царкве... Мiane баба Ліда пахрысціла...»

Айцец Міхаіл не пачуў... На развітанне нарэзаў мне аранжавых, падобных на вясковыя, лілей...

Я паставіла іх у вялікі слоік пры нашым ложку... А Коля... Дасюль не ведаю, калі ён пастеў. Прачнулася, пайшла да рукамыйніка, а там — вялізны букет язіну і на ім сінім абручыкам — мой васільковы вяночак... Табе, мама, ведаю, таксама падабаецца язімін... Соладка, даўка... Апошні ўздых нашае язімінавае ночы... Потым я стаяла на ганку, расчэсвала валасы і вачэй не магла адарваць ад усходу... Сонца, мяккае, спавітае туманам сонца павольна выплывала з-за кромкі дальняга лесу... Спакой, раўнавага, нечуваная радасць поўнілі ўсю маю істоту... Я расчэсвала валасы...

Даруй, мама... Усё... Я больш не магу... Я зноў плачу...

Яна не змагла, не стала сілы паўтарыць усё, як было тады, пяць гадоў таму... Выйшла на прыпынак раней, пайшла іншаю, не іх з Колям дарогаю, пакідаючы далека ўбаку і рэчку, і поле, вясковыя могілкі і царкву...

ДЗЕНЬ ЧАЦВЕРТЫ

VII

Удзень Нюта прачнулася ад салодкага водару ружаў. Гэта зноў Ліна. У акне. З новым букетам пунсовых ружаў... Яшчэ ж і тыя, першыя, што хавае ад дактароў у туалете, не павялі...

«Мне мой такія і на вяселле, і на дзень нараджэння дарыў... Ён мне заўжды дорыць менавіта такія пунсовыя ружы...»

Не сказаць, каб Нюта зайздросціла Ліне, але ёй было вельмі прыкра, што вось гэтай даўганосай каланчы нехта, ды не нехта, а закаханы ў яе муж ледзьве не штодня дорыць кветкі... А ёй, Нюце... Ёй ніхто ніколі не дарыў кветак. Нават на дзень нараджэння...

«Прыйду дамоў, атрымаю грошы і адразу на ўсе накуплю ружаў... Няхай стаяць,— нечакана для самой сябе раптам вырашыла Нюта. — Ці не, лепш півоняў. Яны таннейшыя і вянуць не так хутка. І яшчэ яны нагадваюць школу. Апошні званок, які я, першаклашка, давала выпускнікам. Шчаслівая я тады была. Дурненькая і шчаслівая... Увесь пакой застаўлю пунсовымі, белымі, ружовымі півонямі...»

Нюта перавярнулася на другі бок, спінаю да акна, каб не бачыць Ліны, прыслухалася, пра што гаварылі астатнія... Расказвала Люда. Адразу відаць, жанчына з хваткай. Кароткая чорная стрыжка, рашчы пагляд. Яна ніколі ні на кога не спадзяецца. Сама купіла каляску, ванначку, ложкак, пялюшкі... Ва ўсіх родзічы з ног збіліся, шукаючы для малых пасаг, у магазінах жа нават падгузнікаў няма, а ёй красата, усё ёсць. Ну і што, што ў народзе кажуць — зараней рыхтаваць нельга. Народ хіба мог уявіць такое наша вар'яцкае жыццё? Люда расказвала, як ездзіла ў Рыгу.

— Тры сумкі... Ледзьве давезла... І мужу, і дачцэ. Джынсікі, маечкі... Сабе і калготак, і трусоў... А якія начныя сарочкі! Вы б толькі бачылі. І нават чобаты купіла. Без візіткі. Нашыя ўсе, як прыедуць, зойдуць у першы ж магазін, нагарабуйць кожная па сто штук — адразу відаць — нетутэйшыя... А мы з сяброўкаю ў вялікія магазіны і не заходзілі. Усё па ўскраінах. У адзін зойдзем — пару купім, у другі — пару. У мяне валасы тады даўгія, фарбаваныя былі... Увогуле многія за рыжанку прымалі... А чобаты купляла, высокія, на абцасіках, якраз як мне трэба, папрасілі візітку... Дык я касірцы адразу: «Праўду скажу, я з Мінска. Але, разумеце, трэба мне чобаты». Дзяўчына мяне зразумела. Я ёй шакаладку, дзякуй, і наперад. Увогуле раней турыстычныя паездкі былі — адна насалода. І сабе, і мужу, і дачцэ прывязеш... Ой, — сама сябе перабіла Люда і скурчылася ад болю. — Ну і хапае... Як усё адно зноў схваткі... Другі раз, кажуць, матка

хутчэй скарачаецца, затое балюча, не перажыць. На ноч трэба зноў аспірыну папрасіць...

Нюта прымружыла вочы і ледзь не заплакала. Ну вось, каму кветкіносяць, хто ў Рыгу ездзіць, а яна... Што яна бачыла за сваё жыццё? Цяпер яшчэ гэтае дзіця. Не трэба кветак. Дадуць грошы, купіць білет і паедзе ў Рыгу... Хоць на дзень... А можа, і на ўсё жыццё... Рыга... Гучыць амаль як Парыж... Рыжанка... Парыжанка...

У палату зайшла Леначка. Зноў з вялізным пакетам...

— Ой, не ведаю, што рабіць... Мама катлеты прынесла, свякруха галубцы... І таго, і таго хочацца, а ўжо не лезе... А ўвечары яшчэ боршчыку абяцалі прынесці...

Леначка звузіла свае бясколерныя вочкі і смачна прычмокнула... Нюта толькі праглынула сліну. І куды ў гэтую пігальцу ўсё лезе?! Здаецца, уся ейная і мужава радня толькі і робіць, што гатуе і носіць ёй ежу... Падзялілася б, ці што... Вось у яе, Нюты, тумбачка зусім пустая. І нават пашпарта няма. Зноў трэба званіць маці, якая дасюль так ні разу і не прыйшла.

Нюта не заўважыла, як задрамала... І чамусьці ўбачыла, як Ліда, рудакосая таўстуха, што спала з таго боку праходу, цяжарная і падае, плюхаецца ў нейкую не тое сажалку, не тое рэчку. Плюх і паплыла пузам уверх...

— Вось так я выкупалася,— Нюцін сон перарваўся гучным Лідзіным смехам.

Значыць, гэта Ліда расказвала, а яна, Нюта, сніла... Лідзе весела. У яе дома сын і другі муж. Стары халасцяк з сівымі скронямі... Ахмурыла ж неяк... І вось дачку яму нарадзіла. Адзіная ў іхняй палаце дзяўчынка. Ва ўсіх астатніх, як у яе, Нюты, хлопчыкі...

Гэта кепека. Хоць бы не да вайны. Чым больш жанчыны расказвалі пра сябе, тым вастрай адчувала Нюта сваю нікчэмнасць... Калі ёй так няўтульна ў гэтым жыцці, то як жа будзе яе сыну?..

Зноў дзверы напята. І рашучай хадою медсястра ў высокай накрухмаленай шапцы і чырвоных шкарпэтках з двума немаўлятамі на руках... Твар абьякавы і халодны, як у фрау з якога-небудзь жорсткага фільма пра вайну. Ні «дзень добры», ні «калі ласка». «Гэта ваш, а гэта ваш...» «Гарошка».

Зноў крычыць... і зноў Ліна падляцела: «Кармі, хутчэй кармі!..» Глядзела б лепш свайго.

VIII

Рэдкі чэзлы ўзлесак. Ізноў пясчаная выспа. Не абыдзеш кар'ер. А напраткі — зноў поўныя басаножкі пяску. Ларыса выбралася дамоў

амаль апоўдні. Спёка. Сонца паз'ядала цені кволенькіх дрэўцаў. А яка ўсё ідзе і ідзе гэтаю глухою, панылай дарогай. Недзе побач, за калючым дротам — засакрэчаны аб'ект. Яго можна абысці і лесам. Але Ларыса не мела сілы вяртацца на іх з Колем сцэжку.

Усё сталася, як казала мама. Баба Ліда толькі ўбачыла яе, загаласіла... Яна кінулася ў дальні пакой, павалілася на іх з Колем ложка і ўчапілася зубамі ў падушку, каб не закрычаць... Невядома, што было, каб не зайшоў айцец Міхаіл. Разам схадзілі ў царкву, паставілі свечкі... Айцец Міхаіл паабяцаў маліцца за ўратаванне Колевай душы...

Ужо падыходзячы да станцыі, Ларыса схамянулася. Як можна было забыцца! Хацела ж, хацела ў яго папытаць, ці можна паставіць на Колевай магіле замест помніка крыж... Сёння ж збіралася па дарозе зайсці... Гэта ўсё бяссонная ноч... Усю ноч праседзелі з бабай Лідай пры старой газнічцы... Гаварылі, плакалі, ізноў гаварылі... Толькі пад раніцу на якую гадзіну забылася ў важкім, нямым сне і зноў у дарогу...

Людзей у электрычцы, як заўжды ўдзень, было няшмат... Ларыса зноў села пры акне.

Поезд крануўся, але замест звыклага лёгкага, меладычнага «чыкі-чыкі-чык» раптам цішыня, глухая, душная цішыня агарнула яе з усіх бакоў... Глуха... І няма чаго ўслуховацца ў той свой нядаўні, сапраўды дзівосны сон... Музыкі больш не будзе. Сёння ўжо пад раніцу яна ясна чула... Душа нацялася і дзынкнула, як парваная струна... Далей цішыня... Глухая цішыня...

ДЗЕНЬ ПЯТЫ

IX

Па абедзе, толькі скончылі карміць і Ньюцін малы першы раз не заплакаў, сцішыўся і заснуў у яе на руках,— дзверы прыадчыніліся, і ў палату, асцярожліва азіраючыся, зайшла Ньюціна мама. У белым хаалаце, з букетам нейкіх пакамецаных ружовых півоняў, вафельным тортам, які Нюта цярапец не магла, і цэлафанавым пакетам, дзе, адразу было відаць, боўталася бутэлька віна ці гарэлкі...

— Гэта, каб сліжчэй усё ішло, каб падпісалі,— зашаптала яна Ньюце.— Ну, што ты, адмаўляешся! Ты, гэта, слухай сюды, не гушкай яго... А то яшчэ прывыкнеш...

Ад маці зноў тхнула перагарам.

— Пашпарт прынесла? — перарвала яе Нюта.

— Так-так, зараз,— мітусліва дастала з пакета, разгарнула нейкую газеціну маці.— І пашпарт, і атэстат твай...

— А гэта навошта?

— А я ўсё, што там у буфеце ляжала, усё і прынесла. Можна, спатрэбіцца.

— Ладна, хай будзе...

— Ты, гэта, пакладзі малога і, слухай сюды, разбяры сумку... Схавай куды... Там вам сёння завезлі, дык дзяўчаты віна, гарэлкі табе перадалі. Гарэлку сабе пакінула, а віно вось прынесла. Дай тут каму, сама ведаеш... Мяне сюды Сямёнаўна правяла, дык я ёй балончык піва наліла...

— Думаеш, тут усе такія, як твая Сямёнаўна. Тут бальніца, разумееш, баль-ні-ца, а не піўнуха.

Нюта зноў сарвалася на крык. І ўсе ў палаце чулі. І бачылі. Толькі што пакуль не разумелі... Яны ведалі, што ў яе кепска зажываюць швы, і спачувалі: з малым усё ў парадку, а доктар сказаў, дні тры яшчэ трэба ляжаць. Яны выпішуцца, а яна застанецца...

Нюта спадылба таропка агледзела палату. Люда не зводзіла з яе вачэй...

— А якое віно, прабачце?

— Кагор, — радасна паведаміла маці.

— Ты, Нюта, не адмаўляйся. Я тут чула, адной нават выпісалі. Кроў, кажуць, ачышчае.

— Вось бачыш,— маці пераможна ўсміхнулася.

Нюта нарэшце паклала малога і таропка схавала ўсё ў тумбачку. Півоні не ўлезлі... Куды іх цяпер? У туалете Лініны ружы і Леначкіны гваздзікі... Зойдуць зараз забіраць малога ці мераць тэмпературу — будзе гвалт... І Нюта, доўга не думаючы, паклала кветкі на надушку побач з малым, каб, калі што, захінуць іх коўдраю...

Калі маці выйшла, малы прагнуўся і зноў пачаў пакрыкваць... Ляжыць побач з кветкамі, крывіцца. І тварык, і півоні амаль у адзін колер... Быў адзін, а стала адразу шэсць дзетак... Як у бабкі, мацінай мамы...

Х

Хоць прайшло дзевяць месяцаў, усё ў кватэры Карповічаў было падначалена жалобе... І завешанае чорным люстэрка ў калідоры, і звыклы паўзмрок, і ціхі, здаўлены голас, калі гаварылі па тэлефоне... Абы не патрывожыць Ларысу...

— Усё, як было... Ездзіць. Штодня. А потым зачыніцца ў ванне і душыцца слязьмі. Са мною не гаворыць,— Ларысіна мама бязгучна

плакала, але тэлефон гэтага яе даўняй інстытуцкай сяброўцы перадаць не ўмеў. Ён перадаў толькі слабы ўздых...— Затое ледзь не штотыдзень ездзіць да ягоных бацькоў. Кажа, толькі Колева маці яе разумее... У іх з ёю, маўляў, адно гора... Не ведаю, як ім гэта... Яны людзі стрыманыя, як і Коля. Калі і не вельмі, не скажуць... На дзень нараджэння да яе прыязджалі. Каробку цукерак прывезлі. Такую самую, як на вяселле... А першага Колеў дзень нараджэння быў... На могількі ўсе ездзілі. Там быццам усё нічога. Трымалася. А па дарозе назад, на тым месцы, дзе ён загінуў, як кінецца на зямлю... Ледзь адарвалі... Учора да бабкі ездзіла, мужавай маткі. Яны ў яе пасля вяселля... Думалі, месяц, а атрымалася, тыдзень усяго пажылі... У Колі ж вечна работа, работа... Ён такі стомлены заўжды быў... Я вось цяпер думаю... Можа, і мы яго нагужалі занадта. У яго такая адказная работа, а мы яшчэ гэты катэдж прыдумалі... Хоць і яны ж з Ларысай хацелі жыць асобна... Не. Цяпер Ларысы няма. Пайшла на курсы. Англійская мова. Ледзь угаварыла. Але раптам за мяжу атрымаецца як яе прыладзіць. Працаваць ці стажыравацца... Усё ж перамена месца. Ды і дактары, бальніцы там, апаратура. Можа, падлечыцца ды і зацяжарае. Ёй гэта адзіны паратунак. Каб было дзіця... Наколькі б было прас...

Маці спынілася на наўслове. З ванны выйшла Ларыса. Яна яшчэ не пайшла. Яна ўсё чула...

І потым усю дарогу ў інстытут, у спрасаванай прасторы тралейбуса, у душнай маленькай аўдыторыі, сярод ярка расфарбаваных маладых жанчын і нейкіх зацята маўклівых мужчын (крэйдай на дошцы першыя англійскія словы), заміж «ноу» і «йес», заміж таннымі кампліментамі чарнявага суседа па стале, які браўся правесці, але збочыў ад яе з паўдарогі, Ларысе ўвушшу стаяў мамін голас... Незнаемы, чужы, быццам сарваная струна... Мама не вытрымала. Мама зламалася. І гэта яна, Ларыса, вінаватая... Увесь гэты час Ларыса падсвядома сачыла за мамай. Ёй так патрэбная была яе падтрымка. Хоць словам, хоць позіткам. Лавіла, быццам промні, рэдкія, выпадковыя ўсмешкі, мяккія дотыкі, добрыя словы... Калі мама мае сілы ўсміхнуцца, значыць, ёсць надзея... Ценкая, як павуцінка, але надзея. А сёння... Сёння яна зразумела, што тыя ўсмешкі, словы — тэатр, у якім яна, Ларыса, адзіны глядач... Калі яе няма, у хаце пануе адчай. Горкі, глухі адчай...

ДЗЕНЬ ШОСТЫ

XI

Вось і ўсё. З іхняе палаты засталася толькі яна, Нюта. Астатніх выпісалі. Гучна, з кветкамі, шарамі і нават з музыкай ад'ехала са сваім расчуленым мужам Леначка... З бальніцы муж выйшаў з перавязаным блакітнаю стужкай скруткам. У іх сын... А ўслед Леначчына мама, свякруха. У кожнай па два клункі... А Леначка... Недарма цэлы ранак фарбавалася і завівалася на плойку. Такая гордая, шчаслівая...

За Леначкай забралі Ліну... І Лінін бацька, невысокі лысаваты мужчынка, мітусліва здымаў свайго першага ўнука на відэакамеру...

А Лідзін нядаўні стары халасцяк з сівымі скронямі нёс, нёс малую, а як садзіцца ў таксоўку — не рашыўся — аддаў жонцы...

Люда выклікала сабе таксоўку сама. Муж на працы. Дачка ў школе. Навошта трывожыць. Якая яна незалежная, годная, гэтая Люда...

Нюта адышла ад акна... Вось-вось павінны былі прынесці карміць. Здавалася, у палаце няма дзе павярнуцца, а як усе раз'ехаліся — прасторна і нават неяк халодна зрабілася. Ложкі без матрацаў бы шкілеты... Маўклавія жалезныя шкілеты... Не, адной тут начаваць страшна. Добра, што пераводзяць у суседнюю палату.

Нарэшце дзверы расчыніліся. Разам з медсястрою, што прынесла карміць, зайшла з вядром і швабраю санітарка... Дзіўная нейкая, зусім не падобная на тых спраўных пажылых кабетак і сівых бабулек, якія да гэтага мылі падлогу. Высокая, статная, у белых штоніках і цёмных акулерах. Нават з выгляду — культурная, інтэлігентная. Прывіталася, папрасіла дазволу прыбраць... А што ёй, Нюце, няхай прыбірае. Нюта карміла, потым гушкала малога, а дзіўная санітарка выцірала пыл, мыла падлогу і, падобна, нават не ёй, Нюце, а самой сабе ўсё расказвала, расказвала...

— А ў мяне дзеці адно за адным. Пагодкі. Два хлопчыкі і дзяўчынка. Год і чатыры, год і тры, год і пяць усяго розніцы... Дзяўчынка малодшая... Яны ёй, як сабе, гаршчок паднясуць, а яна ў слёзы — у яе ж, як у іх, не атрымліваецца. Усё па нагах цячэ. Заходжу раз да іх у пакой, а яны ёй на тое месца цвік ізастужкаю мацуюць. Каб усё, як у іх, было... Я ім тлумачу: ды ў яе тое ж, што ў вас ёсць. Толькі ў доміку схаванае... Рознага было... А я яшчэ «мніцельная» такая. Аднойчы ў старэйшага, гляджу, у кале нешта чырвонае. Думаю — кроў. Начыталася ж... Пялюшку ў халадзільнік. Назаўтра — да доктара. Той выслухаў і кажа: «Мне б самому паглядзець...» Я яму: «Вось, калі ласка...» А ён паглядзеў і смяецца: «Гэта ж буракі, дарагая». Вось так.

Я тады маладая была, лекцыі чытала. А цяпер вось... Пасля таго як старэйшага забілі, нічога галавою рабіць не магу...

Яны ў мяне ўсе бялявенькія былі ў дзяцінстве... Паехалі да родзічаў у Алма-Ату, ідзём па базары, ім усе што-небудзь даюць. Хто вінаграду, хто кавуна. Як я тады рашылася: адна з імі трыма ды праз усю краіну... Назад ехалі, з намі ў купэ казах пажылы ехаў. Выйдзе на станцыі, усяго-ўсяго накупіць і нам... Кажа: «Ешце. Грошай у мяне шмат, а дзяцей няма. Каму яны, грошы гэтыя, трэба без дзяцей...» Потым пытаецца ў нас: «А вы кумыс калі-небудзь пілі?» Я кажу: «Пілі, той, што ў магазіне...» «О, вы не пілі кумысу!» — усклікнуў ён і на першай жа станцыі прынёс вам цэлае вядро. Дзеці нагбом пілі. Спёка... Якая тады была спёка... Я цяпер нікуды не езджу... Без дзяцей нецікава... Муж, як сына забілі, кажа, я табе колькі хочаш яшчэ нараблю, толькі ражай... Можа, і праўда нарадзіць... Вось тут раздатчыца ёсць у бальніцы... Валя. Дык яна, калі нарадзіла, у адной палаце са сваёй васемнаццацігадовай дачкой ляжала... Унук і сын ледзь не аднаднеўкі...

— А я ад свайго адмаўляцца буду,— ледзь не шэптам вымавіла Нюта.

— Як адмаўляцца?!

— Маці сказала, прыйдзеш з дзіцём, на парог не пушчу...

— Божа... Што ж рабіць?.. А ведаеце, хадземце да мяне жыць... Дачка ў мяне спартсменка. Амаль увесь час на зборах. Сын у інтэрнаце жыве. Толькі мы з мужам ды сабака... А кватэра вялікая. Усім месца хопіць...

— Матка мяне з-пад зямлі дастане... І заб'е, калі малога забяру...

— Але ж гэта ваш сын... Ваш родны сын...

— Ён да мяне зусім не падобны...

— Як гэта не падобны, вы проста не бачыце. Вось вочы...

— Не-не! У яго не мае вочы... Не мае...

Нюта паспяшалася аддаць малога медсястры, што прыйшла забіраць яго пасля кармлення, упала галавой на падушку і скаланулася плачам.

— Супакойцеся... Супакойцеся, я вас прашу,— не адступала ад яе санітарка,— Супакойцеся і давайце дапамагу вам у другую палату перайсці. Мне тут прыбраць трэба...

Ну вось. Нават выплакацца няма дзе... На півоні Нюта забылася. Яны так і засталіся стаяць у туалете на акне. Добры знак усхваляваным наведнікам заўтрашніх жыхароў іхняе пааты... Акно злева ад таго, дзе стаяць півоні... Пяць ускудлачаных дзіцячых галовак...

ХІІ

Да Колевых бацькоў Ларысе можна было ехаць на аўтобусе ці цягніком. Але яна паляцела на самалёце. Зноў, каб было так, як тады. Самалёт да Магілёва. Гадзіна лёту... Срэбныя аблогі, трывожная бязважкасць... Яна везла ягонаму бацьку вышываны ручнік, а матцы — фартух...

«А хто твае бацькі?»

«Ды простыя, звычайныя простыя людзі».

«А працуюць дзе?»

«Маці ў школе. Настаўніца літаратуры. Бацька на заводзе».

«Кім?»

«Дырэктарам...»

«Божа... А я ім ручнік і фартух. Смяяцца будуць...»

«Ды ты што... Яны з вёскі абое. І увогуле з тваіх рук прымуць усё, што ні прывязеш. Яны цябе вельмі любяць...»

«Ніколі не бачылі, а ўжо любяць?»

«Я ім шмат пра цябе раскажываў...»

Так было тады, так будзе цяпер...

«...Мама, ты прабач, але ў іх у сям'і ўсё іначай, чым у нас. У іх усё неяк прасцей, ці што...»

Я тады зайшла, і першае, што кінулася мне ў вочы, такая, як у нас, дакладна такая самая, як у нас, кніжная паліца. Ты, здаецца, казала, рыжская...

У іх, як і ў нас, шмат, вельмі шмат кніг. Колевы бацькі, калі пажаніліся, яшчэ ў студэнцтве, першае, што пачалі збіраць — кнігі. Потым Коля шмат купляў... А кнігі ў іх, не тое што ў нас, бывае, ні разу ніхто і не разгарнуў, кнігі ў іх зачытанія... Чытаюць усё — знаёмыя, суседзі, настаўнікі, вучні са школы, дзе працуе Колева мама... Здарасца, і губляюць, і не вяртаюць... Колева мама тады ноч плача... А потым ізноў дае, яшчэ і сама прапануе, што каму пачытаць... І грошы яны ўсім, хто ні папросіць, пазычаюць. Наш бацька сказаў бы «дзівакі»...

Коля і ў нас напачатку паспрабаваў жыць, як у іх сям'і... Адноўчы, памятаю, прыйшоў да нас ягоны сябра, убачыў і папрасіў пачытаць Булгакава. Коля ў бацькі спытаўся... Той, вядома, не адмовіў, але даў зразумець: у нас даваць кнігі не прынята... Не ведаю, як і што Коля сваім сябрам растлумачыў, але кніг пры мне яны ў яго болей не прасілі. А потым дазналася, ён ім з Магілёва ад бацькоў возіць. Бачу, у сумцы Булгакаў, толькі не наш, а зачытаны... «Гэта, кажэ, Славіку. Зноў просіць пачытаць. Ён яго, ці бачыш, на адкрыцці натхняе...»

А яшчэ... Колева мама пячэ цудоўныя булачкі. З макам, разын-камі, карысай. Цяпер маку нідзе не купіш, дык яны, уяві сабе, на балконе росцяць. У іх там увогуле сапраўдны агарод. Цыбуля, кроп, пятрушка... І кветкі. З самае ранняе вясны. Акуратненькія ружовыя маргарыткі і браткі...

Вы так і не выбраліся да іх у госці. А яны так прасілі...

Толькі вось я ўсё езджу і езджу... летаю...»

ДЗЕНЬ СЁМЫ

XIII

Ізноў, ужо ў новай за сённяшні ранак таксама спусцелай палаце, Нюта сядзела сярод жалезных шкiлетаў ложкаў і карміла дзіця. Апошняю ад'ехала тая, ля акна, якой рабілі кесарава. Гадоў трыццаці. пяць, не меней. Твар увесь у маршчынах, а яе адзінае, што цікавіць, праз колькі можна зноў зацяжараць... «Муж мой нічога не кажа, але ж я бачу, яму дзяўчынку хацелася»... Муж прынёс ёй цудоўныя, проста чароўныя ружы. Для доктара, які рабіў аперацыю... Яна адзіная, што дала ўжо свайму малому імя. «Арцём... Неяк само сабою з'явілася... Яшчэ ў жываце быў, я да яго Арцём... Арцём...» Па яе прыехалі на дзвюх машынах. На аранжавай і жоўтай. Свёкар са свякрухай, маці з бацькам, муж... Муж, як і ў Ліды, з сівымі скронямі... Прыгожа... А сама яна, Нюта неяк і імені ў яе не папыталася, калі ішла і зусім была падобная на старую дыназаўрыху... Усе ад'ехалі... А ў яе, Нюты, швы, і зноў, пакорміш — перабірайся туды, дзе нехта яшчэ застаўся. Лёс быццам наўмысна адцягваў рашэнне, развязку ўсяго... Але адклад-ваць больш няма куды. Заўтра трэба ісці да галоўрача. Адмаўляцца...

Нават кормячы, Нюта на малага амаль не глядзела... Усё больш у акно, на маладзенькія, ледзь падунутыя дробным лісцем бярозкі. Прыйшла тая самая дзіўная высокая санітарка ў акулерах... Зноў, як і ўчора, будзе выціраць пыл, мыць і расказваць... Нюта была ўдзячным слухачом. Халоднае, бесстаронняе люстэрка. У адно вуха ўляціць, у другое вылеціць...

— Сяброўка мая са Штатаў вярнулася. Яна доктар. На стажы-роўцы там была і нарадзіла. Расказвае: прыйшла ў бальніцу — яе адразу ў радзалу. Забягае доктар — у джынсіках, з папачкай. Уключыў тэлевізар — там якраз Гарбачоў гаворыць. Ён ёй: «Можа, грамчэй зрабіць?» Яна: «Мне, ведаеце, неяк зараз не да Гарбачова...» Дачка яе дзесяцігадовая побач стаяла, глядзела. А каб ёй самой відаць было, як малы вылазіць — люстэрка паставілі. Кажуць, стымулюе... Нарадзіла — малага адразу ёй на грудзі паклалі. Лічаць, што так

малако лепш набягае і матка хутчэй скарачаецца. Потым — ёй трусікі на ліпучках, малому — трусікі на ліпучках, аднаразавыя, вядома, і чао! — ідзіце дамоў. А дома яна малага ў сумку на пуза сабе пасадзіла, грудзі ў рот, зверху пялюшкай грудзі прыкрыла і так хадзіла. І па хаце, і па вуліцы. Малы хоча пасмокча, хоча адпачывае...

Ды вы карміце, карміце, не спяшайцеся. Можа, яшчэ перадумаеце адмаўляцца. Да мяне можаце хоць заўтра перабірацца. Я ўжо і мужу сказала. Я вось вам і адрас і тэлефон свой запісала. Бо тут вы мяне ўжо больш не знойдзеце. Гэта я на замену выйшла. Не магу адмовіць, калі просяць. А так звальняюся... Не магу... Даруйце, і тут болей не магу... Сёння бачыце, які дзень... Сонца. Ні хмурынкі. Колькі памятаю, у гэты дзень заўжды так. У майго старэйшага дзень нараджэння...

«Як пра жывога», — з жахам падумала Нюта і сама паднялася насустрач, заспяшалася аддаць малага медсястры, узяла клункі, перанесла іх у суседнюю палату і, кіўнуўшы на развітанне дзіўнаватай санітарцы, пайшла на апрацоўку швоў...

XIV

«Мамачка, ты, пэўна, маеш рацьлю... Колевы бацькі і сапраўды проста не паказваюць... Робяць выгляд, што радыя, а на самой справе ім мае візіты... Адна пакута... Я ўчора, як прыехала, гэта адчула... Упершыню. Не ведаю нават, па чым... Мама Колева ўсміхнулася, а вачэй не падняла. Бацька заспяшаўся на нейкую нараду. А сястра ўвогуле не выйшла са свайго пакоя... Я адна разглядала Колевы фотаздымкі, пакуль ягоная мама не пазвала мяне, адну мяне, вячэраць.

«Ты, можа, Ларыса, выберы з фотаздымкаў, што табе найбольш падабаецца, бацька дамовіўся — зробіць рэпрадукцыі. Спецыяльна для цябе зробіць рэпрадукцыі...»

«...І не трэба будзе так часта сюды ездзіць...» — прачытала я ў яе вачах.

З сястрою і бацькам я так і не пагаварыла. Ды Бог з імі. Мне балюча, што маці, Колева, заўжды такая пяшчотная мама... Яна нават ні разу не абняла, не пацалавала... І вочы... Увесь час глядзела ўніз ці кудысьці ўбок... Ці гэта мне толькі здавалася.

Ведаеш, мама, каб у нас было дзіця... Сын... Я б назвала яго ягоным іменем... Я б выхавала яго такім, як Коля... Я б... Але гэта немагчыма. Гэта немагчыма... Бо ўжо ніколі, разумеш, ніколі не паўторыцца тая наша апошняя ноч...»

Самалёт пльў сярод срэбных аблокаў. І нейкім сёмым пачуццём Ларыса зразумела: гэта апошні яе палёт. У Колеў і з Колевага горада

маленства... І яшчэ яна раптам адчула, што ў яе зноў праразаецца сых. Яна чула ледзь улоўны гул матора. І музыку... Недзе далёка-далёка зноў іграў струнны квартэт...

ДЗЕНЬ ВОСЬМЫ

XV

Выходзячы ў калідор, Нюта наўмысна гучна грукнула дзвярыма. За імі засталіся расчырванелая, суровая, пад два метры ростам галоўурач (нага памеру сорок другога, няйначай); з першага погляду падалося — культурная, далікатная, а як разышлася, такога нагаварыла! Яе намесніца (спёка, а яна, як манашка, уся ў чорным!) і юрыстка ў акуларах (сі-сі-сі, сю-сю-сю, спачатку б гаварыць навучылася!). За тымі дзвярамі засталася цэлая гадзіна крыўды, абразлівых слоў, слёз, утавораў, абраз, зноў слёз і ў рэшце рэшт падпісаная ёю, Нютай, папера...

«Я, Гарошка Ганна Мікалаеўна, адмаўляюся...»

А тая, намесніца, усё не сунімалася...

«Ды ты ў люстэрка на сябе паглядзі! Рыжая, канапатая. Ты што, думаеш, нехта разбяжыцца цябе ў жонкі браць?! Так бы хоць сын быў. Хоць вады б было каму ў старасці прынесці...»

Нюта сціснула зубы і сама сабе вылаялася.

Ну вось і ўсё... Куды цяпер? У палату не вярнешся. Тут, у трэцяй, за восем дзён усё-ўсё ведаюць. Санітарка ці доктар ім расказалі... Цяпер глядзяць, як на пракажоную... Па калідоры сноўдацца — акушэркі пальцамі тыркаць будуць. Усё скончылася. Але Нюту чамусьці гняло адчуванне, што гэта яшчэ не канец, а толькі пачатак...

І гэта было праўдай. Знешне, здавалася, усё ўладзілася. Адмовілася. Але ж гэта... Паспрабуй адсячы сабе руку. Кажуць, і ў сне, і наяве не пакіне адчуванне, што яна ў цябе ёсць. І ныць будзе, і балець... Так і дзіця. Захварэе ці проста пакрыўдзіць яго хто, заплача, а ў цябе ўсё ўсярэдзіне перавернецца, душа пад самае горла — не прадыхнуць... І не заглушыць, не заліць гэты несвядомы боль ні віном, ні гарэлкаю...

Нюта пакуль што нічога гэтага не ведала... Толькі адчула, як раптам пуста і холадна зрабілася ўсярэдзіне. Быццам ні душы, ні сэрца, ды і вышэй і ніжэй нічога няма... Стукні па грудзях — рэха, хаоднае рэха... Яна вызірнула ў прыёмны пакой і цішком праслізнула на вуліцу...

Ізноў ішоў дождж. Як тыдзень таму. Ці быў той тыдзень, ці не было?

Нюта сышла з прыступак, і трэба ж — халодны струменьчык з даху патрапіў ёй пад халат... Па шыі, па спіне. Бр-р... Сцюдзёна... І зноў, як сем дзён таму, быццам навязлівы сон, усплыў той пакутны, брыдкі восеньскі вечар...

...Цёмная кухня. І яна аблівае сябе з кружкі сцюдзёнаю вадой. Змывае і няк не можа змыць кроў і яшчэ нешта слізкае і брыдкае...

А потым, як праз ваду, праз хвалі — айчымаў твар і... (чаго зноў нешта сцялася ўсярэдзіне? У яе ж няма, няма ўжо сэрца!) няўцямны, бездапаможны, зружавелы ад крыку тварык... Не-не... Толькі не гэта! Яна не будзе, не будзе больш яго карміць... Ці лепш пакарміць?.. Сёння, заўтра... Нюта прыхінулася да цёплае, парнай яшчэ сцяны.

— Не стойце пад дажджом... Чуеце? Змерзнеце...

Голас быццам здалёк. Быццам з таго краю свету. Нюта расплаюшчыла вочы. І якая справа гэтай маладой наведніцы ці, можа, й доктарцы да яе? Ёй цяпер ужо ніхто нічога не зробіць. Выганяць хутчэй, дык яна ж толькі рада будзе. Дзіўна... Намесніца ў чорным і гэтая таксама... Маладая ж зусім. А і сукенка, і панчохі, і парасон... Усё чорнае... Мода такая цяпер, ці што?

XVI

Ларыса зачыніла парасон, зайшла праз прыёмны пакой у бальніцу і раптам усвядоміла, што сёння, вось зараз яна ўпершыню за дзевяць месяцаў паспачувала камусьці апроч сябе... Яна заўважыла гэтую жанчыну пад дажджом і загаварыла з ёю... Першая загаварыла... Дайшла да кабінета галоўурача, а адтуль ёй насустрач — маці. Як і сама яна, усё яшчэ ў жалобе... Ні завіўкі, ні касметыкі...

— Як у нас тут справы? — спыталася Ларыса як мага спакайней.

А ў маці ад нечаканасці перахапіла дыханне.

— Ды вось адмовілася тут адна, — прагна ловячы Ларысін пагляд, адказала яна і, зразумеўшы, што дачка яе слухае, упершыню за столькі часу слухае, паспяшалася выказаць усё, што толькі што перажыла, — Такі малы харошы. Тры пяцьсот... А яна адмовілася. Ды ты б на яе паглядзела! Рыжая, канапатая, ні фігуры, ні твару... Я ёй кажу: «Ды ты ў люстэрка на сябе глянь! Каму ты трэба!» Потым пра Дом малюткі ёй паспрабавала расказаць. Як яны там па голай цыраце коўзаюцца на ложках, самі сябе кальжаюць... А яна сядзіць, ад пазноццяў лак адкалупвае і хоць бы хны... Галоўная, праўда, не вытрымала. Кажа: «Няма чаго з ёю цацкацца. Адмаўляешся? Распісвайся і каціся на ўсе чатыры...» А нам з юрысткаю, як тая пайшла, кажа: «Я ў такіх выпадках ніколі нікога не ўгаворваю... За сваё жыццё нагледалася... Яны ж потым... І ў каналізацыю, і ў сметнік жывых немаў-

лят кідаюць... Так што няма чаго ўгаворваць. Не хочаш — матай». Ды і мы самі, памятаеш, Ларыса, летась з малым ды рэчамі на таксі ездзілі 42 дом шукалі на вуліцы, дзе іх усяго 30. Адпусцілі, называецца, «маладую» маму падрыхтаваць усё да сустрэчы... А яна канцы ў ваду... Яна ж «плечавою» была. Суправаджала шафёраў ад Масквы да Сімферопаля і назад... А памятаеш...

Маці хацела яшчэ нешта расказаць, але зразумела — дарма. Ларыса адключылася. Яе душа зноў пазбылася раўнавагі. Раней Ларыса, прымаючы роды, лавіла сябе на тым, што востра, глыбока, бывае, нават да слёз, успрымае з'яўленне кожнага новага чалавека... Пачатак новага жыцця. Узьход сонца... А цяпер, цяпер толькі канец. Мама як хоча, а яна, Ларыса, будзе мяняць работу. З такім настроем выпраўляць малых у жыццё — грэх... Каб жа было дзіця... Ізноў, нават стоячы побач, з мамай, яна не мела сілы сказаць ёй што-небудзь услых...

«Мамачка, мама... Каб жа ў мяне было дзіця...»

ДЗЕНЬ ДЗЕВЯТЫ

XVII

Цяпер, Ньюта адчувала гэта спінаю, на яе глядзелі з акна... У лёгкім плашчы, з адным лёгенькім цэлафанавым пакетам. Туфлі яшчэ без абцасаў і сукенка, як і плашч, без пояса. Але ўсё ўжо там, ззаду, у мінулым... Чаго глядзяць... Ну плача яна, вядома, плача... Усе дрэвы, уся дарога залітыя яе слязьмі... Яны капаюць, сцякаюць, не ўтрымаць... І яна ідзе, яна шлёпае па лужынах уласных слёз... На акне туалета той першай палаты, дзе яна ляжала, засталіся ўскудлачаныя ружовыя півоні...

XVIII

— Вунь яна, бачыш? Тая, што адмовілася. А такі хлопчык... Ты б бачыла... Тры пяцьсот,— мама, Ларыса адчула, зараз зноў не стрымаецца і заплача.

Суткі прадзяжурыла і вось зноў, быццам працяг учарашняе іхняе гаворкі... Быццам нейкі знак. Ларыса зірнула ў акно і ўбачыла невысокую маладую жанчыну ў бэжавым плашчы, што таропка ішла ў бок тралейбуснага прыпынку. Вядома, са спіны ёй было ніяк не пазнаць тую хворую, што мокла ў халаце пад дажджом... Яна востра, да болю адчула іншае: тая, што нарадзіла,— аддаляецца, адыходзіць, а сын, яе сын застаецца. Цяпер ён нічы... Безабаронны, адзінокі... І

тое, што, аказваецца, падсвядома спела ў яе душы, нарэшце выбухнула...

— Мама,— Ларыса сама не пазнала свайго голасу і бы папярхнулася,— Мама, а можна мне ўсынавіць гэтага... гэтага хлопчыка? Ты ж намесніца... Ты ж можаш гэта ўладзіць. Справа ў тым, што ён нарадзіўся... Ён жа нарадзіўся якраз тады, калі ў нас з Колям магло быць дзіця... Я ж табе казала... Я заўтра з'езджу на могількі... І калі Коля дасць згоду...

На вуліцы пачыналася навальніца... І вось ён, той сон!.. Той яе першы сёлетні светлы сон... Душу прарвала... Музыка. Вушы закласці хацелася — такая музыка...

ЭПІЛОГ

І прыйшоў той дзень. Трывожная, урачыстая раніца. Сонца, цукеркі, пунсовыя ружы... Бацька за рулём, мама побач з ім. А ў яе, Ларысы, на руках сын...

Прыехалі. Дома, у самым светлым, сонечным пакоі — акуратна засцелены дзіцячы ложкак. Пад шафаю — цэлая батарэя дзіцячага харчавання...

Ларыса паклала малага на канапу, асцярожна, каб не разбудзіць, разгарнула цёплую коўдру і... заплакала. Услед за ёю мама...

— Ды вы што? Дзіця з радасцю, з усмешкамі трэба сустракаць. А вы... у слёзы... — і бацька ўсміхнуўся... Трывожна, няўпэўнена, але ўсміхнуўся...

— Я назаў яго Колям. Колям,— яшчэ скрозь слёзы вымавіла Ларыса, рэзка ўстала і пайшла на кухню разбаўляць малачко. Смактаць грудзі яму, на жаль, больш не суджана...

Мама засталася сцерагчы сон свайго першага і адзінага... унука. Яна яшчэ не ведала, што ў ейным пакоі на стала ляжыць не распячатаны ліст ад яе даўняе школьнае сяброўкі...

«Дзень добры, Людачка!

Вось думала, думала, каму б гэта можна было напісаць, і вырашыла, што толькі табе... Ты ж, памятаю, такі чалавек, табе што хочаш можна даверыць... Я, ведаеш, цяпер на мяжы вар'яцтва...

— У нашай Жаначкі яшчэ ў класе трэцім, я табе, здаецца, казала, дактары выявілі моцнае скрыўленне пазваночніка. Думала, на ўсё жыццё будзе гарбатаю. Мы тады таму і з'ехалі ў Маскву. Каб бліжэй да спецыялістаў, прафесароў у гэтай справе... Але і яны нічога паабяцаць не маглі. Ну вось. Добрыя людзі падказалі... Пайшла ў царкву, памалілася і дала зарок — калі Жаначка вылечыцца, вазьму на

выхаванне сірату... Муж, можа, і не вельмі быў за тое, але дзеля Жаначкі... Як толькі з'явілася надзея, што ў Жаны ўсё будзе добра, узялі мы з дзіцячага дома дзяўчынку. Марыну. Удачарылі, прозвішча сваё далі... Ні ў чым ёй не адмаўлялі, гадавалі, як сваю родную. Ну і вось... Жану пасля хімфака паслалі ў Лондан, на стажыроўку... А Марыну... Марыну месяц таму забралі ў калонію... Крадзеж. Муж мяне цяпер, пасля ўсяго гэтага... Уяві сабе — следства, суд... А мы ў якасці бацькоў... Дык вось, муж мяне пасля ўсяго гэтага вар'яцтва супакойваць спрабуе... Маўляў, ты тут ні пры чым... Тут прырода, гены... Маці яе родная ад яе яшчэ ў раддоме адмовілася, а бацька ўвогуле, можа, які забойца... Але я ўсё роўна вінавачу сябе... Пэўна ж, і мы нечага недагледзелі. Калі яна ў мяне пацху рэчы залатыя, кнігі цягаць пачала. Я спачатку думала, можа, гэта я сама паклала куды, ды не памятаю. У яе папытаць язык не паварочываўся. Пакрыўдзіцца, думала... А потым у Жаны ланцужок залаты знік, і яна яго выпадкова... у Марынінай касметычцы знайшла... Потым, на судзе, яна сама, уяві сабе, сама пахвалілася: «А я ў бацькоў крала і прадавала...» Яна ж не ведае... Дасюль не ведае, што няродная нам... Яна дасюль заве мяне мамаю...

Ты прабач, Людачка... Але мне больш няма да каго звярнуцца... Я цяпер зусім хворая. Амаль не выходжу з хаты. А Марыне, Марыне трэба было б хоць што-небудзь перадаць... Я, можа, вышлю на тваё імя пасылку, а ты, калі будзе час, пад'едзеш і перадасі ёй з рук у рукі... Яна там недалёка, пад Мінскам... А то, калі пасылаеш, дык не даходзіць амаль нічога. Крадуць...

Дзякуй табе за ўсё! Даруй, але мне больш няма да каго звярнуцца...»

Ларысіна мама прачытае гэты ліст толькі позна ўвечары, калі памыюць, адпрасуюць пялюшкі, прыбярдуць на кухні. Яна прачытае і будзе доўга, нерухома сядзець над кубкам застылае гарбаты... Гэткі цяжар важка трымаць у сабе... І нельга, ніяк нельга, каб пра гэты ліст дазналася Ларыса. Усё жыццё яна павінна думаць толькі пра малога і верыць, верыць, верыць у яго...

© OCR: Камунікат.org, 2012 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012 год

© PDF: Камунікат.org, 2012 год

© ePUB: Камунікат.org, 2012 год

ЗМЕСТ

АПАВЯДАННІ

Г а л а с ы

Аўтобус у «Заслаўе»
Броўка
Тройка за сонца
Зачыніце дзверы!
Пінча
Цымкалоід «Мадлен». Фантастычная праўда
Торт «П'яная вішня»
Чарнобыльскія сны
Галасы. Нататкі экстрасенса

Тэатральныя амплау

Грандамы
Мой маленькі блакітны прынц
Гераіня, або Скамянелы агонь
Герой, або Вандроўка па смагу
Комік
Травесці

АПОВЕСЦІ

Дом іхняе мары. Недапісаная аповесць
Дзевяць месяцаў, дзевяць дзён

Багданава Г.

Дом іхняе мары: Аповяданні, аповесці.— Мн.: Маст, літ., 1994.— 239 с.

ISBN 5-340-01430-4.

У аповяданнях, што ўвайшлі ў новы зборнік прозы маладой пісьменніцы Галіны Багданавай, дадзены вострыя, псіхалагічна дакладныя партрэты нашых сучаснікаў. «Дом іхняе мары» — аповесць з жыцця мастацкай, інтэлектуальнай эліты. У цэнтры другой аповесці «Дзевяць месяцаў, дзевяць дзён» трагічны лес дзвюх маладых жанчын, адна з якіх, ледзь нарадзіўшы, адмаўляецца ад свайго дзіцяці. Усе творы гранічна шчырыя, гучаць як пакутныя споведзі.

8820600000-092

Б ----- — ---3-94

М 302(03)—94

ББК 84 (4Бел)6

Літаратурна-мастацкае выданне
БАГДАНАВА ГАЛІНА БАРЫСАУНА

Дом іхняе мары

Аповяданні, аповесці

Рэдактар Е. А. Пяршай.

Мастак П. С. Багданаў.

Мастацкі рэдактар А. І. Дроад.

Тэхнічны рэдактар А. М. Шлапо.

Карэктар А. Т. Глушчанка.

Здадзена ў набор 09.06.93. Пап. да друку 01.06.94. Фармат 70X100'/м. Папера друк. JVс 1. Гарнітура звычайная новая. Афс. друк. Ум. друк. арк. 9,75. Ум. фарб.-адб. 10,06. Ул.-выд. арк. 9,96.

Тыраж 6000 экз. Зак. 357.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Міністэрства культуры і друку
Рэспублікі Беларусь. Ліцэнзія ЛВ № 3. 220600, Мінск, праспект

Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат
МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.